Digitized by Google

Digitized by Google

ORIGINVM PALATINARVM

Pars Prima.

~~MARQVARDO FREHERO~~
M. F. Conſiliario Archi-Palatino
Auctore.

In qua præter gentis & dignitatis Palatinæ primordia, tum Haidelbergæ & vicini tractus antiquitatem, multa ſcitu digna quà ad univerſam Germaniam, quà ipſum Imperium Rom. novè exponuntur.

BIBLIOTECA NAZ. RCMA VITTORIO EMANUELE

Editio Secunda, innumeris locis melior, et locupletior.

Colleg. Rom. Cathal. Biblio
Soc. Jesu. Inscript. Sacr.

Cum Privilegio S. R. IMP. VICARII.

TYPIS GOTTHARDI VOEGELINI.

MDCXIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

SERENISSIMO PRINCIPI
D. FRIDERICO V.
PALATINO AD RHENVM, S. ROM. IMP. ARCHIDAPIFERO ET ELECTORI; DVCI BOIARIÆ &c.

Domino longè clementiſsimo.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PRO multis magniſque beneficiis, à Propatruo Patreque tuo Teque ipſo acceptis, quibus ætatem me devinctum habes; Princeps clementiſsime, multum & ſatis gratiæ me rependere profiteor iſto munere, quod jam iteratò ad Te affero. Inſolens verbum, dicet mihi aliquis, et non tuæ modeſtiæ: Túne & illa ſic eleves, quæ gratâ mente prædicare tantopere ſolebas? Et rurſus tam magnificè ſentias de tuis, de quibus alias ita judicare conſueveras, ut quæ nemini minus quàm tibi ipſi ſatis-

Digitized by Google

facere viderentur. Ego verò dixi quod ſentio, et quod res eſt: et rectè accipi velim. Non ſanè quod mea iſta vel opera vel induſtria tanti ſit, ut in calculum & ratiunculam contra beneficia Veſtra veniat: ſed quod res ipſæ, in quibus opella noſtra verſatur, decora inquam domus & ditionis Tuæ, ſi in luce manifeſta ponantur, talia ſint & tanta, ut ſive vetuſtatem & ex ea nobilitatem, ſive potentiam & ex ea auctoritatem ſpectemus, cum nulla jam Germaniæ familiâ veſtra certare atque adeo ſuperare non poſsit. Quæ ut in ſe ſunt maxima & longè pulcherrima, ita pleraque hactenus denſis ignorantiæ & oblivionis tenebris operta, et quaſi ſepulta, quum diutius pati non poſſem; quantum equidem in illis indagare non perfunctoriâ diligentiâ potui, vel injuſſus in publicum libenter contuli. Quod autem tunc recens natum Tibi recenti puero, nativitatem ſolam gratulando, pietate ductus obtuli; idem nunc tribus ampliùs lu-

ſtris

ſtris poſt, non tantum intelligenti & capaci, ſed etiam (quod felix fauſtumque ſit) facto viro florentiſsimo, marito feliciſsimo, Electori illuſtriſsimo, tot tantosque Dei favores ſeriò gratulatus, ſecundâ vice coram exhibere & dedicare geſtio. Neque tamen idem omnino cum veteri illo munus noſtrũ videbitur, ubi propius adſpexeris, quàm inſigni augmento jam locupletius comptiusque ſub oculos veniat, ut veluti cum annis inde tuis quotidie adcreviſſe & maturuiſſe videatur. Vnde illud ſimul apparebit, quantum ab eo tempore lectione & obſervatione in rebus Tuis profecerim: quando quidem aliàs ad ſummum in Te affectum, inque domum Tuam devotionem, nullà apud animum meum fieri poteſt acceſſio. Quemadmodum autem & Tibi deinceps, Domine, et regali Heroinæ tuæ, ut ſequentium usque annorum, ita & omnium optabilium ſucceſſuum, plura indies & majora incrementa boni omnes animitùs optamus, vovemus,

ſperamus: ita neque deſpero (ſi modò Deo vitam nobis prorogare videbitur) et hæc ipſâ cum tempore adhuc meliora reddi à nobis, et alia non deteriora addi cumularique poſſe. Et jam Te iubeo ipsâ legitimâ & auſpiciali gubernationis Tuæ die, laudatiſsimi tui ſeptimo gradu avi, et familiæ Palatinæ (quànta in hanc diem per Dei gratiam floret) proſatoris feliciſsimi, RVPERTI CLEMENTIS Rom. Regis vitam nõ tralaticiè deſcriptam (Deo bene juvante) à me expectare. Faxit Iehova, ut poſt feliciter exactum iter Britannicum, et lucem illam candidam prope appetentem, lætis animis aſpiciamus, et progeniem Tuam eodem in dignitatis ſtatu, poſteritas quæcunque futura eſt, longùm videat & veneretur. Heidelbergæ XX. die Martii, Anno Salutis MDCXIII.

Digitized by Google

Epiſtola Dedicatoria prior.

ILLVSTRISSIMO ET NOBILISSIMO GERMANICÆ IVVENTVTIS PRINCIPI, DOMINO FRIDERICO IVNIORI, PALATINO RHENI, BOIARIÆ DVCI, &c.

B. RP. N.

DVm optatiſsimos tuos natales, magne puer, ceu fauſti cuiusdam ſideris exortum, pius quisque non magis Patri tuò & Provinciæ, quàm Patriæ univerſæ & Reipublicæ gratulatur, tuisque incrementis & incolumitati vota facit; impietatis me obſtringere veritus ſum, ſi non & ipſe, quo poſſem munere, dulciſsimos vagitus tuos ſalutarem: cum quidem nec à tenuitate noſtrâ magnum aliquid exſpectari ſciam; et ætatula tua tale nihil exigens, levioribus magis capiatur. Itaque meditatum & conceptum magis quàm elaboratum opus, de gentis tuæ primordiis velutique incunabulis, en ad pueritiam & cunas tuas affero: de loci huius (quem pro altera patria equidem habeo) Genio & ornamentis, ad inclytam hanc Regiam, maioribus tuis per aliquot ſæcula poſſeſſam, tibique & poſteritati tuæ (ita vovemus) plura poſſidendam, ſupplex deſero: reconditos antiquitatis theſauros (nec certè fortuitò, ſed datâ ſeriò operâ inventos) peculio tuo fideliter infero. Teſtetur Patri tuo fidem opera per duo luſtra Reipublicæ navata. Teſtetur tibi, cum adoleveris, pietatem non vulgarem non vulgaris (ita aio) hæc ſcriptio: quæ nihil ingenio

aut coniecturis indulgens, nil ἀνέγγυον neque ἀμάρτυρον proferens; ſed neque ex vulgi erroribus aut anilibus fabellis, verùm certa vetuſtatis fide & Hiſtoriæ fonte perenni, gentis veſtræ decora, et loci nobilitatem deprompſi. Qui conatus ſi vel jam Patri tuo, vel tibi deinceps placere poterit; per vos tantùm ſtabit, quo minus juſſu veſtro ad maiora me accingens, à clariſſimis tritavorum veſtrorum atavis, Palatinis Electoribus inquam, res cum laude in Imperio geſtas, è locuplete Annalium omne genus penu hauſtas, grandiore calamo exſequar. Quibus illis te ut Natura parem fecit, ita vel clariorem Virtus, et feliciorem ipſe reddat Deus. quem ſupplex veneror, ut Patri & Patriæ diu ſoſpes; verè audias illud: BONO REIPVBLICÆ NATVS. *Salve Princeps. Heidelbergæ tuæ, Kal. Septemb. anno Gratiæ* MDXCVIII.

CELS. T.

deditiſſimus

MARQVARDVS FREHERVS.

Digitized by Google

PAVLI MELISSI FRANCI
COMITIS PAL. ET EQV.
CIVIS ROMANI

ODE.

Ad nob. & clariſſ. virum, MARQVARDVM FREHERVM, M. F. *Conſil. Palat.*

SI cultioris gens Alemannidûm
Quondam fuiſſent aut idiomatis,
Aut diſciplinæ rectioris,
Aut aliâs melioris ævi:
Si tanta priſcis cura atavis ſtili
Limam ſubiſſet, quanta vel Atticis
Vel & Latinis, aucupando
Perpetui titulos honoris:
Quot uteremur poſtera commodis
Quantisque donis natio! Muneris
Hoc quum ſit unâ conſepultum,
Atque oculos fugiat nepotum:
Quid reſtat orbis ac viduis, gravem
Præter querelam? Credimus extero
Perſæpe falsùm ſcriptitanti,
Hiſtoriamque ſecus loquenti
Quàm par ſit. auctorum usque adeo fides
Incerta nutat. Laudo ego maximê
Tuum inſtitutum, mi FREHERE,
Qui nebulæ tenebroſioris
Obſcuritates, átraque nubium
Fulgentiori lumine diſcutis,
Ceu Phœbus exortus per umbras
Teutonicæ regionis alter,
Stellis minutis lampada fenerans
Orbe in remoto. Nunquid origines
Mutus Palatinas ſilerem?
Nunquid & ætherias in auras

Reducta

Digitized by Google

Reducta ab Orco nomina tot, loca
Tot præterirem? Nunquid adóbruta
Scabrisque ruſcis ſqualidisque
Sentibus, evacuanda porró
Scripta obticerem? Dii melius. Decus
Summum meretur non apud hos modò
Heroas inſignes FREHERVS,
Verùm etiam penes univerſos
Antiqua amantes (auguro) gratiam
Inibit amplam. Barbara ſint licet
Nonnulla nomenclationum,
Sermo hodiernus eas decenti
Mollivit uſu; quum ſecus Italæ
Linguæque Iberæ contigerit, quibus
(Vt & Pelasgis) à vetuſto
Gutture degeneraſſe turpe eſt.
At noſtra longè pulchrior in dies
Annosque floret, propria Cæſarum
Regumque, quos octona conſtat
Imperium tenuiſſe ſæcla.

Digitized by Google

INDEX CAPITVM.

I. *Comitis Palatii dignitas antiquitus quæ fuerit apud Romanos & Francos: item de Curopalate, et Maiore Domus.* pag. 1.

II. *De diverſis generibus Palatinorum: et unde dictos putent Palatinos hodiernos. Vbi de Palatio Trevirenſi, et Capellatio, aliisq; locis.* 9

III. *De Rheno fluvio, limite Romano. Comes Rheni olim. Palatini Rheni unde ſignanter dicti. Pagi Rhenenſis Comes. Rheno illabentia flumina præcipua.* 17

IIII. *De Nicro fluvio, limite poſteriore. Præſidia ad eum Romana, in montibus Abrinsberg & Heidelberg. Lupodunum Auſonii, poſtea Lobdeburg dictum. Manheim.* 24

V. *De veteri Germaniæ in Pagos diviſione, et Centenas. Pagorum eorum Noticia ſub regno Francorum.* 34

VI. *De Pago Rhenenſi, et in eo Cœnobio Laurishamenſi. Sepulchra ibi Regum & Principum veterum. Noticia villarum eiusdem Pagi, cum quibusdam earum antiquis terminationibus.* 44

VII. *De Pago Lobodunenſi. Caſtrum Lobodo, quod olim Lobodunum Auſonii. Noticia Villarum eius Pagi, et Pagi Neccergovve.* 53

VIII. *De Monte Abrinsbergo, et in eo cellis S. Michaelis, et Stephani. Hodie Mons Sanctus unde dictus.* 61

VIIII. PAVLI MELISSI *Franci Commentatiuncula de Etymo Haidelbergæ, et monte Myrtillifero.* 67

De

X. *De origine & incrementis civitatis Heidelbergæ, Palatinorum ſede. Caſtrum, Burgum, Suburbium, Templa, Academia, alia.* 77

XI. *Veterum Palatinorum ſedes ad Rhenum, Moſellam, Nicrum. Pallentiæ. Advocatia Treveris. Meineſeld. Stalecke. Bacharacum. Pfaltzgreveſtein. Alia.* 87

XII. *De familia Ducum Boiariæ, inſerta Palatinæ, per connubium Ottonis Ludovici F. Boiariæ Ducis cum Agnete Henrici Palatini F.* 95

XIII. *De inſignibus armisque utriusque familiæ, Palatinæ & Boiaricæ. Leo Palatinus. Boiorum virgata ſagula.* 99

XIIII. *De admirandis incrementis potentiæ Palatinæ; in hocce præſertim tractu.* 103

XV. *De ampliſsimis dignitatibus familiæ Palatinæ: Archidapiferiâ Imperii, eiusque inſigni globo crucifero; Electione Regis & Imperatoris; Vicariatu in tractu Rheni; et Cognitione in ipſum Imperatorem.* 104

XVI. *Iterum de Vicariatu Imperiali in tractu Rhenenſi. Formula eius ſub Ruperto Palatino Rege. Cognitio ſuper cauſis Regi vel Cæſari intentatis.* 113

XVII. *Catalogus Electorum Palatinorum è domo Bavarica. Eorum Coniuges, emortuales, ſepulturæ indicatæ.* 121

Digitized by Google

ORIGINVM PALATINARVM COMMENTARIVS.

MARQVARDO FREHERO

AVCTORE.

COMITIS PALATII DIGNITAS antiquitus quæ fuerit apud Romanos & Francos: item de Curopalate, & Maiore Domus.

CAPVT I.

NE vel de Palatio, vel de Comitiva dignitate rem ſatis notam altius repetam, hoc tantum dicam, Romanos Principes varii generis adminiſtros, cum equeſtris ordinis & militares, tum togatos & juriſperitos à conſiliis ſecum habuiſſe: omnes initio *Comites* dictos, et *in Comitatu Principis verſari*. Eosque tanto plerunq; numero, ut ipſa Principis aula & reſidentia *Comitatus* dici cœperit, et *ſacer Comitatus*, qui in Codice paſſim occurrit, et apud Lampridium, Marcellinum, aliosque. A quo deinceps *Comitiaci*, *Comitatenſes* & *Pſeudocomitatenſes* dicti. *Alciat. ad tit. C. de excuſ. artific. Cuiacius 1. Obſer. c. 25.*

Et illi quidem Comites fuerunt: de quorum variis generibus conſulat, qui volet, Lazium *. At Palatinorum nomen latius etiam patebat, quo ve- ** Lib. 1. de Rep. Roma. cap. 11.*

Digitized by Google

niebant omnes non tantum Comites, ſed etiam inferiorum ordinum miniſtri, quotquot non tantum Principi in conſilio vel aula operam navabant, ſed etiam præfectis & Comitibus ipſis apparebant & ſerviebant; usque ad illos adeo etiam, quos *tineas & ſorices Palatii* Imperator quidam vocare ſolebat. Coniunctim autem *Comites ſacri Palatii* inter cæteras aulicas dignitates habitos, argumento eſt titulus XXXIIII. Cod. lib. I. *De officio Comitis ſacri Palatii* (quem tamen Cujacius legit, *De officio Comitis ſacri patrimonii*) & tit. XIII. lib. XII Cod. *De Comitibus & archiatris ſacri Palatii*. Et Palatii etiam *Decurionatum* legimus apud Ammianum lib. XX. et *Palatii magiſterium*, in oratione Eumenii pro Scholis.

Lipſ. III. Polit. c. 10.

Porrò Germanæ gentes Latinis provinciis potitæ, Franci, Gothi, Longobardi, æmulatione Romani ſplendoris, priſcam etiam regiminis formam & aulæ dignitatumq; pompam retinere ſtuduerunt. Vnde factum eſt, ut non modò aliqua ex parte Romanæ leges & inſtituta (tantum nimirum quãtum & illorum idioma) ſed etiam officiorum & dignitatum illarum florente imperio florentium umbræ apud illos perduraverint. Germani ipſi adhuc hoſtes, nonnunquam honorarias quasdam dignitates à Romanis per amicitiam aſſumere non dubitabãt. Ipſe olim Arminius, eiusque frater Flavius, Romana ſtipendia meruerant. Clodoveus Francus conſulatum per codicillos, (ut Gregorius, P. Diaconus & Sigebertus ſcribunt) et Theodoricus Gothus patriciatum ab Anaſtaſio Imp. ſibi tributum non reſpuit, ut ipſe meminit: *Sic ſe magnorum beneficia ſemper extollunt, ut quibus imperare nequeunt, jura venerationis imponant*. Ita Theodato & Vitigi Gothorum regibus, et aliis quibusdam, patriciatum Iuſtinianus

Apud Caſſiodor. 8. variar.

nianus contulerat. Et Carolus Magnus Francorum Longobardorumque rex, quaſi tanto faſtigio aliquid accedere poſſet, inſuper *Patricius Romanorum* diu audiit. Ita ergo victores ipſi tandem provinciis occupatis, Romanas dignitates, Præfectos, Patricios, Præſides, Conſules, Cancellarios, Comites denique libenter uſurparunt: quaſi aut majoribus titulis honeſtari, aut illam Reipublicæ formam in melius producere non poſſent. Totumq; regnum Francorum, ut olim Romanum in Provincias, Præſidatus, Præfecturas, ita ipſum deinceps in Comitatus & Epiſcopatus diviſum fuiſſe legimus. Et Comitum quidem, nec non Miſſorum regiorum, proprium fuiſſe officium jus dicere, ſive adminiſtrare juſtitiam, ut Epiſcoporum res ſacras fideique diſciplinam curare, Anſegiſus ſubinde inculcat.

Nominatim autem (ut ad rem veniamus) Comitivam Palatii Gothos in Italia rerum potientes retinuiſſe, teſtis eſt apud Caſſiodorum formula *Cura Palatii* (quam perſimilem dignitatē Comitivæ Palatii fuiſſe probabile faciemus) ubi eximius illi hic honos tribuitur, ut *aurea virga decoratus, inter obſequia numeroſa, ante pedes regios primus videatur incedere, ut vel ipſo teſtimonio vicinitatis ſuæ agnoſcatur Rex illi palatia commiſiſſe*. Eius mentio eſt in l. 1. C. de comit. et tribun. ſchola. lib. XII. *Inter quos Comites etiam ſacri ſtabuli, et Cura Palatii numerantur*. Corippus in Iuſtino II. *Lib. VII. variarum cap. 5.*

Par extans curis, ſolo diademate diſpar,
Ordine pro rerum vocitatus Cura Palati.

Eadem nempe formâ, qua *Cura Pratorii*, genus ſervi apud Trebell. Pollionem; *Cura epiſtolarum* inter officia Præfecti urbis, in Noticia Imperii; *Cura domus*, in legibus Carolinis *. Neq; hæc adeo novè, *Cuiac. XIII. Obſer. 1.* ** Lib. VI. Cap. 127.*

cum & *Curam haræ*, pro ſubulco, dixerit apud Ovidium Penelope Vlyſſi:

Hoc faciunt cuſtosq; boum, longævaq; nutrix:
Tertius immundæ cura fidelis haræ.

Ita *Viocurus* Varroni, curator viarum publicarum. *Curopalatem* corruptè Aula Græca dixit, ut apud Liutprandum legimus, & Georgium Codinum in Noticia officiorum Conſtantinop. Longobardi ſuum quendam non Comitem, ſed *Rectorem Palatii* habuerunt, cuius meminit Paul. Warnefridus: *Hic cum (ut ſuperius diximus) ſub Iuſtino adhuc Cæſare palatium regeret*. Franci in ſua Curia, qui hoc officium gereret, *Domeſticum* primitus dicebant, ut didici ex Venantio Fortunato, ita ſcribente ad Condam Domeſticum:

III. *Hiſt. Longobard. cap. 1.*

Inſtituit cupiens ut deinde Domeſticus eſſes.
Creviſti ſubito, creuit et aula ſimul.
Florebant pariter veneranda Palatia tecum:
Plaudebant vigili diſpoſitore domus.

Quem magiſtratum altera etiam illa & æmula Byzantii Aula habebat, Μέγαν δομεςικὸν: et omnino pleraq; officiorum nomina communia Græcis & Francis, ut & Comitem-ſtabuli hi ſuum, cuius mentio in d.l. 1. illi Κονδοςαυλὸν, quem Noticia Græca officiorum definit, κεφαλὴν τῶν ῥογαδόρων Φεάγγων. Hic ergo Domeſticus idem cum Palatino: et ut hic à Palatio, ita ille à Domo regia, à qua & *Maior domus*, & *Comes domus regiæ* dictus eſt. Quin magna varietate, & *Maior Palatii*, & *Comes domus Regis*, & *Comes Palatii Principis*, & *Præfectus* aut *Præpoſitus* aut *Rector Palatii regii*, & *Gubernator Palatii*, & *Princeps regiminis aut Palatii* ſubinde nominatur apud Aimonũ Monachum, Eginhardum, & alios. Sed & *Ædilem Palatii* lego apud Wandelbertum: *Vbi verò ſurrexit, ad Abbatem & clariſſimum virum Gerungum, olim Palatii ædilem, nunc Monachum converſus.*

Maire du Palais. *Gal.*

In mirac. S. Goaris, cap. 30.

Digitized by Google

Huius igitur ampliſſimam in aula juriſdictionem, ingentem auctoritatem, ſummam poteſtatem, & ab ipſo Rege proximam fuiſſe, idem Aimoinus & alii Franci ſcriptores indicant: ut Præfecto prætorio apud veteres Romanos propemodum comparari potuerit. Certè non tantum inter officiales & palatinos cæteros cognitionem eius propriam fuiſſe, ſed & ſubditorum quorumvis deſideria audiviſſe, cauſasque quaſi ſacra vice examinaſſe illum conſtat. Walafridus Strabo: *Quemadmodum ſunt in Palatiis Prætores vel Comites Palatii, qui ſecularium cauſas ventilant, ita & illi quos ſummos Capellanos Franci vocant.*

De reb. Eccleſ. cap. ult.

Eginhardus de Carolo M. ita ſcribit: *Si Comes Palatii litem aliquam eſſe diceret, quæ ſine eius iuſſu definiri non poſſet, ſtatim litigantes introducere iuſſit, & veluti pro tribunali ſedens lite cognita ſententiam dixit.* In ipſius Caroli M. capitulari ita legimus: *Neque ullus Comes Palatii noſtri potentiores cauſas ſine noſtra iuſſione finire præſumat: ſed tantum ad pauperum, et minus potentiũ iuſtitias faciendas ſibi ſciat eſſe vacãdum.*

Lib. III. cap. 77.

Quinimo apud primos Francorum reges, cum ipſi ignaviores eſſent, & curam regni propemodum totam negligerent; ſummam imperii univerſam penes Palatii præfectos (qui Majores domus dicebantur) fuiſſe; & regni adminiſtrationem, omniaque quæ vel domi vel foris agenda ac diſponenda erant, Præfectum aulæ procuraſſe, Eginhardus & Paul. Warnefridus meminerunt. quod & Cedrenus ſcriptor Græcus retulit, Majorem Domus πρόοικον vertens: ἔχειν δὲ πρόοικον γνώμην τοῦ τε βασιλέως, καὶ τοῦ ἔθνους εἰς τὸ διοικεῖν πάντα τὰ πράγματα. Addit Eginhardus: *Hunc honorem non aliis à populo dari conſueviſſe, quàm iis qui & claritate generis & opum amplitudine ceteris eminerent.* Vt non fallatur, qui apud diverſos populos in eodem dignationis gradu, Latinos Præfectum prætorio, Græcos Curopalatem, Longobardos Recto-

VI. Longobard. cap. 5. Cedren pag. 373. 40.

rem Palatii, Francos Majorem domus (quem & *Comitem Palatinum* Hunibaldus promiſcuè vocat) fuiſſe exiſtimet. Et omnes hi ut à Rege proximi, ita in tam facili & lubrico tranſitu, ut non ſemel, inſtantibus regnorum fatis & vicibus, à Regibus ad hos ſceptra translata fuerint: uno pro multis Pipini exemplo.

Hic honoris gradus cum apud Francos eſſet tantus, per *κατάχρησιν* quandam *Palatini* etiam abſolutè dicti ſunt procerum ſummi & à Rege proximi: ut Rolandum illum & Rinaldum Oliveriumque expeditionis ſacræ in Saracenos apud Carolum Comites, PALADINOS non tantum ſcriptores vernaculi, & *Hiſt. Tur. lib. 2. fol. 314.* Arioſtus poeta Italus, ſed etiam Græcus homo Laonicus Chalcocandeles nominat. Cuius verba Græca, quod vulgò non extent, juvat adſcribere: Τὸ δὲ γένος τοῦτο Κελτῶν λέγεται παλαιόν τε, καὶ ἔργα πρὸς τοὺς *Ex mss. Pal.* ἀπὸ Λιβύης βαρβάρους ἀποδεδειγμένον λαμπρὰ, καθ' ὃν δή τινα χρόνον βασιλεῖς Ῥωμαίων καὶ αὐτοκράτορες ἀπεδείκνυόντο, οἱ τῶν Κελτῶν βασιλεῖς. Κάρουλον δὲ μάλιστα δὴ τῶν βασιλέων τούτων, τὸν πρὸς τοὺς Λίβυας πόλεμον ἀνελόμενον, συνεπιλαβομένου τοῦτε ἀδελφιδοῦ αὐτοῦ Ορλανδίου ἀνδρὸς τόλμῃ τε καὶ ἀρετῇ τὰ ἐς στρατὸν ἐπισήμου γενομένου, καὶ Ριναλδοῦ, καὶ Ολιβερίου, καὶ ἄλλων τῶν ταύτῃ ἡγεμόνων, Παλατίνων καλουμένων, συνδιαφερόντων αὐτῷ τὸν πόλεμον· καὶ πολλαχῇ κατὰ τὴν Γαλατίαν μὲν πρῶτα, μετὰ δὲ ταῦτα, κατὰ Ἰβηρίαν τρεψάμενον τοὺς ἐναντίους, νίκας ἀνελέσθαι περιφανεῖς· καὶ κλέος αὐτῷ ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν, καὶ Ἰβηρίαν, καὶ δὴ καὶ Γαλατίαν μέγα ἐς τόδε εὐφημούμενον ᾄδεται ὑπὸ πάντων. Λίβυές τε γὰρ διαβάντες τὸν πρὸς Ἡρακλείους στήλας πορθμὸν, κατέσχον τε κατὰ βραχὺ προϊόντες τὴν Ἰβηρίαν, μετὰ δὲ ταῦτα Ναβάρρην τε χειρωσάμενοι καὶ Πορτουγαλίαν χώραν, ἔς τε ἐπὶ Ταρρακῶνα ἐλαύνοντες τὰ ἐς τήνδε αὐτὴν χώραν καταστρεψάμενοι, ἐσέβαλον ἐς τὴν Κελτικήν. Κάρουλος μὲν οὖν καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πόλεμον ἐξενεγκόντες πρὸς τούσδε τοὺς Λίβυας, μεγάλα ἀπεδείκνυντο ἔργα, ἄνδρες γενόμε-

Digitized by Google

νοι ἀγαθοί, καὶ τῆς τε Κελτιβήρων καὶ Κελτικῶν χώρας ἐξελάσαντες ἐς τὴν Γερυνάτην, πόλιν ὀχυρωτάτην ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἐς Ὠκεανὸν καθήκοντος. παρ' αὐτὸν δὲ τὸν πορθμὸν κατὰ βραχὺ προϊόντες, τήν τε Ἰβηρίας χώραν πολλὴν κατασχόντες ᾤκουν, καὶ συνελαύνοντες ἐπολιόρκουν, καὶ τήν τε χώραν ἀπέδοσαν τοῖς ἑαυτοῦ προσήκουσι, τὴν Ἰβηρίαν, καὶ Ναβάρην, καὶ Ταρρακῶνα, καὶ τοὺς σφῶν αὐτῶν προσήκοντας ὑπὸ βαρβάρων πολιορκουμένους, ἀπέλυόν τε τῆς πολιορκίας, καὶ τὴν χώραν ἐπιδιελόμενοι σφίσιν ᾤκουν, ἀπολαβόντες ἕκαστος τὸ ἀνῆκον αὐτῷ μέρος. καὶ οὕτως μὲν πάντη κάλλιστα θέμενοι τὸν πόλεμον, ἐς τόδε ἀεὶ ὑμνοῦνται ὡς ἄνδρες γενόμενοι ἀγαθοί. καὶ Ορλάνδιον* μὲν Al. ὀρμᾶνδον, τόν γε στρατηγὸν ὑπὸ δίψους ἐκπολιορκηθέντα ἀποθανεῖν, Ρίναλδον* δὲ διαδεξάμενον τὸν πόλεμον καταλιπεῖν τοῖς Ἰβηρίας βασιλεῦσιν. οἱ δεξάμενοι τὸν πόλεμον, ἐς ἔτι καὶ νῦν τοὺς Λίβυας τούτους ἄγειν καὶ φέρειν νομίζουσι. Quæ ita ſonant è nova verſione Ioh. Balthaſaris Baumbachii: *Gens verò iſta Gallorum antiqua eſſe dicitur, et res adverſus barbaros è Lybia progreſſos maximas geſſiſſe; quo ſcilicet tempore Gallorum Reges, in Romanorum Imperatores eligebantur: Inprimis verò Carolum ex illorum regum numero, bello adverſus Lybias ſuſcepto; qui ſecum in expeditionem duxit ſororis ſuæ filium Orlandium, virum & audacia & virtute pariter, in re militari clarum, et Rinaldum & Oliverium, et alios, qui ibidem erant, Duces,* PALATINOS *nuncupatos, et conjunctis viribus una cum eo, bellum gerentes: ac paſſim primùm quidem in Gallia, poſthæc in Iberia profligatis hoſtibus, ſplendidam victoriam adeptum eſſe. Cuius viri gloria per Italiam, Iberiam & Galliam quoque magnopere ad hoc uſque tempus celebratur & publicè decantatur. Nam Lybies transmiſſo freto ad columnas Herculis, ſenſim progredientes Iberiam occuparunt: poſthæc Navarram quoq; ſibi ſubjecerunt, et Portugalliæ regionem, uſque ad Tarraconam incurſione facta; qua itidem in poteſtatem redacta, Galliam invaſerunt. Carolus igitur, et quos ſecum habuit belli ſocii, educto exercitu in*

Al. ῥιμαῖον.
Vtrumq; male.

tu in expeditionem contra Pœnos, maximas res geſſerunt; et ut viros fortes decet, multa egregia facinora ediderunt; atq; illos ex Celtiberia & Celtica ejectos, ad Granatam (urbem munitiſſimam, monti in Oceanum excurrenti impoſitam) fuga ſe recipere coegerunt. Ab iſto freto paulatim progreſſi, maximamque Iberiæ partem debellatam obtinentes, eam incoluerunt, ex qua in hoſtes impreſſione facta, ipſos oppugnarunt. Ac regionem quidem Iberiam ſcilicet, et Navarram & Tarraconam, arcto ſanguinis vinculo iunctis tradiderunt, ſuosque conſanguineos, quos Barbari obſederant, obſidione liberarunt: et diviſa inter ſe regione, eam inhabitarunt, cum quilibet portionem ad ſe pertinentem accepiſſet. Atque ita bello omni ex parte optimè confecto, ad hoc uſque tempus, quod viri fortes extiterint, ſemper celebrantur. Orlandium quidem Ducem ſiti enectum, diem ſuum obiiſſe conſtat: Rinaldum verò, qui ei in belli munere ſucceſſerat, Regibus Iberiæ illud reliquiſſe: à quibus bello continuato, adhuc Pœnorum res hoſtiliter agi & ferri exiſtimant. Cuius quidem Rolandi etiam apud Colchos memoriam extare legimus. Sed & apud Hincmarum Remenſem Epiſcopum *Palatinos* pro proceribus dictos invenio: *Oſtendens quod de ordinando Epiſcopo non Regis vel Palatinorum debet eſſe commendatio, ſed cleri & plebis electio, & Metropolitani in electione diiudicatio, deinde terreni principis conſenſio.*

Busbeq. epiſt. 3. pag. 164.

Apud Maſſon. 2. annal. p. 165.

Francis igitur, potiſſimis Romanorum ſucceſſoribus, dignitatis Palatinæ origo maximè debetur: poſt quorum imperium cæteræ etiam gentes, Suevi & Saxones id nominis retinuerunt, ut apud Luitprandum, Witichindum, Friſingenſem aliosq; ſubinde occurit. Guntherus Poeta in eo exprimendo diverſis modis ludit, ut lib. v.

Hermannusque ſacra Comes inclytus aulæ.

Et poſtea: *Ille Palatinæ cuſtos celeberrimus aulæ*

Non

Non potuit vitare Comes — Et lib. VIII. alibique ſæpius: — *Comes aulicus ille*. Quomodo & in epitaphio Henrici Palatini Schœnaugiæ olim ſcriptum fuit;

Princeps magnificus, Comes aulæ, gloria Rheni,
Iunior Henricus —

Et ex his apparet, verum eſſe quod doctus vir ſcripſit, Palatinos Comites non modò Comites cæteros dignitate antecelluiſſe, ſed ab iis quorum Palatio præfuerunt, proximum locum obtinuiſſe: Palatini verò Rheni inter Palatinos ſupremum gradum fuiſſe. Quæ res quomodo proceſſerit, deinceps exponemus.

Ciſnerus de Othone III. Imp. p. 22.

DE DIVERSIS GENERIBVS Palatinorum: et unde dictos putent Palatinos hodiernos. Vbi de Palatio Trevirenſi, et Capellatio, aliisq; locis.

CAPVT II.

MIRABILITER ſurgere, procedere, et variare ſolent dignitatum & nomina & munera. Comites principio dicebantur apud Germanos veteres & Romanos Principes, qui Principem ſuum ſectarentur, et ad latus eius verſarentur: Vel etiam, qui legatos Principis, magiſtratus, et Iudices provinciales ſectarentur, eisque aſſiderent, ut Papinianus auctor eſt. Ex horum ordine cum plerunque ſumerentur ii qui ad provincias regendas mittebantur (unde *Miſſos* Franci dicebant) factum eſt ut rectores illi deinceps *Comites* nominarentur; et comites, non jam Principis à quo aberãt, ſed provinciæ, quam ipſi cum Comitiva dignitate gubernarent, ut

L. 4. D. de offic. aſſeſſor. L. 1. §. ſed et ſi. D. de var. & extraord. cognit.

Digitized by Google

Comitem Africæ, Tingitaniæ, Comitem littoris Saxonici per Britanniam, Comitem Britanniæ, Italiæ, Argentoratenſem, in Noticia jam tum ſub Honorii & Arcadii imperio legimus. Apud Francós ſanè, Comites erant judices ordinarii, qui jus per pagos dicebant: qui & *Graphiones* dicti; quæ vox in noſtro idiomate permanſit. Gregorius Turonicus in vitis Patrum, de S. Nicetio: *Nam vidi ego quodam tempore Baſilium presbyterum miſſum ab eo ad Armentarium Comitem, qui Lugdunenſem urbem his diebus poteſtate iudiciaria gubernabat*. Idem de B. Gregorio epiſcopo: *In Comitatu poſitus regionem illam per* XL. *annos juſtitia comitante correxit*. Tandem creſcente ambitione, Comites etiam honorarii facti, qui neq; Principi adeſſent, neq; regionem aut Comitatum haberent; ſed tantum meritis ſuis, aut Principis gratia umbratilem eam dignitatem titulotenus conſecuti. Ita etiam cum Comites Palatini initio eſſent, qui (ut diximus) aulæ & palatio præeſſent; ex eorum ordine cœperunt in primarias provincias rectores mitti: eadem prorſus ratione, qua Præfecti prætorio ex aula & palatio in provincias mitti cœperunt, et Oriens etiam, Illyricum, Africa, quin & Galliæ, ipſaque Italia, ſuos præfectos prætorio accepere, ut ex Noticia & Codice diſcimus. Ita enim & à priſcis Francorum regibus Clothario, Sigeberto, aliis, aliquando Majorem domus ſive Palatii Comitem provinciis regnisque particularibus, Auſtraſiæ, Burgundiæ, Neuſtriæ, tanquam proregem quendam, præfectum fuiſſe legimus. Atque ita diverſi Comites Palatini nati, diverſarum familiarum & nominis, qui extra aulam diverſis provinciis præeſſent, et cæteros Comites, id eſt, judices illa dignitatis Palatinæ prærogativa præcederent. Donec tandem eo perventum, ut honorarios etiam quosdam Comites Palatinos Romani Principes, et horum

Graffen.

Cod. lib. 1. Tit. 26. & ſeq.

rum

Digitized by Google

rum æmulatione Pontifices ſibi alligerent & crearent *.

** Vid. Lancelot. Temp. Iudic. lib. 1. cap. 1. § 4. fol. 76. Chaſſan. de glor. mundi Par. v. conſid. 50.*

Hæc origo dignitatis Palatinæ ſuperioris ſæculi ſcriptoribus, et noſtris etiam hominibus bona ex parte ignota, in miros errores illos impulit, dum Palatinorum noſtrorum Rheni principum originem inveſtigant. Fuerunt enim qui putarent, et increbuit error, eos à palatio Treverenſi (in qua urbe, dum florebat, et Romani & Franci principes non rarò aulam habebant) deſcendere. Kyriander in Treveri: *Palatium civitatis Trevirorum (unde quoq; Comitum Palatinorum Rheni nomen & originem ſcriptores aliqui deducunt, ut hoc obiter in medio ſaltem relinquam) anno Chriſti* MVIII. *Adelbero Epiſcopus* LXXIIII. *violenter occupavit.* Sed vetuſtior eſt error. Nam & Iordanus Padebornenſis ita ſcribit: *Hi Archiepiſcopi debent Imperatorem eligere, adiuncto ſibi Comite Palatino, ſic dicto à Palatio quod eſt in civitate Treverenſi: quod olim fuit domus regni, à quo dicebantur Majores Domus, qui modò dicuntur Comites Palatini.* Idem tamen alibi Pipinum Majorem domus principale domicilium in Colonia Agrippina loco, ubi nunc eſt monaſterium S. Mariæ in Capitolio, habuiſſe memorat. Petrus de Andlo (auctor non contemnendus, et per nos in lucem meritò emiſſus) & ipſe ſcribit; *Pipini Maioris domus regiæ palatium fuiſſe in Treveris: à quo Palatio* (inquit) *Comites proceſſerunt Palatini, indeq; nomen traxerunt.* Et alibi: *Sunt primo quatuor generoſi Principes inclytæ proſapiæ ab ævo longe producto, et apud Auguſtos principaliſſimi, ſuper quibus Romanum fundatur Imperium. Primus princeps eſt Comes Palatinus Rheni de magno Palatio Treverenſi.* Quin & Catalogus Archiepiſcoporum Treverenſium MS. antiquus, Imperatores è regione ſingulis oppoſitos habens, in Anaſta-

Fol. 103.

In Chronic cap. Qui Germ. elec.

Lib. 1. de Imp. Rom. cap. 13 & 16.

ſio Imp: *Pipinus ſenior, maior domus, id eſt Palatii Treverici obiit. Succeſſit Karolus filius eius.* Et in Clodolpho LVIII. Archiepiſcopo: *Karolus Martellus Pipini filius, major domus, à Palatio Treverico ſic dictus, obiit, relinquens filios tres, Pipinum, Karolum, et Griſonem. Qui Pipinus, Dux Alemanus, Agrippinenſis & Trevirenſis, regnum Francorum eſt adeptus iſto modo* &c. Ita & in veteri hiſtoriola legimus, de fundatione ædis Fravvenkirchen in diœceſi Treverenſi: *Temporibus B. Hildolfi Treverenſis Archiepiſcopi, qui palatio Oſtendinck reſidebat, factum eſt paſſagium contra paganos. Erat autem in Palatio Treverenſi nobiliſſimus Palatinus nomine Sifridus Chriſtianiſſimus, qui ſumpſit ſibi uxorem de ſtirpe regia, filiam Ducis Brabantiæ, nomine Genofeva, pulcram nimis.* Et ſanè domus illa olim Auguſta, nunc Epiſcopalis, nomen Palatii adhuc retinet. Quod ita deſcribit F. Iohan. Scheckmanus in Medulla geſtor. Trever. cap. 2. *Eſt & alia vetuſtiſsima habitatio intra Vrbis mœnia, quod Palatium appellatur, altis muris, magnis perſpicuis feneſtris, ex duris lapidibus quos lateres nominant ædificatum: in quo lotus eſt habitationis & reſidentiæ domini Archiepiſcopi Trevirenſis. Inibi horribiles lacus & carceres, quibus mancipantur cuſtodiæ qui ob facinora ſua interimendi veniunt. Coniuncta eſt & illi antiquiſsimæ fabricæ alia nova, digna principe habitatio, præclaris aulis, perlucidis ſtubis. Idem Palatium, vt priſca edocent ſcripta, regalis ſedes fuit & habitatio: quod maximè ex epiſtola quadam D. Ambroſii elicitur, ubi refert ſe Maximum Imper. inquiſiviſſe in palatio ubi manebat.* In iſto magno Palatio ſub Francorum Regibus, et diu poſtea, Palatini Comites ſedem habebant: qui & perpetuam Vrbis illius præfecturam ſive advocatiam gerebant; à qua regio illa urbis circa Palatium die Graffſchafft etiamnum vulgo vocatur. A quo magno Palatio diverſum adhuc eſt Palatium minus,

Der Pallaſt.

minus, ſuburbanum oppidulum & caſtrum, ad ſiniſtram Moſellæ ripam, paullo infra Treverin urbem, quod *Palatiolum* vocatur, de quo Kyriander, loquens de Adelberone epiſcopo: *Palatiolum Iulii Cæſaris, caſtrum juxta Treverim, tunc temporis ſitu & vetuſtate collapſum & inhabitabile, multis ſumtibus reſtruxit*. Et infra in Iohanne III. *Palatiolum, quod eſt Auguſtæ Treverorum ſuburbanum oppidum ad Moſellam, cum arce et aula Pontificali magnis operibus munire inſtituit*. De eo loco ita ſcribunt Ortelius & Vivianus in Itinerario: *A Treveris ſecundo flumine Moſella navigantibus ad medium fere milliare, oppidulum eſt & arx, vulgò Pfalz, quaſi Palatium dicas, in ſiniſtra ripa: in dextra duobus circiter miliaribus pagus Reol, veteribus Rigodulum erat*.

Palțel hodieque. *pag. 82. 182.*

Itiner per Gall. Belg. pag. 65.

Quinimò præter dictum illud Palatium, & Palatiolum, eſt adhuc ditio integra in diœceſi Treverica, continens aliquot caſtra, oppida, villas, præfecturas, cum clientelis & vaſallagiis ſuis, inter Confluentes & Andernacum juxta Rhenum, et ad Moſellæ ripam quà monaſterium Meiefeld ſitum, nec non ex altera Rheni ripa quædam complectens: quæ ditio ab antiquiſſimis uſque temporibus Palatinorum propria fuit, Pallentiæ majoris & minoris titulo nuncupata (à qua & ipſa *Palatinos* dictos non nulli autumant) deinceps circa annum Domini MCCCL. ſub Archiepiſcopo Balduino Lutzelburgenſe Henrici VII. Imp. fratre, à Palatinis Eccleſiæ Treverenſi donata, & ab eadem feudali titulo recepta, poſtmodumq; generoſis Comitibus à Virnenburg ſub feudi nomine conceſſa. De qua & infra aliquid dicemus. Sed (ut eleganter Munſterus ait) hic potius eſſet Palatinatus Moſellæ, quàm Rheni.

Groß und klein Pellentz.

Alii verò à loco quodam & caſtello ſito in ipſo Rheni alveo, è regione Cubæ, quod hodie ſpeculæ

Digitized by Google

vice eſt, et etiamnum *die Pfaltz* vocatur (olim tamen & ſuo nomine *Pfaltzgrevenſtein* dictam reperio) Palatinos noſtros dictos autumant: quos quidem olim ea parte, in caſtro vicino Stalecke ſupra Bacharacum habitaſſe non ignoro, ut infra ſuo loco dicemus. Meminiſſe loci eius videri poſſit Guntherus IIII. Ligurini:

— Hermannusque ſacræ Comes inclytus aulæ,
Cuius erat tumido tellus circumflua Rheno.

Quem in locum Spiegelius ſcholiaſtes ita annotat: *Non ignoro Irenicum tradere, Palatinis nomen inditum eſſe à Palatio, loco Rheno circumdato, quem nos Pfaltz appellamus, eiusq; proximo verſu poetam meminiſſe. Ego autem Cubam oppidum intelligo, quod ea tempeſtate ſedes Comitum Palatinorum Rheni fuerit. Nam quorum hodie regia Heidelbergum eſt, nulla eis prorſus parebat ditio earum regionum, quas nunc poßident.* Hæc ille.

Lib. 3. Exegeſ. cap. 49.

Qui altiſſimè ad antiquitatem aſcenderunt, ſedem & originem Palatinorum referunt ad veterem locum *Capellatium ſive Palas* Ammiano Marcellino nominatum, in Iuliano: *Cum ventum fuiſſet ad regionem, cui Capellatii, vel Palas nomen eſt, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundionum confinia diſtinguebant, caſtra ſunt poſita: ea propter ut Macrianus & Hariobaudus germani fratres & reges ſuſciperentur impavidi.* Cuius loci indicinam primo debemus vel Aventino *, vel Beato Rhenano, qui & hoc ſuum inventum pluries inculcat: et adſtipulatores deinceps invenit Heroldum, & alios magni nominis viros. in quibus etiam Leunclavium noſtrum, qui ad Ducem quondam Chriſtophorum Friderici F. Palantinum (ut ipſe eum indigetat) ſcribens: *Sic veſtra Palas*, inquit, *unde glorioſum Palantinæ familiæ nomen, nota jam hac appellatione de Romanis quoq; hiſtoriis amplius duodecim ſeculis, nimirum ab Iuliani uſq;*

Lib. XVIII. vide ibi not. Lindebrog.

** Lib. VII. fol. 529. Rer. Germ. 1. fol. 52. & 60. & 130.*

In dedicat. Nyſſeni De opif. hom. 8.

Auguſti

Digitized by Google

Auguſti imperio: hac igitur aliquando te principem ſuum florentem inſigni ſapientia, virtute, poteſtate, ſubiectiſſimo ſtudio colet. Quod & Ortelius, ſummus Geographorũ, qui CAPELLATIVM iſtud in hoc puncto terræ, quod inhabitamus, collocavit, in Theſauro Geographico ſecutus eſt. Non nos, qui & ſitum Capellatii iſtius nulli præterea auctorum nominati, obſcurum incognitumq; habemus, certè huic regioni minus convenire iudicamus (quæ enim hic loci vicinitas confinitasque cum Burgundionibus fingi poteſt?) et vetera illa ſub Rom. imperio locorum noſtratium nomina pleraq; dudum exoleviſſe, nec ſub Francorum regno duraviſſe ſcimus: nec quemquam ſub illis Comitem Capellatii, aut Palantidos terræ vel pagi (quomodo eum appellaturi erant) legimus. Et verò (ut eleganter Munſterus ait) ſi à Palante regione ortus eſt Palatinatus Rheni, & veteris nominis fontem retinet; unde ergo nati ſunt Palatinatus à Scheirn, Wittelſpach, Dachauu; item ab Andechs, Vallay, et à Tubingen: addo & Palatinatus Saxoniæ, Burgundiæ: et alii? Deinde etiam (ut idem ſubjicit) compertiſſimum eſt, nedum illis temporibus antiquis, ſed vel ante quadringentos annos principes Palatinos neq; caſtra neq; oppida, aut præſidia ulla, in hac regione ubi hodie habitãt tenuiſſe: ſed intra hos annos quidquid locorum juxta Rhenum habent, vel emiſſe, vel per connubia, vel armis aut aliis rationibus adquiſiiſſe. Nam (ut Spiegelius ſuperiori loco, et Munſterus verè notat) poſt Rhenum tum ærario Cæſaris vectigalem, municipiaque Imperii, locaque Cœnobiarcharum & Antiſtitum, præſertim Moguntinenſis, Spirenſis, Wormatienſis, in illis partim dominabantur Sueviæ principes (ut & in Francia Orientali, et Comitatu Alſatiẽſi) partim Comites Liningenſes, Eberſteniañique, tum alii quidam reguli ſua tenebant loca, velut Imperatoris benefi-

Typo veteris Germaniæ.

CAPPELLATIVM PALAS.

Lib. III. Coſmogra. cap. 350.

Lib. III. cap. 351.

beneficiarii. Vt jam certo certius ſit, neque ab illo Capellatio, neque ſpecula Rhenenſi, neque Treverenſi aut Palatio aut Palatiolo, Palatinos noſtros nomen ſuum ſortitos; non denique ab alio Palatio, quàm cui ſerviebant & cæteri Palatini, nimirum regali & imperiali.

Eſt ergo Palatinatus merum nomen officii & dignitatis, quod Imperatores Germani inſtituerunt, ut alia ei conſimilia. Et ut à Burgo ſive caſtro præſidioque factus eſt Burggravius, à Marcha vel limite, Margravius, à Landa vel provincia Landgravius, à Centena Centgravius, (ne & Gogravios, et Dychgravios, alioſq; id genus addam) ita & à Palatio vel curia Pfaltzgravius, *Pfalntzgreve*, ut olim ſcribere ſolebant. Gloſſę veteres: *Palatinus, Palensgreve.* Ita Palatium vertit Otfridus *Palinza*: et Pilati curiam atque tribunal *Palinzhus*. Tales etiam Pfaltzgravii & Palatini diverſis in regnis diverſi fuerunt & ſunt, & deinceps demum à ſpeciali ditione nomen & differentias ſuas, quibus internoſcerentur, acceperunt. Ita habuit Francia Occidentalis ſeu Gallia ſuum *Comte Palatin de Troyes, de Blois, de Champaigne*: et Hungariæ regnum atque Poloniæ habet adhuc ſuos: et Germania ſuos Palatinos Habſpurgenſes, Tubingenſes, Wittelſpachenſes (ex quibus fuit ille Otto cæſor Philippi Regis, non è noſtris) Schirenſes: addo & Palatinos Burgundiæ. Imo ſola Saxonia habuit quinque Palatinatus, vel (ut illa vocabat) Palantias, de quibus ita auctor Speculi: *Quinque civitates quæ Palantiæ dicuntur, in Saxonia inveniuntur, in quibus Rex legitimis debeat curiis præſidere. Prima dicitur Grona: Werliz ſecunda, quæ modo in Goſlariam translata eſt: Walhauſen tertia: Alſtede quarta: quinta Merſeburg nuncupatur. In ea ſeptem feuda vexillorum ſunt definita, Ducatus Saxoniæ, et Palentiæ,*

Pag. 38. & 415.

P. Pith. lib. ſing.

Vide Laz. in Auſtria.

Lib. III. artic. 62.

Die Pfaltz zu Sachſſen vf Alſtat.

tiæ &c. Quinimo plus eſt, quod idem auctor ſcribit paulò ſuperius: *Qualibet provincia Teutonica terræ ſuum habebat Palantzgravionatum, Saxonia, Bavaria, Franconia, et Suevia: quæ antequam à Romanis ſuperabantur, regna fuerunt, à quibus ipſa in Ducatus nomina fuerunt permutata. Attamen Illuſtres in vaſallos, et vexillorum feuda obtinuerunt, quæ ipſis per Imperium iam ſunt ſubtracta.* Nec plura addo de Palatinis Saxoniæ, videnda apud R. Reineccium. *Lib. III. artic. 53.* *Appendice Witichin.*

Denique cum tot genera Palatinorum fuerint, familiis & ditionibus diſtincta (qui tamen omnes præter noſtros exoleverunt, aut nominibus mutatis, aut etiam familiis intermortuis) noſtri Palatini inter cæteros eo emicuerunt, quod non ab una aliqua arce aut ditione, ſed ampliſſima voce ab ingenti illo tractu principis fluvii, PALATINI RHENI vel AD RHENUM (ut Germanicè verterunt) dicebantur. Vt non tam à Palatio ullo, quàm ab ipſo Rheno ſignanter dicti videantur: quorum nec proprium nomen aut eximia dignitas hæc fuit, quod Palatini, ſed quod ad Rheni utramque ripam Palatini fuerint. Cujus rei quæ ratio & origo ſit, jam exponemus. *Pfaltzg. bey Rhein.*

DE RHENO FLVVIO, LIMITE Romano. Comes Rheni olim. Palatini Rheni unde ſignanter dicti. Pagi Rhenenſis Comes. Rheno illabentia flumina præcipua.

CAPVT III.

RHENVS fluvius antiquiſſimis ſcriptorum incognitus, nec Heſiodo inter Oceani Thetidosq; filios nominatus, etiam cum innoteſcere cœpit, tanquam remotiſſimus, et Solis occaſui vicinus apud Græcos

Digitized by Google

Lib xxiii. & xliii. habitus eſt. Vnde eum *Iberum* vocat Nonnus, duobus locis:

Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι χορεύσεται ἄλλα δικάζων
Καὶ κρυφίην ὠδῖνα διαγχείζων τοκῆος
Κτείνῃ ξεῖνα γένεθλα — Et iterum:
Χρυσὸν Ἴβηρ πόρε Ῥῆνος — Quia Iberi remotiſſimi omnium & extremi. Lucanus:

Cappadoces, Galliq́ue, extremique orbis Iberi.

Eadem formâ (ut obiter elegãtem locum illuſtrem, Goropii conjecturâ procul explosâ) qua Ovidius eundem Rhenum *Heſperium* vocat:

11. Metam. *Heſperiosq́ue amnes Rhenũm, Rhodanumq́ue, Padũq́ue.*

Et alibi:

iiii. Faſtor. *Nunc adit Heſperios Rhenum, Rhodanũq́ue, Padũq́ue.*

Et Lucanus Bætin:

— — *Heſperius poſt omnia flumina Bætis.*

Et Vergilius ipſum Tiberin:

viii. Æn. *Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum.*

Sed deinceps Græcis Romanisque fines ſuos proferentibus, à bellacibus Germaniæ populis jam tum Alexandro formidatis nimiũ notus, Germaniæ proprius amnis, et cum fratre ſuo Danubio limes Romani imperii ad Septentrionem, terminusque fatalis victoriarum Romanis fuit, quem excedere non magis quàm Parthicum Perſicumve poſſent. Appianus in præloquio operis: Ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ ποταμοὶ δύο, Ῥῆνός τε καὶ Ἴστρος, μάλιστα τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ὁρίζουσι. καὶ Ῥῆνος μὲν ἐς τὸν Βόρειον Ὠκεανὸν, Ἴστρος δὲ ἐς τὸν Εὔξεινον πόντον καταδιδοῖ. Claudianus de bello Getico: *Prominet Hercinia confinis Rhætia ſilvæ:*

Quæ ſe Danubii jactat Rhenique parentem,
Vtraq́ue Romuleo prætendens flumina regno.

Apud Ant. Auguſtin. dial. iii. delle medagl. n. 20. & ſeqq. Et in nummis veteribus, Germaniæ exprimendæ pictus Rhenus Danubiusq; pater viſitur, eadem forma qua Tiberis, Nilus, Euphrates *. Ad hunc ergo limitem perpetua Romanorum cum noſtris bella,

Digitized by Google

bella, excurſiones quotidianæ, variæque Martis τοῦ ἀλλοπροσάλλου vices, quarum vel Pauli IC. locus teſtis eſſe poteſt: *L. Titius prædia in Germania trans Rhenum emit, et partẽ pretii intulit. Cum in reſiduam quantitatem heres emtoris conveniretur, quæſtionem retulit dicens; Has poſſeſſiones ex præcepto principali partim diſtractas, partim veteranis in præmia adſignatas.* Leg. xi. D. de evictiõn.

Eam ob cauſam Romani perpetua ad eam ripam legionum præſidia diſpoſita habebant, caſtella etiam & ſpeculas locis oportunis impoſitas, et his magiſtratus præfectos. Lucanus lib. 1. Lipſ. Admirand. lib. 1. cap. 5.

Et vos crinigeros bellis arcere Caycos
Oppoſiti petitis Romam, Rhenique feroces
Deſeritis ripas, et apertum gentibus orbem.

Hinc Iulium Tutorem Trevirum, ripæ Rheni præfectum ſub Veſpaſiano, apud Tacitum & alios alibi legimus. Et poſteriore ævo Principum, in Gallica Rheni ripa Dux Mogontiaci reſidens, latiſſimã jurisdictionem habuit (ut ex Noticia Imperii apparet) non tantum in ipſa civitate Mogontiaco, ſed toto illo tractu, ſub quo & hæc loca erant: Saletio, Tabernæ, Vicus Iulius, Nemetes, Alta ripa, Vangiones, Bingium, Bodobrica, Confluentes, Antonacum. Quin & Comitem quendam Rheni (ita dictum) fuiſſe, colligunt aliqui ex cõſtitutione Valentiniani ad Iovinum magiſtrum equitum: *Tam Duces quàm etiam Comites, et quibus Rheni eſt mandata cuſtodia, ſinceritas tua protinus admovebit, ut neque regalibus neque legatis ſua milites jumenta ſuppeditent,* &c. L. 9. C. Th. de re militari.

Vt & Danubius ſuum Comitem habuiſſe videri poſſit, ex Sidonii Apollinaris panegyrico Anthemiano: —*Comitis ſed jure recepto*

Danubii ripas & tractum limitis ampli
Circuit, hortatur, diſponit, diſcutit, armat.

Vix abſtineo dicere, talem aliquam dignitatem apud Francos permanſiſſe probabile eſſe; quippe qui

ex Sicambrorum gente primulùm progreſſi, Rheni indigenæ & accolæ fuerint, eoque pervaſo præſidia Romana profligarint, ripam Gallicam invaſerint, et ipſam Galliam Belgicam Celticamque latiſſimè occuparint. Hi enim vel Agathia teſte *ἀμφὶ Ῥῆνον ποταμὸν οἰκοῦσι, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον ἔχουσι γε καὶ Γαλλίων τὰ πλεῖστα, οὐ πρότερον πρὸς αὐτῶν κατεχόμενα, ἀλλ' ὕστερον ἐπικτηθέντα.*

Lib. 1. de Iuſtiniano Imp.

Neq; hoc de Rheno omiſero; ut olim inter Romanos & Germanos limes fuit, ita longo poſt tempore Imperio ad Germanos tranſlato, iterumq; inter Caroli M. poſteros diviſo, eum ipſum amnem regnum Franciæ ab Imperio, ſive Franciam Occidentalem & Orientalem diſterminaſſe. Itaque Ludovicum juniorem Pii F. Germaniæ Regem, *Trans-Rhenenſem* Hincmarus Rhemenſis epiſcopus in Epiſtolis vocare ſemper ſolet. Et Frodoardus in vita Fulconis: *Fulco litteras dirigit Imperatori Carolo, Regis Ludovici Trans-Rhenenſis filio, pro tutela & defenſione regni Francorum.* Ita & Arnulphum Imp. idem Frodoardus vocat: *Arnolpho Regi trans-Rhenenſi literas mittens pro cauſa Regis Caroli, quem parvulum adhuc unxerat in Regem.*

Apud Maſſon. in Annal. p. 164. & ſeq.

Ibid. pag. 172. & 179.

His cognitis, videre mihi videor, quibus ex partibus velutiq; elementis hæc dignitas Palatinorum ad Rhenum ſit conflata. Nam ut Palatinos ipſos ex veteri & legitima Pipinorum proſapia, qui apud Francorum primos reges Merovingos præfecturam palatii ſeu prætorii Comitivam gesſerunt, perpetua ſerie deſcendere conſtans eſt opinio, et hiſtoricorum fide aſtruitur: ita eosdem jam tum ad Rheni ripas cultiſſimas, ab ipſis eius oſtiis in infima Germania, quà ſe in mare Germanicum effundit, ad fontes usque propemodum, longè latéq; imperaſſe, argumento ſunt quæ Palatinæ veteris familiæ pro-

Vide Trithem. in genealog.

pria & patrimonialia (ut ſic dicam) hæredia ditioneſque fuerunt, et adhuc bona ex parte juris Palatini manent, partim ab ipſis adhuc poſſeſſa, et per præfectos adminiſtrata, partim aliis Principibus, Comitibus, reguliſque beneficiario jure conceſſa. de quibus à Cl. V. Hub. Thoma Leodio (qui ex illa regione oriundus me melius de his differere potuit) eruditè dicta non repetam. Et hanc illorum ditionem, Rheni mæandris ambitam & irrigatam, forte potius reſpexit Ligurini auctor illo verſu: *Infra Appendice.*

— Hermannusq; ſacræ Comes inclytus aulæ,
Cujus erat tumido tellus circumflua Rheno.

In Vbiis quoque & Sicambris illos fuiſſe, Chronica illorum docent: quin & Sigeburgum monaſterium famoſum ab illis fundatum. Multa quoque alia Epiſcopis & Abbatibus ad Rhenum ab illis tributa. Bacharacum oppidum, cum impoſito caſtello Stalecke, jam tum anno Domini MCXC. Conradi Palatini Comitis, fratris Friderici Barbaroſſæ, ſedem fuiſſe, è variis monimentis didici. Et ſequentibus temporibus, vt ſunt familiarum ſua incrementa, altius fines ſuos protulerunt: adeò ut circa annum Domini MCCXX. (quo tempore per matrimonium Ottonis Ludovici F. Bavariæ Ducis, cum Agnete Henrici Palatini F. Ducatus Bavariæ cum Palatinatu Rheni coaluit) Palatinos Heidelbergæ ad Nicrum reſediſſe inveniamus.

Illud negare non poſſum, quod verè eſt ab Irenico & Munſtero notatum, *Palatinatus Rheni* appellationem (nam de re ipſa, id eſt, familia pariter & ditione Palatinorum, nihil conceſſero) non ita eſſe veterem, nec apud ullum ſcriptorem de temporibus Carolorum inveniri: ſed poſt Imperium demum ad Germanos translatum & confirmatum (id eſt, Ottonum tempora, et Electores poſtea inſtitu- *Exegeſ. lib. III. cap. 50. Coſmogr. lib. III. cap. 350.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE
Digitized by Google

tos) Palatinos ad Rhenum, prius ferè inauditos, inclaruiſſe; utpote tum munere Electorio auctos. Quod cum perpendo, in eam ſententiam venio, nulli quidem hactenus obſervatam, ſed mihi valde arridentem; Palatinum Rheni ad differentiam quidem cæterorum, ſed maximè Palatini Saxoniæ dictum fuiſſe. Cum enim Imperium Romanum in duo regna, Lombardicum & Teutonicum eſſet diviſum; et hoc rurſus duplici jure regeretur, Francico & Saxonico, quorum hoc tractum Saxonicum uſque ad marè Balthicum, illud tractum Rheni cum Belgio, Sueviam, Franconiam Orientalem, Bavariam & Auſtriam ad alpes uſque Italicas (omnia à veteribus Francis ſubacta) complectebatur: hinc factum eſt, ut duo etiam principales Palatini haberentur, Saxonicus & Rhenenſis. Ita enim placuit hunc à tractu Rheni, tanquam antiquiſſima, optima & nobiliſſima Germaniæ parte, potius quàm cæteris, denominare. Vnde etiam eſt, quod hi duo Palatini, velut proximi à Rege Teutoniæ, eo abſente, diviſis inter ſe ad modum prædictum limitibus, vice ſacra Imperium totum gubernant. Quod à majoribus ſine dubio ita receptum, Carolus quartus Imp. confirmavit: *Quoties ſacrum vacare continget Imperium, illuſtris Comes Palatinus Rheni, ſacri Imperii archidapifer, ad manus futuri Regis Romanorum in partibus Rheni, & Sueviæ, & in jure Franconico, ratione Principatus ſeu Comitatus Palatini privilegio, eſſe debet proviſor ipſius Imperii.* Et poſtea mox: *Et eodem jure proviſionis illuſtrem Ducem Saxoniæ ſacri Imperii Archimarſchallum frui volumus, in illis locis, ubi Saxonica jura ſervantur* (hæc enim paſſim Sueviæ & Rheno opponi, in illorum Speculo obſervamus) *ſub omnibus modis & conditionibus, ſicut ſuperius eſt expreſſum.*

Bulla Aurea cap. 5.

Et

Et hinc nimirum Palatinorum Rheni origo nobis deducenda eſt, non à pago illo Rhenenſi. Qui blandiens error viro erudito, et cui certè primam illuſtrationis ſuæ gratiam familia Palatina debet, Huberto Thomæ impoſuit: ut cum in antiquis memoriis legeret, *Infra Appendice.* Cancorem Rhenenſis pagi Comitem cœnobium Laurisham fundaſſe, deque ſuo dotaſſe; putaret hunc inter primos auctores Palatinorum Rheni habendum. Atqui longè diverſa ſunt pagus Rheni, qui vernaculè *Rinechgovve* dicebatur (de quo infra ſuo loco dicam) et Palatinatus Rheni. Comites pagi Rhenenſis, Cancor ille, ejusque ſucceſſores, nonniſi Comites erant: at noſtri illi ſupra Comitivam ſimplicem, Palatina inſuper dignitate, quæ jura Principis continet, ſuperilluſtres. Et ut ab illis pagi Rhenenſis Comitibus forte illi aut illorum majores fuerint, qui Rheingravii nominantur (Reingraven.) (hodie commixta proſapia cum Sylveſtribus Comitibus) (Wildgrave.) noſtri certè Palatini celſiorem originem & ampliorem ditionem ab omni antiquitate habuerunt: qui & initio alibi quàm in illo pago ſederunt & regnarunt, et deinceps præter pagum Rhenenſem, in cæteros pleroſq; vicinos pagos, atq; adeò Comitatus & dynaſtias, dominationem ſuam ampliſſimè extenderunt.

Nam quæ ad Rheni utramque ripam caſtra ſunt & oppida, etſi partim Romanam originem referant, et opima ſint omnia; non tamen ſola Palatinorum fuerunt: ſed etiam illabentes Rheno minores fluvii, Moſella, Navus, Nicer, bona ex parte eos dominos acceperunt. Sanè juxta Moſellam ampliſſimum tractum, quæ *pagus Meinefeld* olim quoque dicta, (Meyſeld.) obtinuerunt, ibique cœnobia fundarunt: et *Pallentiæ* (Pellenz.) ille ipſe locus nomen adhuc retinet. Imò in ipſa Treverorum Auguſta Palatium illud vetus, Romanis

nis Franciſq; principibus habitatoribus nobile, diu inſederunt, cum poteſtate Advocati eccleſiæ Treverenſis, atq; etiam Præfecti urbis, ut è fide dignis ſcriptoribus diſcimus. Iam ad Navum (Tacito *Nava* eſt) qui apud Bingium Rheno miſcetur, totum ferè illum tractum, qui *pagus Nachgovve* dictus, cum tempore acceperunt: nonnulla quoq; ad Mœnum, et ad Nicrum pleraque, de quo jam dicemus.

Die Nahe.

DE NICRO FLVVIO, LIMITE POſteriore. Præſidia ad eum Romana, in montibus Abrinsberg & Heidelberg. Lupodunum Auſonii, poſtea Lobdeburg dictum. Manheim.

CAPVT IIII.

VT Rhenus limitis inſtar habens, & quaſi intermedius, hoſtes populos Romanos Germanosq; diſcrevit, per vices pro belli fortuna modò ab his, modò illis poſſeſſus: ita Nicer fluvius in ſilva Martiana non procul à Danubii fontibus exortus, et anfractuoſo decurſu auctus rivis pluribus (præſertim Enzio, Cochero, et Iaxta) et Septentrionem verſus delatus, donec inter Nemetes & Vangiones Rheno abſorbetur, penitiſſimæ Barbariæ (ita Germaniam Romanis quàm provinciam vocatam malumus) proprius amnis, et Romanorum armis diu intactus manſit. *Barbarum* vocat Panegyriſtes ad Conſtantinum Magnum, de ponte eius Agrippinenſi loquens: *Sed pulchrum tibi videtur, et revera pulcherrimum eſt, ut Rhenus ille non ſolum ſuperioribus locis, ubi aut latitudine vadoſus, aut vicinia fontis exiguus; ſed & ibi novo ponte calcetur, ubi totus eſt, ubi jam plurimos hauſit amnes, quos hic noſter*

Munſterus III. Coſm. cap. 312. Cruſ. par. II. Suevic. fol. 413.

Digitized by Google

*noſter ingẽs fluvius**, *et barbarus Nicer, et Mœnus invexit*. Primus Romanorum Valerius Probus Imp. (Vopiſco auctore) devictis Alemannis in Germania prima, limite priori ſuperato, relliquiis Germanorum ultra Nicrum fluvium & Albim ſubmotis, limitem Romanum novum eò protulit, et quicquid inter Rhenum eſt & Nicrum, paulatim in provinciæ modum redegit; exædificatis in eius amnis ripa variis munimentis, in quibus præſidia locarentur: æmulatus ea in re Druſum, qui in tutelam novæ provinciæ per Viſurgim & Albim ſtationibus diſpoſitis, ad Rheni ripam quinquaginta amplius caſtella erexerat. Proinde in ripa Nicri paſſim, imo intermediis etiam quibusdam in locis, mira adhuc antiquitatis illius veſtigia cerni, ut apud Wimpinam, Rotenburgum, Durlacum, Ettelingen, et alibi obſervavit Rhenanus. Inter poſteriores autem Cæſares, Gratianus qui in Occidente imperabat, tum ferro tum incendio Alemannos trans Rhenum perſecutus, ultra Nicrum propulit, cæſis illorum amplius quam xxx. millibus apud Argentuariam. Quam victoriam, et ſuper ea triumphum in Auguſta Treveri ductum, Auſonius in Moſella his verſibus celebravit:

** Moſellam dicit.*

Lib. 1. German. pag. 5. & p. 131.

Sola ſub Auguſtæ veniens quod mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patrisque triumphos,
Hoſtibus exactis Nicrum ſuper & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Iſtri.

Eo igitur tempore, quo limite prolato Germaniæ hæc pars Romanis paruit, caſtellum etiam præſidiumq; Romanum in monte dextro ad Nicrum (quem media ætate ABRINSBERG dictum, hodie *Sanctum* vocant) extitiſſe certum eſt: quod quidem ad antiquitatem loci cognoſcendam inprimis eſt obſervandum. Idque vel ſcriptoribus tacentibus, opportunitas ipſa loci, verticis nimirum angularis, et al-

Heyligeberg.

tiſſimi & in ſummo lati, & duo latera ſubjectamque planiciem cum fluvio ipſo circumquaque latiſſimè deſpectantis, et viciſſim longiſſimè ſpectandi, et monti Tauno trans Rhenum rectà reſpondentis, ſatis evidenter oſtendit. Nec memoriam omnem ita aut temporis vetuſtas, aut hominum manus abolere potuerunt, quin veſtigia ſuperſint in ciſternis & cameris ſubterraneis (quæ etiamnum *Gentilium foveas* vulgus vocat) lapidibus cæſis in vineis vicinis disjectis, numiſmatis varii generis & materiæ in agro circum vicino pullulantibus, & aliis ejuſmodi reliquiis: quæ quibus in locis reperiuntur, iiſdem olim ſtationes Romanorum militum fuiſſe loquuntur. Ante omnia verò digni notatu ſunt lapides duo inſcripti, ibi patrum memoria reperti: quorum alter olim parieti eccleſiæ S. Stephani in monte Abrinsberg inſertus (ut Appianus teſtis eſt) hodie in Curia villæ Hendſcuchsheim adhuc viſitur. Quem quia & ille perperam deſcriptum habet, et Heroldus totum interpolavit, miraque ſomnia inde confinxit, ab ipſo ſaxo ſincerè tibi dabo:

Dohrſperg.

Heydelöcher.

Inſcript. German. fol. 465.

De ſtat. legion. in vet. Germ. c. 12.

MERCVRIO . . .
BASEM. CVM . . .
L. CANDIDV . . .
CATO. R. D. C. . .
V. S. L. L. M. . . .

Alterum eſt quadrus integer, et quantivis pretii, artificis manu ſculptas quatuor imagines habens. Qui cum olim in eadem Eccleſia, intus paulum excavatus, aquæ luſtrali ſervandæ fuiſſet; deinde ut profanus inde exturbatus, et à Principibus noſtris in Arcem tranſlatus fuit, inque conſpicuo loco omnium oculis expoſitus: dignus hercle qui viſendi gratia vel trans mare adeatur.

Ante-

Digitized by Google

Antequam autem hunc exhibeam (qui quidem publicatus hactenus à nemine, quem ſciam, tanto plus gratiæ habere debet) præfandum mihi paucis, plures eiuſmodi lapides quadrilateres in Germania reperiri, et mihi ipſi viſos, in Nemetibus, Vangionibus, prope Bipontum, et alibi. Romani enim in Germanicis præcipuè victoriis oſtētandis ſupra modum ambitioſi, variis & compluribus ſimul Diis eas dedicare ſolebant. Ita debellatis inter Rhenum Albimq; nationibus, exercitus Tiberii Cæs. MARTI et IOVI et AVGVSTO monimenta ſacravit, auctore Tacito. *Annal. II.* In iſto autem noſtro Victoriam, inſcribentem neſcio quid ſcuto ſtipiti appenſo, valde notandam ſemper cenſui: ut quæ memorabile de Teutonibus partum trophæum, et annalibus dignũ, poſteritati inſinuare videatur. Quomodo in Veſpaſiani arcu, et nummis, Victoria Idumæa:

Et quis ſcit an non illud ipſum de

Hoſtibus exactis Nicrum ſuper & Lupodunum?

de quo mox plura. HOSTES enim Romanis κατ' ἐξοχὴν Germani & Parthi, vel Vlpiano teſte. *L XXIII. D. de captivis.* Themiſtius Euphrades ad Valentem Imp. ἀντικαθήμενα γὰρ τῷ λογισμῷ, καθάπερ Ῥωμαίοις Σκύθαι καὶ Γερμανοί. *Oratione V.* Atq; ita in Divorum Fratrum nummis triumphalibus, conſimilis figura eſt Victoriæ palmam gerentis, et ſcutum palmæ appendentis, modò inſcriptum VIC. GER. modò VIC. PAR. Sed ipſum tandem videamus.

Digitized by Google

Fratres quidem hos Iulios, Secundum et Ianuarium, æquè cum Candidio illo Catone cognitos habeo: et quia cum Germanis bella geſſerunt, in amiſſis Taciti *De bellis Germanicis*, aut Aſinii Quadrati commentariis requirendi fuerint. Cæterum Aquila & Laurea auſpiciis Imperatoris (de quo æquè incerti ſumus) rem geſtam denotat. Vel potius Iovis ales Deum ſuum, litteris I. O. M. deſignatum: Laurea votum illorum fratrum, è veteri formula *libenter meritò* perſolutum, quod litteræ illæ volunt: V. S. L. L. M. Quæ omnia rectiſſimè & compendio exponam verbis Ovidii, quæ & ipſe de triumpho Germanico jactat, ad Cæſarem:

Triſt. IIII. Eleg. 2.

Inde petes arcem, et delubra faventia votis:
Et dabitur meritò Laurea vota Iovi.

Victoriam porrò, pubetenus nudam, alatam, pede globo innixam, quid trophæo ſuo inſcribere putamus, niſi quod paullo ante dixi, VIC. GER. quod in Traiani Antoninorum & aliorum Impp. nummis crebrò videmus, ut & VIC. DAC. et VIC. BRIT. et VIC. SAR. id eſt Dacicam, Britannicam,

cam, Sarmaticam victoriam: veteri inſtituto iam inde à conditore Romanæ gentis repetendo:

Ære cavo clypeum, magni geſtamen Abantis, xiii. Æn.
Poſtibus adverſis figo, et rem carmine ſigno:

ÆNEAS HÆC DE DANAIS VICTORIBVS ARMA.

Mulciber autem, qui inſtrumenta victoriæ ferro armisque partæ ſuppeditavit, enſes, galeas, ſcuta, loricas; quid ni & ipſe in partem voti & gratiæ veniat? Quem & in nũmo quodam Valerianus Imp. eo honore dignatus eſt, ut in ædicula ſeu ſacello ſtaret, malleum dextra prætendens, ſiniſtra forcipem, incudem (quam hîc pictor noſter omiſit) juxta habens, cum elogio: DEO VOLKANO. Apud Vangiones geminum huic lapidem vidiſſe recordor, in quo ſimilis Mulciber cum forcipe & marculo, Hercules pharetratus & clavâ armatus, Mercurius caducifer & crumenam tenens; in quarto latere ſcripturâ, quæ indubiè ibi extitit, funditus erasâ. Quartam ſanè figuram mulieris ſtolatæ, cui ſimilem nec in nummis nec ſtatuis hactenus vidi, cognoſcere adhuc laboro. Nec omnia noſcimus omnes.

olim effoſſus, in arce ibi Epiſcopali etiamnum viſitur, ſuffragatur.

IVNONI. *Reginæ*
MINERVÆ *Deæ* . .
BVSQVE MI : : ; *pro*
SALVTE. ET. IN*columitate*
DD. NOSTRO*rum Diocletiani &*
MAXIMIANI. *feliciſs.*
AVGVSTOR*um. ConſtantI*
ET. MAXIMIA*ni. nobb. caſs.*
CIVITAS. MOC . .
: VRE IN : EAV . .

Opinio non nova, ſed jam à majoribus veluti per manus tradita, originem Romanam loco aſſerit, quem nomen ſuum à Latinis habere, et *Latinoburgum* dictum fuiſſe autumant. Quibus conjecturis ſi indulgere velimus, fortaſſis oppidum illud præſidiarium à conditore ſuo Valentiniano nomen ſortitum, quaſi Valentiniani burgum (id enim eſt burgum) & deinceps facili detorſione ex *Valentinburg*, *Vlatinburg* in ore barbarorum natum, tandem in *Latinburg* defeciſſe (eadem fortuna, qua ex Vratislavia miro ſyllabarum compendio *Preslavv* factum, et talia ſexcenta) non nimis ineptè conjicere poſſimus. Dummodo & hoc ſciamus, quod ex antiquiſſimis quæ hujus loci mentionem habent, monimentis liquidò mihi conſtat, primitùs ſub Francorum imperio & Carolinis temporibus, non *Ladeburg*, ſed *Lobdeburg* nomen civitati fuiſſe: quod & in ſigillo ſuo (quicquid vulgariter ſcribæ peccent) fideliter ipſa retinet, in quo utroque ita legitur: S. PARVVM. OPPIDI. LOBDENBVRG. Et: S. BVRGENSIVM. IN. LOPDEMBVRC. Et ipſa in pago Lobodunenſe ſita eſt, de quo mox dicturi ſumus. Pagus autem ille à metropoli illa ſua, Loboduna civitate publica, vel Lobodone caſtro, aut

Leodius in Appendice. Mekerch. de pronunc. Ling Græc. pag. 75.

Ita & Herold. d. lib. cap. 14.

Cap. VII.

Digitized by Google

caſtro Lobodonenſe nomen accepit. Vnde verius exiſtimo, imò neceſſarium, eſſe ipſiſſimum LVPODVNVM, Nicrinum Germanorum oppidum, Auſonii verſibus nobilitatum, qui Valentiniani Imp. et Gratiani eius F. victoriam Germanicam inſignem eo loco, — *qua Francia mixta Suevis*, obtentam, bellum planè confectum & profligatum, triumphum denique eo nomine apud Treverim ductum, ipſe αὐτόπτης non uno loco ſatis jactare non potuit. Qua de re, quia & ad illud de Moſella Auſonii carmen plura commentati ſumus, et de hoc ipſo Lupoduno ſingularem libellum ſcripſimus, plura jam non addemus.

LVPODVNVM.

Eſt etiam paullo inferius ad confluentes Rheni & Nicri caſtrum eximium, & natura loci egregiè munitum, ſed magis improbo militum labore ſub Valentiniano Imp. abſolutum: poſtea *Manheim* dictum, nomine verè Germano. De quo propriè capiendus eſt locus ille Ammiani Marcellini, antehac non æquè bene mihi intellectus: *At Valentinianus magna animo concipiens & utilia, Rhenum omnem à Rhætiarum exordio ad uſque fretalem Oceanum magnis molibus communiebat, caſtra extollens altius & caſtella turresque adſiduas per habiles locos & opportunos, quà Galliarum extenditur longitudo, nonnunquam etiam ultra flumen ædificiis poſitis ſubradens barbaros fines. Denique quum reputaret munimentum celſum & tutum, quod ipſe à primis fundarat auſpiciis, præterlabente Nicro nomine fluvio, paulatim ſubverti poſſe undarum pulſu immani, meatum ipſum aliorſum vertere cogitavit: & quæſitis artificibus peritis aquariæ rei, copioſaque militis manu arduum eſt opus adgreſſus. Per multos enim dies compaginatæ formæ è roboribus, coniectæque in alveum, fixis refixisque aliquotiens prope ingentibus ſtilis, fluctibus erectis confundebantur, avulſæque vi gurgitis interrumpebantur*

Li. XXVIII.

Digitized by Google

bantur. Vicit tamen Imperatoris vehementior cura, et morigeri militis labor, mento tenus dum operaretur, ſæpe demerſi. Tandemque non ſine quorundam diſcrimine, caſtra præſidiaria inquietudine errantis ingentis amnis exempta, nunc valida ſunt. Loquitur enim de communita Rheni ripa, et quidem ad utrumq; latus: et poſtquam dixiſſet, *etiam ultra flumen ædificiis poſitis ſubraſiſſe barbaros fines*, ſtatim exemplum ſubiicit munimenti celſi & tuti, *quod Valentinianus ipſe à primis fundarat auſpiciis, præterlabente Nicro fluvio:* ergo ad confluentes Nicri & Rheni. Et ubi potius? fecerat id antea Traianus ad confluentes Mogani & Rheni, alii alibi: et nota eſt confluentium oportunitas, ſemper ſtudioſè captata Romanis. Id ergo eſt Manhemium hodiernum, quocunque tunc nomine fuerit: quod & ad Rheni ripam dextram poſitum; et Nicro ibidem in Rhenum ſe exonerante alluitur. Nicro igitur eo loci præterlabente (& quidem Rhenum illabente, ſupra ipſum caſtellum) ipſe veritus caſtellum illud ſuum *paulatim ſubverti poſſe undarum pulſu immani* (nota enim etiam hodie vehementia Nicri fluvii, præſertim pluviis & glacie exaucti; qui & pontem Heidelbergenſem non ſemel abruperit & avexerit, et villam Seckenheim ex parte ſubruerit, et aliis inſuper vaſtitatem minetur) *meatum ipſum* (ſcilicet Nicri; Rhenum enim quis ab alveo ſuo divertere præſumat?) *alior ſum vertere cogitavit:* et vertit, improbo militum labore omnes difficultates pervincente, ut jam infra caſtellum ſubintrans Rhenum, ſecurum & intactum illud relinquat. Quod & hodie facit, licet non ſibi temperet, quin veterem alveum (ut ad pontem arcis videre eſt) & Rheni viam ſubinde tentans, noxias paludes & inundationes immittat, quæ infixis palis magno opere & ſumptu ſunt arcendæ. Et hæc ut in oculos hoc

Manheim.

Paliſſades.

Digitized by Google

tempore incurrunt, ita & verba quædam noſtræ obſervationi ſuffragantur; cum & locum quendam angularem periculo damnoq; inprimis expoſitum, et inſulas duas à Cæſare nomen habentes audimus. Sed ante omnia loci antiquitatem Romanam abundè tuetur inſigne, quod ibi extat puteo publico prope curiam applicatum, Paganæ ſuperſtitionis monumentum, Taurobolii (quod vocabant) figuram cum multis parergis habens; quale alicubi & in Italia vel Sicilia inventum, et typis æneis inſculptum, eruditorum ingenia hactenus fruſtra fatigavit. Nos forte alibi cum noſtra explicatione edemus. Iam ad loca prius dicta, quibus præcipua huius regionis antiquitas continetur, Pagos nimirum Rhenenſem & Lobodunenſem redeamus; et prout quidque vetuſtius erit, ita primo loco expediamus.

Das ſchädlich Ecke.

Kayſerswerde.

DE VETERI GERMANIÆ IN Pagos diviſione, et Centenas. Pagorum eorum Noticia ſub regno Francorum.

CAPVT V.

VT Romani ſuum orbem in Provincias, et has in præfecturas, præſidatus, colonias, municipia diſtributas habebant: ita Germaniam veterem pro ſimplicitate gentis in pagos fuiſſe diviſam, Iulius Cæſar & Tacitus prodiderunt. longè alio ſignificatu voce uſurpata, quàm qua Vlpianus ſcribit, *in qua civitate, et in quo pago ſit, et quos duos vicinos habeat*, et qua hodie pro vico ſive villa muris portisq; carente accipimus: ſed ut vaſta ipſa & porrecta (quam Auſo-

L. 4. D. de cenſib.

Auſonius vocat) regio in pagos, ita pagi demum in villas, oppida, burgos tributi erant. Et ut pagi plerumque fluviis aut rivis (unde nomen manſit *Revier*, pro confinio, collimitio) inter ſe diſtincti; ita villæ limitibus & (ut tum loquebantur) marcis, diſterminatæ erant. Qua de re placet obſervationem Henrici Bebelii (docti mehercule quondam viri) adſcribere: *Pagus*, inquit *, *videtur à nobis dici vulgò* Pach, *id eſt rivus, vel villa multa iuxta rivos poſita. πηγὴ enim latinè fons dicitur: et (ut dicit Servius* II. *Georg.) Pagi ἀπὸ τῶν πηγῶν, id eſt à fontibus dicuntur, circa quos villæ conſueverunt condi. Vnde non eſt credendum, quod centum tantum fuerint pagi Suevorum, id eſt villæ, qui (ut Cæſar & multi alii teſtes ſunt) quotannis centena millia hominum in bellum mittebant: ſed Pagum intelligo tractum alicuius totius fontis & fluvii, ex quo illi pagani communiter bibebant, mille homines educebantur. Quis enim crederet Sueviam latiſſimam Germaniæ partem centum tantum pagis, etiamſi pro ampliſſimis urbibus accipias, contentam fuiſſe? tametſi urbibus Germania caruit, nec etiam pagos & villas habuit, quales hodie; ſed longè à ſe invicem diſtantes juxta aliquem fontem, quales ferè pagos dixi. Hoc teſtatur Cornel. Tacitus de Germania dicens: nullas Germanorum populis urbes habitari ſatis notum eſt: nec pati quidem inter ſe iunctas ſedes. colunt diſcreti ac diverſi, ut fons, ut nemus, ut campus placuit, vicos locant, non in noſtrum morem connexis & cohærentibus ædificiis: ſuam quiſque domum ſpacio circumdat. Non eſt igitur credibile, mille homines ex uno pago, hoc eſt villa, potuiſſe exire quotannis, manentibus aliis, qui ut hoc anno agricultura & aliis laboribus militantes alebant, ita ipſi altero anno in locum jam militantium ſuccedebant. Quare cum omnia quadrent, poſſumus jure dicere, Pagum dici Græca ſignificatione pro tractu alicuius fontis & fluminis eius.* Quod po-

* *in Spicileg. pag. 126.*

Gall. Pays.

ſtea & aliis eruditis, Althamero, Stumpſio, Tſchudo, Guilimano, obſervatum video.

Atque ita in veteribus inſtrumentis rerum geſtarum, et omnis generis contractuum negotiorumque, tam publicorum quàm privatorum, et in Francorum hiſtoriis perpetuò obſervare licet, quoties loci alicuius ſitum exprimere volebant, deſcribere ſolitos, in quo Pago, et ad quem fluvium is ſitus eſſet, et pagus ipſe quo in Comitatu: cum quidem tunc Francorum omne regnum in Comitatus diviſum eſſet, qui Comites regio nomine jus per pagos dicebant; ipſi in Burgo aliquo, id eſt, oppido arcem impoſitam habente reſidentes, in quo Mallus publicus, id eſt, auditorium & tribunal eſſet. Vnde *Comes* & *Pagenſes* * ſui ſunt relativa, ut ſubinde in Francorum legibus Carolinis * videmus: et *Pagenſes* inter ſe, eiusdem pagi homines. Quod totum ſi in ulla alia Germaniæ parte, in hac noſtra animadvertere licet: quam olim Alemanniæ accenſitam, poſtea in Francorum jus ceſſiſſe, et ab illis totum hunc tractum ſub nomine Orientalis Franciæ poſſeſſum, et per Comites gubernatum fuiſſe, quo tempore illi inde ab Aquitania ad Pannoniam usq; (ut Friſingenſis ſcribit) regnum ſuum extendebant, liquidò nobis conſtat. Vnde & *Centena* nomen alibi ferè incognitum aut exoletum, in hac regione integrum notumque manſit, ab antiquiſſimo illo Alemanorum inſtituto, cuius Tacitus in Germania meminit: et in legibus Alemanorum Francorumque & cæterorum, *Centena* & *Centenariorum*, id eſt Centenæ judicum, frequens mentio. Et hoc B. Rhenanus *: obſervavit *Regiones ipſæ*, inquit, *per Centenas diſtincta erant, unde Centenarii nomen. Is magiſtratus Centenæ præſidebat, Comiti ſubiectus. Proximè Heidelbergam adhuc apparet Centena*

* *Gall.* Payſans.

* *Lib.* III. *cap.* 73. & IIII. *c.* 9.

Die Centen.

Centgericht. Centgraffen.

* *Germanicar. rer. lib.* II. *fol.* 88.

tenæ veſtigium in aliquot pagis, et manſit vocabulum. *Nam Franci in gubernanda plebe* (hoc minus placet: nam originem rei vernaculam eſſe credo) *Romanorum conſuetudinem in Gallis repertam, etiam ad alios populos una cum ipſis vocabulis transtulerunt.* Quibus Centenis non abſimiles exiſtimo, quæ apud Anglo-Britannos ab eadem origine *Hundredæ* dicuntur. Idem obſervandum eſt de hodierna diſtributione regionis in Ambactias, voce & inſtituto verè veteri Germanico, et Francico *. Vnde pro, *In Comitatu Engelberti*, aliquando in diplomatis legimus, *In Engelbrechtes ambachte*, vel *ambechte*. Harum aliquæ etiam Advocatiæ * dicuntur.

Empter: *ut* Ampt Alʒey/ ꝛc.

* *Pith. 1. adverſ. c. 8.*

* Vogteyen/ Fautheyen/ *ut illa de* Heydelberg/ Bretheim ꝛc.

Horum Germaniæ pagorum, qui ſub Pipino, Caroloque Magno, et Ludovico regibus noti fuerint, quotquot quidem horum hactenus ipſe ex antiquiſſimis & incorruptis eius ævi litterarum monumentis improbo labore eruere & colligere potuerim, indicem quendam velutique Noticiam ſi aſcriberem, credidi me Lectori rem non ingratam inutilemque, nec ab inſtituto alienam facturum. Sed tantum indicem dico, eumque per litterarum ordinem: donec forte aliquando (quod ξὺν θεῷ paramus) ipſam Pagorum horum, atque etiam longè plurium, per Provincias diſpoſitionem tabulâ chorographicâ exhibeamus. Sed & hoc monitu dignum, horum ipſorum, quamvis omnes peræquè *Pagos* dictos invenerim, alios tamen latiores & generaliores, alios ſpecialiores & anguſtiores, quiq; ſub illis contineantur, videri. Nos promiſcuè eos dabimus, ut obvenerint:

PAGUS Alemannorum, qui & Ducatus Alemannorum aliquando dicitur: Franciſcè *Altgovve*, & *Algovve*. Bebelius d. loco: *Algea quaſi*

Alpiumgea, terra arabilis juxta Alpes, vel ab algore dicta gea. Inde Algeani, qui quondam Vindelici ſunt dicti, et Algoios vel Algeanos dicere poſſemus. Sed rectius Vadianus ab Alemanis dictam initio Almangoiam, poſtea ita contractam vocem: quod & Tſchudus probat in deſcript. Rhæt. Alp. cap. 24. In hoc ſitum Tigurum. Diplomate Hludovici: *Curtim noſtram Turegum, in Ducatu Alamanico.*

Pagus *Amphinga.*

Pagus *Angelachgovve, Engelagovve.*

Pagus *Angerisgovve,* quod & *Engersgovve.*

Pagus *Arachgovve, Arahafelt, Arragovve.* apud Stumpf. XII. cap. 14.

Pagus *Ardingovve.*

Pagus *Battavve, Batua* Aimonio, hod. Die Betau/ id eſt Batavia. Dion de Batavis: ὅις τὸ τῶν Βαταύων ἀπὸ τῆς Βαταύας (ſcribe Βαθόυας) τῆς ἐν τῷ Ῥήνῳ νήσου ὄνομα. vide Cornel. Aurel. de Batau. lib. 1. cap. 2. & lib. II. cap. 1. & Hadrian. Iun. cap. 1.

Pagus *Bochovia,* in quo Fulda. Aimon.

Pagus *Bretachgovve,* hodie Das Brettigau. Agnoſcit Auſtriacos, ſed eſt in fœdere Rhætico. In eo *Tabos*, domicilium Advocati provincialis; *Caſtels* arx. Vide Munſter. lib. III. cap. 233.

Pagus *Burichinga.*

Pagus *Cochengovve*, tractus Cocheri fluvii in Suevia, qui non procul ab Alen ortus, et per Hallam, Ingelfingen, Forchenberg, Sinderingen, Neuſtat delatus, apud villam Kochendorf Nicrum ſubintrat. Iren. lib. VIII. cap. 34.

Pagus *Creichgovve*, vel *Creickgovve:* habuit olim Comites inde nominatos, de quibus Cruſius in Suevicis, et Chytræus in orat. De Greichgæa: cui Noticiam villarum ſubiecimus.

Pagus

Pagus *Churvvalacha*, id eſt Rhætia Curienſis. Eius mentio in litteris Henrici Regis, apud Tſchudum cap. 7.

Pagus *Darnavv*. Cuius mentio in Donatione Ansfridi Palatini, infra in Append. pag. 32.

Pagus *Durgovve*, *Turgovve*. Bebelius d. loco: *Durgea, quaſi terra arabilis juxta Duram fluvium.* Ludovicus Rex Pii F. Magni N. *Curtim noſtram Turegum in Ducatu Alemannico, in pago Durgaugenſi, cum omnibus adiacentiis.* apud Simlerum in Helvetia lib. 1. pag. 4.

Pagus *Eliſaza*, *Heliſaze*; hodie Alſatia, *Elſas*, ab Ello fluvio. Pagus Alſatiæ in diplomate Regis Theoderici, apud Bruſchium de Monaſter. fol. 93.

Pagus *Elſenzgovve*, *Eliſanzgovve*, *Helinzgovve*.

Pagus *Erdehe*.

Ducatus FRANCORUM, quæ hodie Franconia, eſt Francia Orientalis, de qua videſis Trithemium in originibus Francorum. De hac intellige can. 101. & ſeq. XI. q. III. ubi ad illa verba: *Principem Francorum*, Molyneus rectè annotat, *ſcilicet Franciæ Orientalis*.

Pagus *Flandrenſis*, hod. Flandria.

Pagus *Freſia*. Willibald. in vita S. Bonifacii.

Pagus *Fungavv*, Vangiones. dictum quaſi *VVungavv* putat Herold. in lib. de ſtation. legion. in veteri German. cap. 21. et Irenic. Lib. ult. in verbo, W*ormatia*.

Pagus *Gardachgovve*.

Pagus *Glemisgovve*.

Pagus *Gozfelden*.

Pagus *Graphelden*. de quo plura notavimus in Weteravia.

Pagus *Hanigaun*, Hannonia quomodo hodie dicta, vide Hubert. Leod. in Eburonib. circa fin. & P. Divæum cap. ult.

Digitized by Google

Pagus *Hartzgavv*, pars ſilvæ Herciniæ, des Hartzwaldes. Nariſcorum regio, de qua Herold. d. lib. cap. 1.

Pagus Haſbanicus (qui & *Moſeland)* in Annalib. Francor. Pithoeanis ſub Anno 881. *Haſpengouue*, apud P. Divæum cap. ult.

Pagus Hattuaria, voce (ut videtur) ſuperſtite à veteri ævo. Marcellinus lib. xx. *Rheno deinde transmiſſo regionem ſubito pervaſit Francorum, quos Atthuarios vocant, inquietorum hominum licentius etiam tum percurſantium extima Galliarum*. In hoc collocatur villa Geizefurt, de qua litteras Ansfridi Palatini edidimus infra in Appendice pag. 31.

Pagus *Hegovve*. Bebelius Hegoios & Heganos vocat.

Pagus *Heſſen*. Haſſia, Catti olim. Poëta vetus in Carolo Magno: *Francorum pagum, qui dicitur Haſſi*.

Pagus *Hundesruch*, hodie *Hundsruck*, Hunnorum præſidium vulgò vertunt: Trithemius populos illos, *Hundsrucker*, Cynonotos vertit, paſſim in Epiſtolis, ineptè ſatis.

Pagus *Husgovve*.

Pagus *Iagesgovve*, tractus ad Iaxtam fluvium, vel Iaguſtam, ut alii vocant, *die Iagſt*. qui non longè à Zebingen exortus, per Lanchen, Elvvangen, Creylsheim, Landenburg, Krauten, Scheuteren, Widern præterfluens, juxta Iaxfeldium Necharo immergitur. Irenic. d. cap. 34.

Pagus *Lare*.

Pagus *Linzgovve*, *Liencingen*. Hic eſt Pagus ille Lentienſis Alemanorum, cuius mentio apud Ammian. Marcellinum lib. xv. & xxxi. in quo *Linzburg* caput pagi, de quo vide plura apud Stumpfium.

Pagus

Pagus Lobodunenſis, Lobodonenſis, Lobodenenſis, Lobodenſis, Lobdinenſis: tot modis ſcriptum invenio. Et Francice: *Lobetengovve*, *Lobotingovve*, *Lobodengovve*, *Lobodunovva*. de quo mox plura.

Pagus Loganenſis, *Logengovve*, *Logonehe*, ad Loganam vel Logonum fl. qui vulgo male Lona, et Lanus, die Lohne.

Pagus *Meinevelde*, *Meinfelt*. Pagus Meginenſis Reginoni. De hoc tetigimus paſſim in hoc libro.

Pagus *Moynecgovve*, *Monachgovve*, tractus ad ripam Mœni fluminis. *Meningavv* ſcribit Trithemius.

Pagus *Murachgovve*.

Pagus *Muſelengovve*, ad Moſellam fl. quem & *Muſellam* & *Muſalam* veteres ſcribebant, ut apparet in Fortunato, et tabula Peutingeriana. Vide & Scalig. in lect. Auſon. I. c. I. *Duces Moſellaniæ* legimus apud Sangallens. lib. II. c. 21.

Pagus *Nachgovve*, ad Navum vel Navam fluvium, hodie die Nahe, qui apud Bingium Rheno illabitur. De quo in vita S. Ruperti multa mentio. Vide & Scaliger. d. loco.

Pagus *Naglagovve*, *Nageldacgovve*.

Pagus *Neccergovve*, tractus noſter ad Nicrum, cuius ortum, proceſſum, et loca utrique ripæ adjacentia, donec apud Manheim Rheno abſorbetur, deſcribit Munſter. lib. III. Coſmograph. cap. 312. Irenic. lib. VIII. cap. 34. Cruſius parte II. Suevic. cap. II. fol. 413.

Pagus Nitenſis, *Nitachgovve*, *Nitgovve*. Cuius mentio Francor. Annali 875. et 880.

Pagus *Nordogovve*. Noricum, in quo & Burgum, reſidentia Comitis: unde Noricus mons, Noricum caſtrum, et Noriberga dicta, Burggravii olim ſedes.

Pagus *Oſninge*.
Pagus Pedenſis.
Pagus *Pernaſſa*.
Pagus *Plumgovve*, vel *Phlumgovve*, in quo ſita eſt ſilva Ottonevvaldt. De quo Munſterus lib. III. cap. 359.
Pagus *Phunzingovve*.
Pagus *Rangovve*.
Pagus *Regomago*.
Pagus Rhenenſis, *Rhinechgovve*, *Rinicgovve*. De quo mox plura.
Pagus *Rhingovve*, in Rhætia, diverſus à priore. de quo vide Tſchud. cap. 12.
Pagus *Rinckgovve*, diverſus ab utroque priore, ex adverſo Moguntiaci & Bingii, ad dextram Rheni ripam. Quem pagum *Obrincum*, quaſi Oberrinkaw, veteribus dictum fuiſſe, contra Ptolemæum oſtendere nititur Baſil. Herold. in lib. De ſtation. Legion. in veteri German. cap. 25. et noviſſimè Serar. in Moguntiacis lib. I. c. 12.
Pagus Rigorenſis.
Pagus Ripuarius, ſitus in regno Auſtraſiæ, cuius mentio apud Frodoardum in Chronico ſub Anno 881. et 923. Ad hunc pertinebant leges illæ RIPVARIORVM. Qui & Riparioli dicti, Gall. *Ribaroles*. Vid. Hermannum Com. Neuenar. uede Gall. Belg. pag. 19.
Pagus *Rode*.
Pagus *Salzgovve*.
Pagus *Schaflenzgovve*.
Pagus *Smegovve*, *Smecgovve*.
Pagus Spirenſis, *Spircgovve*, *Spirchgovve*, *Spirgovve*. Habuit ſuum peculiarem Comitem provincialem, de quo alibi plura.

Landvogtey im Spirgaw.

Pagus *Sualefeldun*.
Pagus *Sulmanachgovve*,

Pagus

Pagus *Suntgovve*. Bebelius Sungaudos vocat.

Pagus Taxandria, *Dechſendron*, et *Teſtarbanto*. de hoc Leodius inf. Append. pag. 13. et in Eburonib. et P. Divæus in antiquit. Belgic. cap. 15.

Pagus *Tornegovve*.

Pagus *Trichoria*, *Tricbere*, *Treckere*, *Tracheri*, *Trachgovve*. Wandelbertus in vita S. Goaris: *Veniens ergo in provinciam, quæ ripis Rheni fluminis contigua, Trichoria nuncupatur, atq; ad diœceſim pertinet Trevirorum, infra terminos Waſalienſes, ibi in quodam loco ſuper rivulum qui nunc Wochara dicitur, cum permiſſu Epiſcopi &c.*

Pagus *Tuzicgovve*.

Pagus *Vſgovve*.

Pagus *Viorotun*.

Pagus *Walgovve*. De quo Tſchud. cap. 24.

Pagus *Waltſazi*.

Pagus *Weſtergovve*, in quo ſilva Weſtervvald.

Pagus *Wetdereiba*, hodie *Wetteravv*.

Pagus *Wingarteiba*, olim in ditione Guelforum.

Pagus Wormatienſis, qui & Comitatus Wormatienſis, vel Warmacienſis, *VVormazfelden*, *VVormazfeld*, *VVormesfeld*. Hodie Wormßergaw / & Alßeyergaw / atque etiam κατ' ἐξοχὴν, das Gaw. In quo pago (quod ſummè notandum) antiquitus ponitur etiam *Megunzer marca*, atque adeò Moguntia civitas. Nec ullum pagum ampliorem & villis inſtructiorem hoc invenio. Et ſanè fuit olim ſub regno Francorum Wormatienſis Archiepiſcopatus totius Germaniæ maximus & ampliſſimus; cui XVI. epiſcopatus ſubordinati erant: donec circa annum DCCXIX. is ad Moguntinos tranſlatus fuit. Vide Bruſchium in Geruilione Epiſc. et Cratepol. in Catalogo Epiſcopor. pag. 303. MOGVNTIA.

Pagus *Zabernachgovve*, hodie *Zabergeu*. Zabergea terra arabilis juxta Zaberam fluvium, in Ducatu Wirtenbergenſi, ait Bebelius. Et hos hactenus Pagos obſervare licuit: ſi quos præterea deinceps, Lectori non invidebimus.

DE PAGO RHENENSI, ET IN eo Cœnobio Laurishamenſi. Sepulchra ibi Regum & Principum veterum. Noticia villarum eiusdem Pagi, cum quibusdam earum antiquis terminationibus.

CAPUT VI.

BONUM factum à nobis præſtitum, bonamque gratiam almæ patriæ Germaniæ relatam exiſtimo, dum ei pagos ſuos (quod à nullo ante equidem tentatum ſcio) quatenus licuit, reſtituere conati ſumus. Nunc lectoris gratiæ hoc etiam amplius dabimus, ut Pagorum aliquot Villas, ab eodem illo Francico ævo repetitas, veteribus ſuis nominibus deſcriptas, et ordine literario diſpoſitas exhibeamus: ſed trium tantum pagorum, qui loco huic in quo ſcribimus, proximi & contigui ſunt, nimirum pagi Rhenenſis, Neccarenſis, & Lobodunenſis. Et Rhenenſem quidem primum dabimus, cum ut error ſupra perſtrictus, de Comite huius pagi cum Palatinis Rheni confuſo, quanto ocyus animis eximatur; tum ob Rheni patris honorem, ad quem usque, à ſtrata montana hic Pagus extenditur; tum denique ob loci vetuſtatem & religionem, cœnobio præſertim illo tota Germania famoſiſſimo & antiquiſſimo, quod *Laurisham* vocabatur, memorabilem. Hoc enim eſt illud, quod tempore

Digitized by Google

tempore Pipini Regis, CANCOR illuſtris Rhenenſis pagi Comes, Ruperti F. Adelhelmi N. (ut Annales eius Cœnobii teſtantur) cum matre ſua Williſvvinda Ruperti Comitis vidua, in inſula Aldenmunſter nominata, primus fundavit & magnificè dotavit: poſteaque Rutgangus Metenſis archiepiſcopus Beato Nazario, allatis Roma iſtuc eius leipſanis, conſecravit: Carolus denique Magnus, qui & præſens conſecrationi adfuit, multis prædiis, privilegiis & donariis exornavit: aliique Principes, Comites, proceres, ingenui, omniumque ordinum homines per totum Rheni tractum ad infimam usque Germaniam habitantes, admirabili ſtudio quaſi certatim locupletarunt, ut cum magno Epiſcopatu vel Principatu conferri potuerit. Eò Taſſilonem Boiariæ Ducem iterato rebellantem, et graviora meritum, Carolus Magnus Imp. detruſit, ut varii Annales * referunt. et ipſius ibi monumentum adhuc viſitur, cum hac inſcriptione:

Vid. Leod. infra Append. p. 8.

Paul. Diac. in Episcop. Metenſib.

** Vita Car. M. edita à P. Pith. Friſingenſ. v. Chron. capite 25. & alii.*

CONDITVR. HAC. FOVEA. QVEM. PIE. CHRISTE. BEA.
TESSILO. DVX. PRIMVM. POST. REX. MONACHVS. SED. AD. IMVM.
IDIBVS. IN. TERNIS. DECESSERAT. ISTE. DECEMBRIS.

Sed & Ludovicus II. Pii F. Franciæ Orientalis & Bojariæ Germaniæq; Rex, et huius filius Ludovicus III. Germaniæ Rex, in eodem monaſterio tumulari voluerunt (tantus fuit olim loci ſplendor, qui veluti in meditullio regni Francorum poſitus) ut Chronica ipſius Cœnobii fidem faciunt, et præter Aimoinum, Reginonem, etiam antiqui annales Anonymi ſub Anno DCCCLXXXII. Ne de recentioribus, Trithemio, Aventino, ſubſidium quæramus. Omnium quidem inſtar eſſe poteſt diploma Caroli Craſſi Imp. quod fidei plenè faciendæ ergo ex Archivis Palatinis hoc loco inſerere placuit:

Edit. Pith. pag. 105.

Digitized by Google

IN nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Karolus divina favente clementia Imperator Auguſtus. Si locis Deo dicatis ex noſtris rebus pro Dei amore, et remedio animæ noſtræ & parentum noſtrorum aliquid conferimus, & neceſſitates ſervorum Dei aſſiduè ſibi famulantium noſtro ſublevamus juvamine, id procul dubio & nobis ad æternam vitam feliciter obtinendam, et parentum noſtrorum animabus ad veniam conſequendam profuturum liquidò credimus. Quâ de cauſa omnium ſanctæ Dei Eccleſiæ fidelium noſtrorumque, præſentium ſcilicet & futurorum, comperiat manſuetudo, qualiter nos ob amorem Dei; et remiſſionem peccatorum noſtrorum, atque pro remedio animarum piæ recordationis genitoris noſtri HLudovvici, necnon & kariſſimi fratris noſtri HLudovvici, glorioſiſſimorum Regum, ad monaſterium quod vocatur Laureſham, ubi S. Nazarius corpore requieſcit,

N. B. *et præfati Reges humati habentur, exſpectantes diem reſurrectionis, ubi Gerhardus Abba & rector eiusdem monaſterii eſſe videtur, quaſdam res juris noſtri, in jus & proprietatem perpetuò poſſidendum conceſſimus, videlicet in Comitatu VVormatienſi, ad villam quæ dicitur Alesheim, curtem indominicatam, ſicut ad Imperatorem pertinet, cum manſis, ædificiis, utriusque ſexus mancipiis, terris, pratis, vineis, ſylvis, cultis & incultis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, viis & inviis,, et adjacentiis, finibus, & omnia ad ſe jure legitimo pertinentia. Eo ſcilicet rationis tenore, ut perpetuò monachis ibidem Deo famulantibus in uſibus deputentur, atque indeficiens luminaria exinde in Eccleſia ubi præfati viri requieſcunt, habeatur; & nulli præfata res in beneficium tradantur, ſed ita auxiliante Deo permaneant, ad uſus fratrum & luminariam inextinctam, veluti prælibando ſtatuimus. Vnde & hoc noſtræ auctoritatis præceptum fieri juſſimus, per quod decernimus atque jubemus; ut nec noſtris, nec ſucceſſorum noſtrorum temporibus ullus habeat poteſtatem, ex ſupra ſcriptis rebus aliquid minuere, ſubtrahere, vel immutare: ſed ita inviolabiliter permaneant, veluti prælibavimus. Et ut hæc noſtræ conceſſionis auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem, et per futura tempora verius à cunctis credatur, et diligentius obſervetur, manu propria ſubter eam firmavimus, et annulo noſtræ impreſſionis juſſimus ſigillari. Karolus Imperator Auguſtus, Segoinus notarius ad vicem Luitvvardi archicancellarii recognovi, et ſubſcripſi. Data* III. *Id. Iunii, Anno ab incarnatione Domini,* DCCCLXXXIV. *Indictione* II. *anno verò regni domini Karoli Auguſti* VIII. *Imperii autem* IIII. *Actum VVormatiæ, in Dei nomine feliciter, Amen.*

Et extant omnino ibidem in hanc diem ea Regum monumenta, licet anepigrapha: unum retrò altare maius, cui applicatum & contiguum eſt, habens deſcenſum in cryptam, in qua marmor ingens porphyreticum pulcherrimum, minimè vulgare ſepulcrum abundè comprobet: alterum in media navi (quæ vocatur) templi, columellis ſuis impoſitum, nec ineleganti fabricâ antiquitatem

ſuam

Digitized by Google

ſuam referens. Quæ quidem duo Ludovicorum illorum Regum eſſe non dubito. Eſt ibidem etiam tumulatus Hugo Dux, Ludovici illius III. filius naturalis, à Nortmanis in prælio cæſus anno DCCCLXXIX. Reginone teſte: ſed & aliæ illuſtres perſonæ ſine dubio complures: quorum memorias curioſo ſpectatori per ſe luſtrare licet.

NOTICIA VILLARUM PAGI Rhenenſis, qui Francicè Rinechgovve, *et* Rinicgovve *dicebatur.*

Aldenmunſter, inſula, ubi monaſterium Laureſham poſtea poſitum eſt, ſuper fl. Wiſgoz. De hoc capiendus eſt locus veteris ſcriptoris de vita Caroli Magni: *Et interrogavit Taſſilonem, quid agere vellet? Ille verò poſtulavit licentiam ſibi tonſurandi, et in monaſterium introeundi. Similiter filius eius Theodo judicatus eſt: et ambo facti ſunt monachi in Olto Monaſterio*, ubi S. Bonifacius* (Legendum credo *Nazarius*) *requieſcit.* *Edit. Pith. pag. 253.* * Aldenmünſter.

Altdolfesbach.

Baſinesheim, *Buoſinesheim*, ſuper fl. Liutra. [hod. Bensheim.

Betthenheim.

Babeſtat.

Birſtat.

Bibinfloz. ſuper fl. Wiſgoz. [hod. Bibles.

Birkenovva.

Bicchunbach, *Bikenbach*. Fuit aliquando Baronia, hodie in jure Comitum Erpacenſium.

Camben, villa.

Dornheim.

Eccandorph.

Elimaresbach.

Eriſel-

Eriſeldon. *Ehrſelden*.

Eberſtat. *Heberſtat*.

Frenkenvelt. vicus. [f. hodie **Franckenſtein**, arx equeſtris familiæ eius nominis.

Frigbodesdorphe.

Gaulago, villa.

Gunnenbach.

Gernesheim, *Kerenesheim*, *Gernichesheim*, [hodie **Gernsheim**.

Geravv, villa prope Triburiam, à qua tota illa regiuncula, pars Comitatus Catzenelenbogenſis anterioris, [hodie **das Gerawer Ländlin**] nomen habet.

Hemingesbach, villa. [hodie **Hemſpach**.

Hephenheim, villa. [**Heppenheim an der Bergſtraß**. Cuius terminationem ex antiquiſſimis monumentis apponam:

HÆC EST DESCRIPTIO MARCHÆ, SIVE terminus ſilvæ, quæ pertinet ad Hephenheim, in pago Rhenenſi: ſicut ſemper ex tempore antiquo ſub Ducibus & Regibus ad eandem villam tenebatur; usque dum eam Carolus Imperator tradidit ad ſanctum Nazarium pro remedio animæ ſuæ.

INPRIMIS *incipit à loco qui dicitur Steinvortovva, ubi Gernesheim marca adiungitur ad Hephenheim marcam. Inde ad Languvata. Inde in Ginnesloch. Inde in VVoladam. Inde ad Adolvesbach. Inde in Felisberk. De Felisberk in Reonga. Inde in VVintercaſten. Inde in mediam Arezgreſte. Inde in VVelinehoue. Deinde in ſummitatem Hildegeresbrunno. Inde in Burgunthart. De Burgunthart in Eicheshart, ubi Rado domini Regis miſſus fecit* tumulum in confinto ſilvæ quæ ad Michlinſtat pertinet. De illo tumulo in Vlisbrunnen. Inde in Moſehart, ubi alius tumulus eſt factus. Deinde in Lintbrunnen, ubi eſt tertius tumulus. Inde in Albvvineſſneida, usque in Moresberck in fluvium Neker, ubi Lutra rivulus intrat in Neker. Deinde tendit per longum Necker*, et pervenit ad locum ubi Vlvena fluvius intrat in Necker. Deinde iuxta Vlvenam usque in Franconodal ſummitatem, ubi Steinhaha rivulus incipit manare. Deinde ad pendentem Rocham. Inde in Gunnesbach ſummitatem. Et ſic per totam ſilvam in longum usque in medium Katesberk. Inde in ſtratam publicam quæ ducit de pago Lobodonenſe. Et ſic pervenit in VVisgoz: et ſic per longum VVisgoz*, usq; ad Laureſham. Inde iterum in Steinfortovva. Hanc villam cum ſilva habuerunt in beneficio VVegenlenzo pater VVarini, et poſt eum VVarinus Comes filius eius in miniſterium habuit ad opus Regis, et poſt eum Bongolfus Comes, quousque eam Carolus Rex ſancto Nazario tradidit. Iſte VVarinus ex præcepto Caroli*

* f. cumulū. nam ſcriptura erat ambigua.

* Germaniſmus **Langs den Necker**.

* **Langs der Weſchnitz**.

Caroli regis anno XXVII. *regni eius mediante menſe Auguſto placitum in eadem ſilva ad tumulum qui dicitur VValinehoug habuit, et cum illuſtrium virorum judicio & teſtimonio terminum & diviſionem eius faciens; eam à ſilva quæ pertinet ad Moynecgovve, et ab omnibus circumpoſitis marchis ſub certis & deſignatis limitibus diſterminavit, quorum limitum hæc ſunt vocabula: Steinfurt, Ginnesloch, VValodam, Adolfesbach, Felisberk, VVinterchaſto, Gelicheberga, Aresgreſte, VValehinhoug, Burgunthart, Eicheneshart, Heldigeresbrunno, Moſahart, Lintbrunno, Cravvinberk, Albvvineſſneita, Mauresberk, Gamenesbach, Igilesbuch, Rennolfesſol, usque in Vlvena quæ influit in Necchar. Ab Vlvena usque in Franconodal. Ad petram in Kaſenovva. Ad petram ad Hirſelanden. Loubvviſa, Marlacha, Muſa, Aganrod.*

Infra hos limites juxta decurſum fluvii VVisgoz, qui ex duobus fontibus ſcatet, ſecus duos viculos videlicet Manoldeſcella & Richgiſesbura, ſita ſunt hæ villæ: Furte, Rintbach, Morlenbach, Birkenovva, VVinenheim, Hemmingisbach, Lutenbach, Hephenheim, Beſinsheim, Vrbach, Laureshams; Biſcſtat.* Hod. Laudenbach.

Huic determinationi hi teſtes interfuerunt. De Lobodengovve; *Dietprecht; Erpolt, Engilbrecht, Leitrad, Iſenbrecht, Reginbrecht, Hertrinc, Hadebrecht, Bubo, Erkenbreht, Nauthoch, Helmbreht.* De Wingarteiba, *Adelbodo, Snelhart, VValdrich, Bodolof, Albrich, Dragebodo, Gebehart, Moor.* De Moynicgovve & Rinecgovve, *Rupertus Comes, Gerhart, VVolfhart, Rado, Lambodo, Tieto; Rugger; VVacher, Beinung, Duodo; Hereman, Hererat, Regenher; German, VVachmunt, Rudolf, Vgo.*

Sed & terminatio Eccleſiæ in Heppenheim facta ſub Carolo M. et ad perennem memoriam ſaxo inciſa, adhuc ibi extat in æde parochiali prædicti oppidi, ad parietem fixa: digna quæ ad teſtandam loci antiquitatem apponatur. Eſt autem talis:

HEC. EST. TERMINATIO. ISTIVS. ECCLESIE. GADERO. RVODHARDERSLOCH. ANZEN. HASAL. HAGENBVOCHA. SVPER. MONTEM. EMMINESBERC. VSQ. AD. CILEVVARDESDOR. SVL. KECELBERG. RORENSOLVN. A. HVRNENECGA. VSQ. AD. SCHENBACH. A. SCHENBACH. VSQ. RAZENHAGAN. A. RAZENHAGAN. VSQ. AD. PARVVM. LVDENVVISCOZ. A. LVDENVVISCOZ. VSQ. AD. MITDELECDRVN. RICHMANNESTEN. VSQ. ALBENESBACH. VNA. ALBENESBACH.

Digitized by Google

HVC. ALTERA. ILLVC. FRONERVT. STENTENROS. VSQ. SCELMENEDAL. MEGENZENRVT. SVLZBACH. VSQ. AD. MEDIVM. FRETVM. VVAGENDENROR. BLVENESBVOHEL. HADELLENBAC. HERDENGESRVNNO. SNELLENGIEZO. VSQ. IN. MEDIVM. VVISGOZ. ET. IN. MEDIETATE. VVISGOZ. VSQ. AD. GADEREN. HEC. TERMINATIO. FACTA. EST. ANNO. DOMINICE. INCARNATIONIS. DCCCV. A. MAGNO. CAROLO. ROMANOR. IMPERATORE.

Herulſesheim.

Huſun, villa, in Baſinsheimer marcha.

Hodie Langen.

Langungun, villa. Cuius terminationem veterem adiiciam:

Drey-eichlacha.

Hodie Offendal.

Noticia hubarum, quæ attinent Langunge. *Incipit enim à loco qui dicitur Rodesbach, deinde ſuper medium Staſuleshart, inde ad Lohhenſouue, inde Ginnesheimer reine, inde ad Driechlahha*, inde ad Bucheivvege, inde ad Spiren Dilinger marca, inde ſuper Roſſeshart, inde ſuper Cubereshart, inde ſuper Ovemda*, inde iterum in Rodesbach, &c. Hac nomina virorum qui juraverunt preſente Ruthardo Comite & miſſo Regis Ludovici junioris, quod ſecundum conſcriptionem iſtorum locorum ſemper eadem ſilva pertineret ad Langunga, et ita habuit eam in beneficium quidam vir nomine Folcrat, et poſt eum Oſther, donec ſub ipſo Oſthero ſervi Regis de Triburen eandem ſilvam per vim intraverunt, et ſibi eam deinceps vendicare cæperunt. Iſti ſunt qui juraverunt: Rudoch, Lintumvvare, Gozalach, Ratger, Liubuart, Beinher, Adelhelm, Godehelm, Berchtunc, Draſemunt. Iſti ſunt qui audierunt: Ruthardus Comes, Cilevvart, Gernant, Rambertus, Herivvic, Hildebalt, Adelhun, Rutart: item Gernant, Adelhelm, Ruotvvic, Altvvin, VVilleſrit, et alii multi.*

Leheim, villa.

Lieberesbach.

Locheim, ſuperius & inferius.

Liuthershuſon.

LAVRESHAM monaſterium, ubi S. Nazarius (cuius natalis in Martyrologiis habetur XII. Iunii) in corpore requieſcit, in Comitatu Gebehardi, Burcardi advocati. Ita video ſcriptum in veteribus diplomatis plusquam ſexcentis, iam inde à fun-

à fundatione prima, et ſequenti ævo Carolino. Et apud Liutprandum, et in annalibus à Pithœo *Lib.* IIII. *cap.* 15.
editis *, *Laureſheim*. Scriptores tamen quidam **pag.* 105.
recentiores *Laureacenſe monaſterium* nominant, ut Friſingenſis: alii etiam *Laurißam*; ut Trithemius paſſim. Vide etiam Munſter. lib. III. cap. 354. v. *Chronic. cap.* 25.

Oncular.

Piſinheim. Piſinhanno marca.

Phungeſtat, [Funckſtatt.

Raureheim; *Rorheim*.

Rigimago.

Scarra.

Seheim, villa, hod. in jure Comitum Erpacenſium.

Steine, locus juxta fl. Rhenum ſitus, in Comitatu Cunradi Ducis.

Suainheim, *Sueinheim*. De qua veterem actum ſubiicere operæpretium:

Noticia de inquiſitione Hurfelder marcha, in qua villa quæ dicitur Sueinheim, ſita eſt. *In anno* XIIII. *regni domini noſtri glorioſiſſimi Imperatoris Caroli Magni, publico apud eundem principem habito placito, facta eſt inquiſitio de Sueinheim, ſi per drictum deberet adtingere ad villam Hurfeldo marcam, quam ipſe dominus & ſemper nominandus Carolus dedit in elemoſyna ad partem ſancti Nazarii. Hæ ſunt nomina teſtium qui in ipſo placito fuerunt. Heimiricus Comes filius dominæ noſtræ VVilliſvvindæ, VVidrat, Franco, Folcrat, Erbivvart, Benno, Friderich, Erunſt, Ireminulf, VValtheri, Heittung. Ibi fuerunt etiam miſſi domini Regis, Guntrammus & Herirardus cancellarius, et ſcabini, et teſtes quorum iſta ſunt nomina; Guntramnus Comes, Albraat, Theodo, Zeizo, Frickio, Geslelin, Sigefrit, Adalman, Heriraat, Rado, Rutger; Riphvvin, Stabal filius maſſæ, VVelafrid, Hucbertus, VVillebelm. Iſti omnes atteſtati ſunt quod abſque ullâ ambiguitate per drictum in elemoſyna domini regis ad partem ſancti Nazarii villa Sueinheim cum omnibus adiacentiis ſuis attingere deberet, eo quod infra marcum Hurfeldun ipſa villa Sueinheim ſita eſt. Igitur in illo die Lunæ (quem nos dicimus ſecundam feriam) proximo, qui fuit* VIII. *Id. Iunii, venerunt miſſi domni Regis, Richardus & Guntramus Comes, in iam dictam villam Sueinheim cum præfatis Scabinis & teſtibus, et ſimiliter omnes conſona voce ſicut prius in primo placito dixerunt: ac ſic præcepto regali teſtificatio illorum confirmata eſt.* *Gall.* par droict.

Suarzaha, fluvius.

Digitized by Google

Sulzbach.

Thornheim.

TRIBVRIA, villa Regia & publica, de qua alibi plura.

Virnunheim, Virnheim. Eius Terminationem ſaltem hîc apponam.

CONSCRIPTIO MARCHÆ ET SILVÆ, QVÆ pertinet ad Virunheim, in pago Rinicgovve, ſicut eam Chunradus Rex ad manum ſuam habuit, et per Liutfridum ipſius Comitem cæteroſque ſuos fideles limitibus, collibus, vallibus, lapidibus, tumulis, viis, interdiſtinguere iuſſit, ſicut infra habetur:

Ab Oriente incipit à petra quæ ſtat in Aldaha, et ſic vadit ad vallum ubi confinium eſt Liuthereshuſon & Heteneshеim. Deinde ad furnum calcis. Deinde per medium Michilinrieth. Deinde per medium Rinccvviſon. Deinde ad Sol, quod eſt in confinio Strazheim & Virnunheim. Deinde ad agrum Regis. Deinde ad Stochvvege. Deinde ad lapidem qui ſtat in vico qui dicitur Geberti. Deinde ad tumulum. Deinde ad publicam ſtratam. Deinde ad lapidem qui dividit piceum nemus ab altero. Deinde ad Hohenvvarta. Deinde ad lapidem qui ſtat in via, quæ pergit ad Lorſam. Et ſic iterum in Aldaha, ut ſupra dictum eſt.*

* *f. cumulũ*, hodie adhuc, der Kümmel.

W*adtinheim*, W*atenheim*, in Comitatu Vtonis.

W*isgoz*, W*iſchoz*, fluvius [hodie die Weſchnitz.

Zullenſtein, villa, in ripa & portu Rheni fluminis.

Habes, Lector, huius pagi villas, quas omnes Carolinis temporibus extitiſſe, vetera inſtrumenta fidem faciunt. Et hodie omnes ferè in præfectura ſive Burggraviatu Starckenburgenſi continentur, ita ut ea nil aliud quàm vetus ille Pagus Rhenenſis eſſe videatur. Nunc dabo & reliquorum duorum. Nec eſt quod mireris, eadem aliquando villarum nomina ſub diverſis Pagis reperiri, ut Scarram, Virnheim, alia: ſive quod plures eiusdem nominis villæ eſſe potuerint diverſis in pagis, ſive quod eadem villa forte in confinio poſita pluribus pagis annumerari, ut & hodie controverſias videmus de finibus, ſtritt vmb die Gemarckung vnd Empter.

DE

DE PAGO LOBODUNENSI.
Caſtrum Lobodo, quod olim Lobodunum Auſonii. Noticia Villarum eius Pagi, et Pagi Neccergovve.

CAPUT VII.

VENIO ad pagum noſtrum Lobodunenſem, quem nulli mortalium (quem ſciam) præter me hoc tempore cognitum, mea operâ innotuiſſe poſteritas, ſi qua futura eſt, candidè probabit. Eius mentionem quidem nobis ſuppeditant cum plurima vetera inſtrumenta, tum verò optimi illi Francorum Annales Anonymi, à P. Pithœo primùm editi, ſub Anno DCCCXXVII. XV. *Kal. Februar. veſperi terræmotus apud S. Nazarium* (id eſt, Laurishaimenſe cœnobium, in pago Rhenenſe) *& in Wormacenſe, et Spirenſe, et Lobodunenſe* (ſcilicet pago) *factus eſt.* At quis is ſit, et ubi gentium poſitus, nulli homini nato jam conſtare arbitror: nec quod in eo Heidelberga ſit requirenda, ipſius habitatorum quiſquam hactenus vel per ſomnium cogitaverat. Ego princeps ceu virgulâ divina è vetuſtatis reliquiis & monachorum quiſquiliis erui, et Villas quotquot in eo poſitæ fuerunt, improbo labore eruderavi: quarum Noticiam Lectori non invidebo. Vnde diſcemus, in Lobodunenſi diſtrictu non tantum ipſum caſtrum Lobodonem, aut Lobodunam civitatem, burgumque Lobodunenſe, tanquam caput Pagi ſui, Comitis palatium aulamque & tribunal; ſed etiam Heidelbergæ noſtræ (quæ nulla adhuc tum temporis civitas hoc nomine extabat) fundamina extare: nimirum montem Abrinsbergum ad dextram ripam, et villam Bergeheim ad Pag. 54.

ſiniſtram: utrumque licet intercurrente Nicro fluvio diviſum, in pago eodem Lobodonenſe ſitum. Vnde multo poſt tempore, et vix ante tria quatuorve ſæcula, ex hiscè duobus tanquam elementis natam illam eſſe oſtendemus. Quo quidem de reperto non paullo juſtius, quàm Rhenanus & Heroldus de indagato Capellatio, et nobis ipſi gratulamur, et ab æquis intelligentibusque æſtimatoribus plauſum ſperamus.

NOTICIA VILLARUM PAGI Lobodenſis, Lobodunenſis, Lobodonenſis, Lobodenenſis, Lobdinenſis; Francicè *Lobotengovve, Lobotingovve, Lobedengovve, Lobodunovva.*

Aberinesburg, Abrinsberg, Abramesberg, quaſi mons Abrahæ (ſcribitur & *Ebrensperg*, et *Ebernisperg*) locus iam inde celebris: hodie Heiligenberg: de quo mox plura. Hunc autem in pago Lobodonenſe ſitum fuiſſe, fidem faciunt antiqua documenta ſuo loco edenda. Et hoc quoque argumento eſſe poteſt, quod etiamnum vineæ illæ ad radices montis huius, ex adverſo Heidelbergæ, trans pontem ſitæ, Im Lobenfeld vocantur, et decimas pendunt ad cœnobium eiusdem nominis, Lobefeldum.

Infra in Append. fol. 33. & ſeqq.

Aphapalaha villa, in Comitatu Cunradi Ducis.

Bergeheim, *Bercheim*. locus vicinus Heidelbergæ, hodie Alt-Bergen: quo loco molendinum tantum ſuperſtes, veteris nominis memoriam tuetur. In hac villa fuit olim Eccleſia parochialis, benè dotata decimis aliisque reditibus; quæ poſtea ſurgente Heidelberga (ut ſuo loco dicemus) eo tranſlata eſt. Vide D. Hartman. Eppingenſ. lib. II. Obſervat. practic. Tit. ult. §. XIII.

Bergeimer mühle.

Blancken-

Blanckenſtat, villa.
Boteresheim, *Buteresheim*.
Birckenovva.
Clopphenheim, *Clopheim*.
Chiricheim, *Ciricheim*, [hod. Kirchheim.
Cilolvesheim. [hodie Cilvesheim.
Ditzenbach.
Dornheim.
Dochſenheim, *Doſſenheim*.
Dotrisheim.
Divvelenheim, ſuper fluvium Suarzaha.
Edingon, *Eddingun*, *Edingen*.
Eppilenheim, *Ebbelenheim*, *Elbelenheim*.
Godenovva.
Govvinberch, locus in Bergeheimero marca. [hod. Göwberg.
Graninesheim, *Granesheim*, *Grenesheim*.
Hantſcuesheim.
Herimuntesheim.
Heidolfesheim. [hodie Heidelsheim.
Hege.
Hillenbach, *Hillinbach*.
Hiltdibrandeshuſun.
Hirtzberg.
Hohemartim. [Hohenart.
Hophovva, villa. *Obſovva*. [hodie Oppaw.
Hoſtat.
Huſa, *Huſen*, villa.
LOBODO caſtrum, vel LOBODVNA civitas, LVPODVNVM Auſonii ipſiſſimum, caput & metropolis (ut ſic dicam) pagi Lobodunenſis, Francicè *Lobedenburg*, *Lobotenburc*, et *Lobdeburg* dicta, quaſi burgum & præſidium ipſius pagi. Id enim eſt *Burgum*, oppidum munitum, arcem impoſitam habens. unde Burgundiones dictos Paulus Diaconus & Iſidorus * volunt. Otfridus Mona-

Pith. 1. adverſar. cap. 14.

Monachus in Evangelio illud, *Ite in civitatem*, Theotiſcè ſive Franciſcè vertit; *Faret in thia Burg*. Vocem tandem Romani quoque mutuati ſunt. Iuſtinianus in l. 11. C. de offic. præfect. prætor. Africæ: *Et ubi cuſtodes antiqui ſervabant, ſicut ex clauſuris & burgis oſtenditur.* Vnde titulus *de Burgariis* Cod. Theod. lib. VII. Quo de genere jam inde à Valentiniani & Gratiani ævo (locupletiſſimo teſte Decio Auſonio Gratiani Imp. præceptore, et poſtea Conſule) oppidum iſtud Francorum fuiſſe, ſupra expoſuimus: et ſpecies ipſa loci antiquitatem majeſtatemque ſuam ſatis adhuc tuetur. Quapropter absque dubio & Comes ſeu Graphio pagi Lobodunenſis ibi ſedem & palatium, aulamq; et (quæ à Francis tradita vox permanſit) *Salam* ſuam habuit: tribunalque & auditorium, ubi more maiorum jus diceret (quod Franci *Mallum* vocabant) ibidem fuit. Quæ omnia didici ex aliquammultis diplomatis Carolorum, Ludovicorum, Ottonum, Henricorum, ita ſubſcriptis: *Dat. apud Lobodunam civitatem publicam.* Item: *in mallo publico apud Lobeddenburg.* Item: *in Lobodone caſtro*, aut *caſtro Lobodonenſi.* tot & pluribus modis variatur. Additum etiam aliquando: *In præſidatu Cunradi Comitis.* Et, *in Comitatu Henrici Comitis.* Sed & ipſa adhuc civitas (quæ hodie Palatinum Electorem, et antiſtitem Wormatienſem, communiter dominos agnoſcit) in ſigillis ſuis, quibus pro inſigni Burgum ſeu caſtellum biturritum ad veteris dignitatis memoriam inſculptum habet, nomen etiam illud ſuum vetus Francicum incorruptum conſervat: quidquid vulgò ſcribæ peccent, *Ladenburg* & *Laudenburg* facientes, quod aliis deinde occaſionem fingendi Latinoburgi dedit.

Pro

Pag. 375.

Hod adhuc: der Saal zu Ladeburg.

Bruſch. in Epiſcopat. German. p. 104. b.

Digitized by Google

Pro quo ſigilla ita habent: S. PARVVM. OPPIDI. LOBDENBVRG. Et: S. BVRGENSIVM. IN. LOPDENBVRC. Quod unum hanc obſervationem noſtram maximè confirmat.

Leimheim, *Leinheim*. [hod. Leymen, ubi vinum dilutiſſimum naſcitur, ſanitati maximè conducere creditum.

Lieberesbach.

Lutenbach. [hodie Laudenbach.

Marcbotesheim.

Mannenheim, *Manninheim*. [hod. Manheim. de quo alibi plura.

Mercklingen.

Milhuſen.

Niwvenheim. [hod. Newenheim. Vbi ante aliquot annos è vinetis complura vetuſtatis Romanæ monumenta, columellæ, aræ, ſaxa literata, ſed non amplius legenda, et inter hæc inſignis ſtatua Mercurii effoſſa ſunt.

Niwvenhofen, in confinio Hantſcuesheim.

Nuzlohun, *Nuzlohen*. [hod. Nußloch.

Offtresheim.

Otincheim, villa, in Comitatu Liutherii.

Obſowva. [Oppaw.

Rintbach.

Rorbach, ad medium ab Vrbe noſtra lapidem. Extabat ibi Ara ſaxea integra, quam incolæ è ru-

deribus veteris arcis, inter Kircheim & Rorbach, nunc funditùs everſæ, per arantes effoſſam dicebant, alipedi Divo inſcripta: MERCVRIO. TIMONIA. VITTVO. Quam à poſſeſſore (præ cuius foribus poſita ſedilis uſum præbebat) redemtam, et in ædes meas Plinianas tranſlatam, poſtea in Principis arce extare malui, ubi muro inſerta, Atlantiadem illum in Nevvenheim repertum ſuſtinens, viſitur.

Ruzondun.

Sahſſenheim minor, et maior, in Comitatu Megingaudi. [hod. Groß vnd Klein Saßeim.

Scarra, villa ſuper fl. Rhenum ſita.

Scriezesheim, *Scrizzesheim*. [hod. Schrieſsheim.

Sidtenheim.

Sigenheim, *Sikkenheim*, *Sicchenheim*, ſuper fl. Necchar. [Seckenheim.] locus ut à Victoria nomen & omen habens, quaſi Nicæa quædam aut Nicopolis, ita memorabili illa Friderici I. Palatini contra tres illuſtres hoſtes victoriâ æternùm nobilis. Cuius ibi in agro, prælii loco, tale extat in columna lapidea monumentum: Als man zalt nach Gottes geburt MCCCCLXII. jahr / auf S. Paulus gedächtnis tag / ſeind auf dieſer wallſtat durch Hertzog Friderich Pfaltzgrave bey Rhein vnd Chur fürſten / nidergeworffen worden / Herr Jörg Biſchoff zu Metz / Marggrave Carl von Baden / vnd Grave Vlrich von Wirtemberg / mit einer mercklichen zahl jhrer Diener / Graven / Herrn vnd Knecht. Vnd denſelben / die in ſolchem geſcheffte tod blieben ſeind / wölle Gott barmhertzig ſeyn / ꝛc.

Sigiricheshheim.

Steinaha.

Steinbach.

Strazheim.

Suaboheim, *Svvabenheim*. à quo prope abeſt Suabeck / arx ad ripam Nicri, cuius adhuc ruinæ apparent: et Schwaben-wäldlin / ſylvula.

Digitized by Google

Suezzingen, ſuper fl. Suarzaha.
Sunthove, villa. [hod. Sandhoven.
Thiedunges-vvilre.
Trutolſesheim.
Vſſhuſen.
Vitenheim, *Vittenheim*, ſuper fl. Nekere.
Virnheim, *Virninheim*, *Firnheim*, in Comitatu Liutfridi. Cuius Comitis ſupra mentio fuit. *Pag*: 52.
Vlvenesheim, cis fl. Nekker. [hod. Ilvesheim.
Walahaſtat, *Waleſtat* villa, ſuperior & inferior, in Comitatu Wernharii. an non à clade * & internecione aliqua, ſive Romanorum ſive Germanorum, nomen traxiſſe putanda? Inter hos enim Divus ille ἀλλοπρόσαλλος ludum inſolentem ludere conſueverat. Et ſolenne fuit, locis ubi prælia atrocia commiſſa & ingentes ſtrages editæ, eiusmodi nomina indere. Quomodo Pollentiam à clade Getica Claudianus vocat

Virtutis fatale ſolum, memorabile buſtum
Barbariæ -- et loci cuiusdam in Aquitania, cui nomen fuerit, MORS GOTHORVM, meminit Aimoinus.

* *Ita ſuperius*: vf dieſer Walſtat.

Waltdorph, *Waltorff*.
Waltdolpheshuſon.
Weſtheim.
Weziloch, *Wezzinloch*. [hod. Wiſſenloch.
Winenheim, quod & *Windoheim*, et *Windenheim* ſcribitur, villa. [Weinheim hodie, cui impoſitum caſtellum nomen retinet, Windeck.
Wibilingen.
Zozenbach.

Hiſce cumuli loco apponam etiam pagri Nicrini (ut promiſi) villas: quas pauciores invenio, et magna ex parte mihi, quantumvis vicino, hactenus incognitas fateor.

NOTICIA VILLARVM PAGI *Neccergovve. Qui quidem Pagus collocatur in Ducatu Alemanico, vel provincia Alemania, ut alibi notavimus.*

Adiningen.
Alachbach.
Alanca marca. [f. Eltz.
Aſmaresheim.
Baccherheim.
Bargen.
Biſsingen, Byſsinga.
Bettingen, Bettingheim.
Benenheim.
Bubſinga.
Diepenbach.
Dunneſtet, Tunneſtat.
Dudunburc.
Greozheim, Greozisheim.
Gundolfesheim. [hod. Gundelsheim.
Gruonincheim.
Hochhauſen: ubi memorabilis, et forte fabuloſus ille ſpecus, dictus der Notpurger loch.
Hubaracheim.
Haſmarsheim.
Iſinisheim.
Larbach. [hod. Lohrbach.
Nabera.
Nydlinga.
Oſinga, Oſingen.
Offenheim.
Offenbach.
Sadelerhuſen.
Scenibol, Skeninbol.
Slochtra. [hod. Schluchtern.

Specka.
Sulzbach.
Turmeſtat.
Tutheim.
Vffingen.
Wellenberg.
Willenheim, Wilheim, Wylham.
Zazenhuſen.

Poſſem eadem ratione deſcriptas aliorum Pagorum Villas dare, præſertim pagi Spirenſis, Wormatienſis, Navenſis, Loganenſis, Alemannorum, et plerorumque aliorum, quorum bona pars Palatino paulatim juri conceſſit: ſi id eſſe huius loci, nec alteri forte cuipiam commentationi, atque adeo Celto–Franciæ noſtræ, meliùs convenire poſſe putaſſem. Nunc tempus eſt ad Heidelbergam propius accedere.

DE MONTE ABRINSBERGO, et in eo cellis S. Michaelis, et Stephani. Hodie Mons Sanctus unde dictus.

CAPVT VIII.

EXPLICATO pago Lobodunenſe, cuius olim Loboduna civitas caput erat, hodie Heidelberga; ut illi modò ſuam dignitatem ex antiquitatis memoria reſtituimus; ita & huius, poſt ſitum & provinciam deſignatam, origines & primordia inveſtigemus. Et hæc quidem ad ſiniſtram Nicri ripam in amœniſſima valle inter duos editiſſimos montes ſita, veteri non dicam Romanorum, ſed etiam Francorum ævo incognita fuit: montes autem ipſi, præſidia, caſtella, ſpeculas impoſitas

Digitized by Google

habentes (ut ſupra oſtendimus) iam tum, ſi quis alius in Germania hac Cis-Rhenana locus, longè lateque cogniti & nobiles fuerunt. Nomina ſanè quæ ſub Romanorum Imperio forte habuerint, ut à nullo idoneo auctore prodita, neſcimus: ſub Francorum autem dominatione dextrum quidem montem *Abrinsbergum*; ſiniſtrum verò in plures diverſos, et diverſorum nominum colles protuberantem, ea parte qua arcem ſuſtinet & civitati imminet, à dote ſua myrtillis *Heidelbergum*, ad cæterorum collium differentiam, ab omni memoriâ dictum fuiſſe, liquidò nobis conſtat. Quod poſteritati tradere, et de hoſpitâ amicáque nobis civitate hanc gratiam inire parantem, quis vetet ex amicis unum coniunctiſſimum in partem & laboris & meriti vocare? Tu ille es

MONS PYRI *videtur Ortelio, in Theſauro.*

Lux equitum, Comes Aulai, digniſſime lauru:
Invidia Auſoniæ, Teutoniæque decus.

Ego igitur Abrinſbergum à me indagatum exponam: tu Heidelbergum, qui tuus eſt campus. Ego illum luminibus obvium habeo: tu iſtius radicem incolis. Vterque aëreus, et nubila pulſans; uterq; Muſis amicus; uterque crebrò nobis conſcenſus & perluſtratus, nobis etiam illuſtrationem ſuam debeat.

In primis mecum *ride, ſi placet, o Meliſſe ride* eos, ſive peregrinos, ſive indigenas, qui de hoc loco ſcribentes, verumque (quod modò prodidimus) nomen ignorantes, ac ne vulgatum quidem intactum relinquentes, *Omnium Sanctorum montem* comminiſcuntur. Quod vellem nec Leodio excidiſſe, quem tamen aliorum verba hac in parte exſcripſiſſe credere malo. Suavis autem Irenicus, ita ſcribens: *Mons illic omnium Sanctorum, olim arcem præ ſe tulit. Referunt templum illic fuiſſe, quod Græci vocant* Πάνθεον*: ſicut olim Romæ fuerat, quod Bonifacius*

Appendice infra pag. 23. & 25.

Lib. 11. fol. 396.

Digitized by Google

cius dono accipiens à Phoca Cæſare, in templum Omnium Sanctorum convertit, ut Platina ſcribit. Πάνθεον *enim templum, ubi antiquitus omnes Dii colebantur, dicebatur.* Quid ergo ſupereſt, niſi ut & huic Pantheo conditorem Vipſanium Agrippam aſſignemus? quando & Hèroldus *ædem Omnium Sanctorum* vocari auctor eſt. *Infra pag. 45.* At ego à nullo mortalium Aller Heiligen berg dictum unquam audivi, legi, aut alios audiſſe audivi, nec Irenicum aut Heroldum ita audiviſſe vel jurantibus credam: ſed ſimpliciter den Heiligenberg. Montem inquam non *Sanctorum*, ſed *ſanctum*, hodieque dici quotidie audimus, et antiquitus dictum certò ſcimus; cauſſamq; rei pandemus. *Heillige-berg.*

In eo igitur caſtellum burgumque Romanorum cum inveniſſent Franci victores, et ditionis huius occupatores, qui more ſuo, non tantum ſtudio quodam Romani nominis obſcurandi, et Romanorum operum abolendorum, ſed etiam zelo quodam religionis Chriſtianæ exornandæ & fundandæ, ubique Principum Romanorum habitacula in Eccleſias, legionum ſtativa in baſilicas Martyrum commutare gaudebant (ut multis paſſim exemplis per Europam cognitum eſt) idem huic quoq; loco contigiſſe omnino credibile eſt. *Velser. v. Auguſt. Vind. fol. 90.* Quod & ante aliquot annos Cœnobio integro, melius deprehendi & oculis ſe ingerere potuit (idque ante c. prope annos Irenicus notavit, *Montem illic omnium Sanctorum olim arcem præ ſe tuliſſe*, et Heroldus *Prætorii ſeu palatii veſtigia ampliſſima, et ædificia vetuſtiſſima viſi eo loco, ubi nunc monaſticæ ſocietatis domus magnificæ extant*) *Infra pag. 45.* quàm nunc diruto ſoloque æquato, ſolius baſilicæ parietinis reliquis: in qua præter columnas antiqui operis, certè duæ illæ erga Occidentem turres ſexangulares, intus ſcalas cochlides ad ſummum usque faberrimè ſtructas habentes,

bentes,

bentes, planiſſimè veterum manum & architectationem referre, meliusque propugnaculo & caſtello quàm templo convenire videntur.

Certè quo tempore è Romanorum manibus in Francorum Principum jus locus ille pervenit, ſuperfuiſſe in eo vetera ædificia, præter nomen ipſum Aberinesburgi (quid enim Burgum?) colligitur apertè ex litteris Ludovici III. Regis, quibus locum illum, prius coniugi ſuæ Liutgardi præſtitum (ut loquitur) *cum domibus, ædificiis, aliisque pertinentiis*, Walthero abbati Laurishamenſi donavit. Poſt quem Gerhardus abbas baſilicam ibi in honorem S. Michaelis Archangeli conſtruxit. Reginbaldus porrò abbas de conceſſione Henrici II. Imp. monaſterium effecit, fratresq; ſub regula Benedicti victuros, et fratribus Nazarianis conformes, ibi congregavit. Poſtea Anshelmus abbas in poſteriore & excelſiore montis jugo aliam inſuper cellam S. Stephano protomartyri ſacram, eiusdem Imperatoris conceſſione, et Alexandri III. Papæ confirmatione, fundavit & dotavit. Quam utramq; cellam Cunradus I. Rex, et Otto I. Imp. nec non Henrici II. et III. Impp. donatis variis latifundiis, reditibus, et vectigali mercatus Wezzinlochenſis; prædicti quoque Abbates collatis de ſuo donariis, aliique quamplurimi fideles eleemoſynis ſuis, auxerunt & locupletarunt. Fuitq; ea inter cœnobium Laurishamenſe, et iſtud Abrinſbergenſe, quæ inter matrem & filiam neceſſitudo: et illud quidem *Eccleſia maior Sancti* NAZARII, hoc autem *Eccleſia minor* S. STEPHANI vocari ſolebat, ut ex diplomatis apparet. Cum ergo mons ipſe jam ante (neſcio à qua re) omnium fidelium patri Abrahæ ſacer vel eſſet vel diceretur, et in eo duæ eſſent cellæ, prior S. Michaelis archangeli (à quo

Inf. Append. pag. 33.

Appendice infra pag. 46.

S. Michelsberg.

quo

quo montis illa pars etiamnum nomen retinuit) poſterior S. Stephani & Laurentii titulo conſecrata; utraque monachis, converſis, eremitis inhabitata, et paulatim accurſu hominum tam accolarum quàm exterorum frequentata, contributionibusq; fidelium exculta & locupletata: factum eſt, ut locus ille, quantum præcelſo vertice ſublimis & longè conſpicuus, tantum etiam religione (quam putabant) clarus & venerabilis eſſe cœperit. Quem ut Conradus Rex in litteris donationis ſuæ *Sanctum locum* vocat; ita ab eadem cauſa tandem, omiſſo & deſueto paulatim proprio ſuo nomine, *Montem Sanctum* velut per ἐξοχὴν, ævo illo ſuperſtitioſo, à populo habitum dictumque, facile nobis aſſentiet, qui cum hac ſummariâ narratione antiqua ſuper hoc documenta conferet: quæ hiſce firmandis alibi publicavimus tot & tam clara, ut & incredulus ad fidem habendam adduci, et rerum antiquarum curioſus animum inde ſatiare poſſe videatur.

Appendice pag. 35.

Der Heilige berg.

Accedat tamen his locus diligentis inter Germanos hiſtoriographi, Iohannis Trithemii, abbatis Spanheimenſis, qui de Friderico XI. abbate Hirſaugienſi invidia fratrum indignè habito & depoſito ita ſcribit: *Interea adveniens Abbas monaſterii S. Nazarii Lauriſſenſis, cum innocentis viri deiectionem cognoviſſet, cuius vitam & mores ſanctiſſimos dudum antea noverat, ingemuit: quem inter lupos velut agnum diutius manere non ſuſtinens, ex magna eum pietate ſecum abduxit, et in monte S. archangeli Michaelis, qui Abrinsberg* dicitur, collocavit, ac de neceſſariis quamdiu vixit, copioſa miſeratione providit. In eodem verò monte usque ad mortem permanſit, orationibus cæterisq; piæ converſationis ſtudiis intentus, tantoq; liberius contemplationi & quieti mentis dedit operam, quanto ab omni cura & tumultu ſecularium occupationum fuerat*

In Chron. Hirſaug. fol. 77. circa annum Dom. 1068.

* vulg. *Ebrensberg.* MS. *Ebrinſberg.*

remotus. Deniq; non multis poſtea annis evolutis Domino vocante infirmari incœpit, et ſancto in pace ſine quievit. Quo mortuo catena ferrea ad nudam carnem eius inventa eſt, quam multis annis creditur non ſine dolore (quod cicatrices carnibus infixa monſtrare poterant) in occulto portaſſe. Sepultus eſt in eodem loco, non ſine opinione ſanctitatis: ſuper cuius tumulum nocturnis horis lumina emiſſa (ut multi teſtabantur) viſa ſunt, et ſigna divinitus oſtenſa. Ecce ſanctitatem loci ſuper Abrahamum, Michaelem, Stephanum, et Laurentium, etiam per hunc indigetem auctam. Sed bene habet, reformata divino beneficio religione ſub Principibus noſtris, ſuperſtitionem illam & dementationem hominum primò remiſiſſe; tum & mendicabulum ipſum, mali fomitem, pulvere pyrio totum diſiectum & confuſum, in id tantùm ſupereſſe, ut fidem hiſtoriæ dictisque noſtris cadavere ruinisque ſuis facere poſſit.

Et hæc de Abrinſbergo, ſive Heiligebergo iſto ſufficiant. A quo (ut hoc tantum addam) nóris diverſum eſſe eiusdem nominis cœnobium Veſtalium in Boiaria, *Hailigenbergum*. Quod Albértum Mónacenſem Bóiariæ Ducem conſtruxiſſe, et Benedicti conſecraneis (multum diſſuadente Nicolao Cuſano Cardinali, et Epiſcopo Friſingenſi, atque jam ante otioſis Monachorum gregibus Bojariæ plebem ſatis ſuperque velut eſcam exedi devorarique cauſſante) tradidiſſe, et paulo poſt in eodem ſepultum, Aventinus ſcribit. Idemque alio loco * *Heliobergam* nominat. Nunc tibi, MELISSE, lampada trado, --- *quem pulcher Apollo*
Omnes per montes, atq; antra per omnia duxit,
ut Heidelbergi antiquitatem, verumq; nomen Heidelbergæ, ipſis Heidelbergenſibus noſtris expedias.

Lib. VII. in fine. circa annum 1460.
* *Eod. lib. fol. 665.*

PAV-

PAVLI MELISSI FRANCI COMMENTATIVNCVLA DE ETYMO HAIDELBERGÆ, ET MONTE MYRTILLIFERO.

Ad nob. & clariſs. virum, MARQVARDVM FREHERVM, M. F. *Conſil. Palat.*

CAPVT IX.

QVAM proclives ſint hominum animi, partim aliquid præter rationem temere innovandi, partim abſurdiſſima quæq; nonnunquam defendendi, partim etiam in errorem alios quaſi velis equisque ſecum rapiendi; cum in aliis rebus quamplurimis quotidie experimur, tum verò in hoc ipſo, de quo tecum, FREHERE conſultiſſime, tecum, inquam, non rectius modò ceteris ſentiente, verùm etiam multo accuratiſſimè de rebus ipſis judicante, in præſenti agere; ac ſententiam meam, non quo tanti eſſe momenti, ſed quia nonnihil ad ſcopum, quo aciem dirigis, facere videatur; conferre inſtituo: idque eâ ratione, ne quivis unus, modò ſit veritati addictus, ipſam non poſſit facile intelligere. Dic ergo liberè, inquis, quicquid ſentias. Hoc mehercule volebam. Audi igitur, ſi vacat; de Orthographiâ & Etymologiâ vocis *Haidelbergæ* breviter diſſerentem. Enimvero ſanè haud arbitror, eſſe aliubi quemquam mortalium vel in urbibus & oppidis, vel etiam municipiis & pagis, niſi fortaſſis omnino ſit aut ſtultus aut mutus; qui nomen illius loci, quem inhabitet, aut neſcire aut non eloqui rectè queat. nam perinde ut civibus, ut ruſticis, ſua cuique urbs, ſuus cuique pagus domi nominatur; ita foris & hunc & illam quoque nominari

debere certum eſt. Quòd ſi Roma, ubi ſedes Pontificum ſummorum, non aliter quàm Roma; ſi Pragà, ubi regia hodie Rudolphi ſecundi, Imperatoris Romani, Praga; ſi Spira, ubi ſupremum tribunal Imperii, Spira; aliæ item civitates non niſi ſuis quæque nominibus propriis appellari ſolent: cur non & Haidelberga, ubi aula Archipalatini Comitis ad Rhenum, Haidelberga appelletur? ſiquidem multis ante retro ſæculis locus iſte amœniſſimus, quem ſub Friderico III. Electore Palatino libenter antea inhabitavi, atque etiamnum ſub Friderico IV. illius nepote rerum potiente, nonminus jucundè quàm feliciter, Dei Opt. Max. beneficio, ad radicem montis in hortis ſuburbanis incolo; ita indigitatus fuit, etiam ante conſtructum in montis ſupercilio propugnaculum, ipſumq; oppidum tam ſuperum quàm inferum. Multo enim manifeſtiſſimum apertiſſimumque eſt, inter pronuntiandum *H* adſpirationẽ præcedere, quæ quidem ab omnibus tum incolis tum advenis liquidè expreſséque profertur. Deinde ſequitur primaria Germanicæ ſeu Teutonicæ linguæ in communi uſitatâque loquendi conſuetudine diphthongus *Ai*, quæ Græcè eodem modo ſcribitur; Latinè verò ſi vetuſtiores ſpectemus, itidem per *ai*; ſi poſteriores, per *ae*. nam inter *e* & *i* finale quædam participatio eſt ſoni reſultantis. Qui per *ei* ſcribunt aut pronuntiant, falſo & ſcribunt & pronuntiant; uti & illi, qui perperam *ey* cõminiſcuntur. nam hæ duæ vocales *ey* judicio aurium dignoſcuntur offendere in diphthongum Græcam ευ, et in Latinam *eu*: quas utrinq; longè diverſiſſimam pronuntiationem introducere ſentias. Si recurramus ad libros veteres, in illis *ai* & *ei* reperiemus. Conſtat autem primam ſyllabam per *Hai* pronuntiari indigenis, ut & antiquitus, non per *Hei*. Quod cum dico, nolim

lim quiſquam intelligat, diphthongum *ai* efferendam adeo craſsè & inconditè, ut rudiores nonnulli Boii & Norici eamdem in *oai* vel *oae* nimio plus ore diducto transformare ſolent: ſed quemadmodum indigenæ ipſi, et Rheni accolæ propinquiores, adeoque & Franci & Suevi ſubtiliores enuntiant; id eſt, rotundè & molliter; ut Pathah Hebraicum, quod clarum & apertum vocant, ſonet, non Kamets illud pingue & craſſum. Maximum certè diſcrimen eſt inter *ai* & *ei* diphthongos, perinde ut inter *au* & *eu*: adeo quidem, ut in fine rhythmorum Teutonicorum ambæ nullo invicem coaleſcere modo aut colligari poſſint. quod vitium etiam ab opificibus & mechanicis in publicis ſcholis notatum, ex ineptiſſimis nonnullorum verſiculis, qui vulgo, tanquam deliciæ aut oracula forent, vel in ipſis templis ſollemniter decantantur, paſſim animadvertere licet. Videſis enim, mi FREHERE, quantum referat, dictiones tam inter ſcribendum, quàm inter loquendum in linguâ communi rectè diſtinguere: ſiquidem dialecti ferè ſingulæ ſuis ſibi ſcatent vitiis. Differentias nonnullas in medium adferrem, in quibus genuinus utriusque diphthongi ſonus lectoribus evidentiſſimè obſervari poſſet; niſi brevitatis causâ omittendas cenſerem. Ne quis autem paullo curioſior has ipſas deſideret, exterorum gratiâ linguam noſtratem addiſcentium apponam:

Ai, ovum. *Ei*, eia, euge.
Aiche, quercus. *Eiche*, doliorum capacitatis experimentum.
Ain, unus. *Ein*; idem quod *in* Latinorum in compoſ.
Ais, pus, ulcus. *Eis*, glacies.
Bai, panni lanei genus. *Bei*, apud, penes.
Baiſſen, macerare. *Beiſſen*, mordere.
Daien, cibum coquere in ventriculo. *Deien*, emolumento cedere, proficere.
Faige, timidus, meticuloſus. *Feige*, ficus, pro fructu.
Faile, venalis. *Feile*, lima.
Fraien, lætari, gaudere. *Freien*; liberum reddere, item matrimonio jungere.

Digitized by Google

Gailen, luxuriari. *Geilen*, petendo inſtare, ſollicitare.
Hai, fenum. *Hei*, hei.
Klaiben, unde compoſ. *Beklaiben*, oblinere, obturare. *Kleiben*, unde compoſ. *Bekleiben*, de herbis arboribusve transplantatis, quæ vigeſcere occipiunt.
Laib, panis forma orbiculata. *Leib*, corpus.
Laien, idiotæ, laici. *Leien*, commodare, mutuo dare.
Laime, argilla. *Leime*, gluten.
Laiſte, muſtricola. *Leiſte*, limbus, pagmentum.
Laiten, comitari, deducere. *Leiten*, pati, ſufferre.
Main, aliquid præter opinionem. et *Main*, Mænus fl. *Mein*, meus.
Nain, non, reſpondentis. *Nein*, intrò, adverb.
Raichen, pertingere. *Reichen*, ditare, diteſcere.
Raie. chorea. *Reie*, ſeries.
Raif, circulus doliaris. *Reif*, pruina. et *Reif*, maturus.
Rain, purus. *Rein*, huc intus. et *Rhein*, Rhenus fl.
Raiſig, equeſter. *Reiſig*. ſarmentum.
Raiten, facere, ut ſit ratum vel paratum. rationem inire. *Reiten*, equitare. Hinc compoſ.
Beraiten, apparare. *Den vveg beraiten*, viam præparare. *Bereiten*, equitando experiri, luſtrare. *Den vveg bereiten*, viam obequitare.
Saite, chorda, nervia. *Seite*, latus, eris. *Seide*, Sericum.
Schaite, vagina. *Scheite*, ſchidia, ſudes.
Schaiten, diſcernere, diſcedere. *Scheiten*, findere.
Schlaiffen, trahere per plateam. *Schleiffen*, acuere (cultrum, forficem.)
Schmaiſſen, inquinare, fœdare. *Schmeiſſen*, percutere, verberare.
Schvvaigen, imponere ſilentium. *Schvveigen*; tacere, ſilere.
Spaien, ſcommatibus inceſſere. *Speien*, ſpuere, vomere.
Taig, & *Taich*, maſſa farinæ ſubacta. item fracidus. *Teig* & *Teich*, ſtagnum & lacus.
VVaichen, mollire. *VVeichen*, cedere.
VVaide, paſtio, paſcuum; et *VVaide* Iſatis herba. *VVeide*, ſalix.
VVaiſen, orbi, pupilli. *VVeiſen*, ſapientes. Item *VVeiſen* oſtendere, monſtrare.
VVainen, flere, lacrimare. *VVeinen*, vini ſaporem referre. Vnde cõpoſ.
Bevvainen, deflere, deplorare. *Bevveinen*, vino ingurgitare.

Certus eſt utique earum vocum numerus, quæ per *ai*; certus etiam earum, quæ per *ei* ſcribendæ veniunt. Atque hactenus de Orthographia.

Etymologiam vocabuli ſi conſideres, ea planiſſima eſt, ex duobus integris compoſita. *Berg* montem ſonat, *Haidel* myrtillos. *Haidelberga* igitur eſt myrtillorum-mons. *Myrtillos* autem vocãt medici Itali, Hiſpani, Galli, Germani, omnes denique alii, qui rei herbariæ incumbunt, bacculas illas ſive uvulas nigellas; quarum maxima hoc in monte naſcitur copia, et ſunt eſui. Matureſcunt menſe Iunio; durant per Iulium, et quotam partem

tem

Digitized by Google

tem Auguſti. Tritæ & expreſſæ hæ uvulæ coloris ſunt ex cæruleo & puniceo mixti. Tinguere eo conſuevere compactores librorum membranas & chartas. At verò nomenclatura non eſt nata noſtro ævo, ſed ſuperioribus ſæculis, ut ex ſcriptis auctorum manifeſtè appâret. ac mihi quidem valdè probatur: nihil enim potuiſſet (reor) fingi convenientius, nihil concinnius. Opinantur aliqui fruticem iſtum eſſe *vitem Idæam*. de quâ conſulendus foret, ſi metempſychoſi Pythagoricâ in aliud corpus rediret Paris ille, ſive Alexander,

Paſtor, qui rapuit per freta navibus
Idæis Helenen callidus hoſpitam.

In ſilvâ Norimbergenſium, territorio Imperii, quà iter eſt Altorphium verſus, præter hunc perſimilis eſt frutex, ferens uvulas rubellas, quas menſe Septembri maturas vidi & comedi. *Stainbére* nominantur. Verùm & de illis & de his noſtris diſputationem tum ſtirpium tum plantarum indagatoribus diſcutiendam in medio relinquamus.

Porrò autem plura ſunt in Germaniâ loca, quæ inter peregrinandum ipſemet deprehendi, eodem prorſus nomine *Haidelberga* vocitata; non quidem oppida, ſed juga, in quibus iſtiusmodi uvulæ ſive bacculæ creſcunt; ut in Franciâ orientali, in Thuringiæ ſaltibus, in finibus citerioris Bohemiæ: item ad Alpes. Prope *Melrichſtatum*, patriam meam (quod oppidum in vetuſtiſſimo meo codice membranaceo, quem nuper vidiſti, ubi mentio fit prœlii inter Heinricum IV. Imp. & Rodolphum Suevum ibidem commiſſi, *Methelricheſtad* nominatur) in parte occidentali ſilva jugoſa eiusdem cum *Haidelberga* nominis eſt, in quam me puer cum meis condiſcipulis lectum myrtillos aliquoties contuli. Igitur coniecturâ non modò certiſſimâ, ſed & re

ipsâ

ipſâ veriſſimè adſerere auſim, locum iſtum, de quo agimus, ita indigitatum, antequam (ut ſupra attigi) vel arcis veteris veſtigia ulla, aut oppidi ſuperi inferique ædificia exſtiterint. Manſit poſtea appellatio vetus & antiqua, quam hodieque oppidum retinet. Confirmat ſententiam meam Michaël Bohemus Winspergenſis in carminibus ſuis Teutonicis de rebus geſtis FRIDERICI victorioſi, Electoris Palatini, adſerens nomen habere ab illis myrtillis: quãquam addit, aliquos putare (quod & Munſterus per ſeſe lib. III. innuit) ob ethnicos ſive gentiles forte *Heidenbergam* vocatam fuiſſe. Codex manu exaratus exſtat in bibliothecâ Principum Palatinorum, ſcriptus anno Chriſti MCCCCLXIX. Versûs ipſos appoſui ex libro I.

Dyſe hyeig ſtatt' iſt nach aim
Perlin eines gevvechſt vil claim
Heydelberg nach hyeiger ſprach
Von uns Tütſchen geheiſſen. ach
Etlich ſagen und jehen,
Es ſy alſo beſchehen,
Si vverd von invvonern etvvo
Der heydeniſchen diet alſo
Vngleubig Heydenberg genand.
Wie dem ſey, in demſelben ſtand
Laſſ' ich es alſo bliben:
Ich vvil fürbaſſer ſchriben.

Mecum certè facit Irenicus lib. XI. qui à nigrorum vacciniorum vel prunorum (Teutonicè *Haidelbér)* multitudine eſſe appellatam adſerit.

Confirmat item monumentum in marmore publicum, ad limpidiſſimum fontem, in ſublimi plateâ ſalientem, quâ itur equis & vehiculis ad arcem, in parte meridionali. Scuta ibi duo conſpiciuntur, quæ à Leone coronato tenentur. In dextro

dextro ſunt ſculpta inſignia Principum Palatinorum & Ducum Boiariæ: in ſiniſtri autem ſcuti fundo mons, myrtillis in frutice pendentibus refertus; et ſuper eo ſtans virgo ornatiſſima, dextera manu gerens faſciculum myrtillorum.

Huc facit quòd & in vexillo civitatis antiquò effigies Nymphæ ſtantis in monte myrtillorum, depicta enituerit. Id vexillum diu in curiâ oppidanâ conſervatum fuiſſe, narravit mihi cl. v. Caſpar Agricola Iuriſc. ſeptuagenarius, qui ſe porrò adoleſcentem à quodam ſene decrepito fideq; digno audiviſſe dicebat.

Additio. Et fortaſſe his omnibus non infirmius argumentum ducetur à perveteri ſigillo civitatis, nuper demum reperto, in quo Leo Palatinus galeatus, et pro galeæ ornamento fruticetum horum myrtillorum gerens: Cuius ectypon hoc loco repreſentare non abs re viſum.

Poſtremò tuentur hanc ſententiam, quotquot judicio vero præditi, et antiquitatis veræ ſtudioſi non minus eſſe quàm haberi volunt: inter quos non ætas modò noſtra, verùm etiam poſteritas omnis Freherum tanquam vindicem acerrimum quin collocatura ſit, nullus dubito.

Videant jam nunc illi, qui oppido Palatino alia temere adfingunt nomina, quo jure id facere au-

deant. nam profectó certè ut palam peccant, qui *Eitelbergam*, id eſt *merum-montem* nominant; atque (ut Græci ſermonis nonnihil intelligere videantur) *Panorim* & *Panoream* crepant: ita non minus imprudenter impingunt, quibus *Edelberga* nuncupatur, id eſt, *nobilis-mons*. Apud Volaterranum lib. VII. in Germaniâ, legitur *Etelburgium*, voce depravatâ, ut apud Iovium *Rochandulphus* pro *Rogendorſio*, bellatore. Niſi forte Volaterranus ibi *Ingolſtadium* debuit nominare pro *Etelburgio*. paullo enim ante loquens de Noricis & Bavaris, ponit Salezaburgum & Ratisponam: deinde ab *Etelburgio* (quod ibi nullũ eſt) manifeſtiſſimo errore in Pannoniam ſuperiorem, quæ nunc Auſtria, deſcendit.

Fulgos. lib. Memorab. VI. *c. ult.* Dalbergâ.

Non deſunt, qui nomen ab *Ethnicis* deducant: et hi falluntur adæquè. nam editus ille trans Nicrum fl. è regione oppidi mons (*Abrinsberg* olim dictus, ut tu FREHERE doces; hodie vero *Hailig berg*) ob antrum illud ſubterraneum (ciſternam verius diceres) cui *Haidenloch* nomen, ſibi forte idipſum olim attribuere potuerit. de quo nihil certi adfirmari poſſe exiſtimo. Noſter autem hic mons deſcendentibus ſecundo flumine ad ſiniſtram eſt, alter ad dexteram, ambo invicem disjuncti alveo fluminis quàm latiſſimo. Ac liquet aliam quoque ſignificationem eſſe vocabuli, eamque notiſſimam. nam *Haite* eſt planities quædam inculta, ſive in campis ſive in montibus: qualis eſt illa ipſa, ubi antrum illud. Sunt & alii inſuper montes in hac vicinia. uni nomen *Friſeberg*, id eſt, Friſiorum vel rigoris-mons; non procul ab arce, quæ ſita eſt in *Ietta* jugo. alteri *Künigſtul*, hoc eſt, Regis-ſolium, ubi antiqua illa ingens quercus latiſſimis ramis, in quibus ſedilia.

Cæte-

Digitized by Google

Cæterum ridiculos admodum ſe præbent, qui ab *hædis* vel *capellis* nomen effingunt: quorum certè niſi me miſereat ac pudeat, næ ego ſim omnis commiſerationis, omnis pudoris expers. Contiguus quidem mons, valle amœniſſimâ ad ſiniſtram diſtinctus, vulgo *Gaisberg* vocatur, id eſt caprarum-mons, quod ibi paſcitent. Nulli autem magis ridiculi, quàm vulgus Gallicum, quibus *Ilteber* vel *Heldebert* corruptiſſimè nominatur. Germanis contra maſculè integréque effertur *Haidelberga*. ac certum eſt medius fidius atque indubitatum, nulli unquam vocabulo Germanos præponere *H* adſpirationem, niſi eam dilucidè planéque inter proferendum exprimant; quemadmodum Galli ſuum *Haine*, odium. *haïr*, odio proſequi. *hanter*, frequentare. *hardi*, audax. Non heic poſſum non meminiſſe cuiusdam, quem tu forte ſuavem lepórum ac facetiarum patrem (ſi Diis placet) dixeris. Is enim cum neſcio quid incompoſito pede (ut ſolebat) in genere Alcaico effunderet, ob oculos habens oden Horatianam, cuius initium;

Frois̃ardo lib. IIII. cap. ult. Heleberge.

Vides, ut altâ ſtet nive candidum
Soracte: è veſtigio, tanquam fabam in placenta repertam nactus, *Haidelbergam* miſerè contorſit in *Hailbracte*, ſtatimq; typis mandavit. Minus opinor abſurdum foret, ſi quis novus auctor voce Teutonicâ *Haidel* integrè relictâ, terminationem duntaxat in fine & Græcis & Latinis congruentem adderet, montem ſignificaturus. *Haidelus* eſſet, ut Mænalus, efficeretque dactylum in carmine. Sic *Fichtelum* nominare poſſemus illum montem Germaniæ, à piceis vel tædis nomen habentem, quem Piniferum aliâs indigitant: vulgo *Fichtelberg*. nam & Hercynios lucos ab *Harze*, id eſt, reſina dictos eſſe, nemini ignotum eſt.

Digitized by Google

Priusquam concludam, de me ipſo quoq; nonnihil dicam oportet. Ego equidem Etymologiam veram, quæ indubitatiſſima eſt, ſequutus, locum hunc in carminibus meis & neutro genere nomino *Myrtilletum*, ut Frutetum, rubetum, caſtanetum: et civitatem feminino genere, ut ſit *Myrtilletus*, quemadmodum Miletus, Tarteſſus. Interdum pro ratione metri demo alterum *L.* ut ſecunda ſyllaba fiat brevis, quomodo fit in *Cybele*, *Omphale*; quæ & *Cybelle*, *Omphalle*. ſicut & *Corallia* & *Coralia* utroque modo ponimus, diverſâ tamen quantitate ſyllabarum, etiam ab initio. Atque in hoc mihi adſtipulantur non modò eruditiſſimi quiq; in Germaniâ viri, verùm etiam nobiliſſimi Poëtæ laureati. Victrix tandem ſit Veritas neceſſe eſt.

Ad extremum audias velim, mi FREHERE, ipſammet Haidelbergam de ſeſe loquentem.

HAIDELBERGA *vocor. Myrtilli, veſcula dona,*
Monte ſub herboſo mi tribuére notam.
Virgo manu baccas geſtans, inſigne decórum,
Teſtis ad excelſos ſtat veneranda tubos.
Vindicat id vates FRIDERICI, *victor in hoſtes*
Strenua pugnaci qui tulit arma manu.
Vindicat id prætor. vexilli curia cuſtos,
In quo Nympha jugi myrtea teſca premit.
Civis id evincit. quin crebra in colle propinquo
Creſcit myrteolis herba virens foliis.
Ecquis me Panorim, quis nominet Eitelbergam
Vanus? Edelbergam qui vocet, errat item.
Sunt, quibus ex hædis hoc nomen adepta vel Ethnei
Differar. at falſum eſt nomen & illud & hoc.
Montem ego myrtileum ſacrabo perenne. Faceſſat
Nominis ignarus quæ ſit origo mei.
Multi multa novant. Vera eſt, antiqua Penatum
Quam loca ſunt propriè teſtificata, fides.

Hæc

Digitized by Google

Hæc ego in chartam coniicere volui, amiciſſime FREHERE, ut inde quidpiam, ſi forte non alienum videretur, excerptum in tuos quos parturis Palatinarum originum commentarios referres; ſin autem, ſpongiâ unâ prorſus deleres, ne ſcilicet hinc reprehenſores malè feriati anſam arripiant calumniandi: quibus tu ſuſque deque habitis ac ſpretis, eo confidentius quæ præ manibus habes plurima lectu digniſſima, in lucem tandem emittes, quo certius diligentiuſque ſingula & indagaſti & cognoviſti. Scriptum die XX. Auguſti veteris, anno Chriſti MDIIC.

DE ORIGINE ET INCREMENTIS civitatis Heidelbergæ, Palatinorum ſede. Caſtrum, Burgum, Suburbium, Templa, Academia, alia.

CAPVT X.

SÆPE mirari mihi contigit, atque adeò dolere, locum tota Europâ tam clarum, et ſede Principum auláque famoſiſſima, et Muſarum luco doctorumq; hominum frequentiâ, et ante omnia ſinceræ defæcatæque Religionis bono, interim origine tam obſcurâ eſſe, ut de eius conditore, auſpiciis, incrementis tam parum in antiquis monumentis hiſtoriiſque ſit invenire. Nam BVDORIN Ptolomæi (ut quibusdam viſum eſt *, et interpres eius Bil. Pirckeimerus expoſuit, ex quo deinceps *Budorium montem*, et *Budorium jugum* Poetaſtri fecerunt) hanc noſtram eſſe tam credo, quàm Athenas Atticas. Et ſub Romanorum Imperio ut caſtella ſpeculaſque in utroque monte fuiſſe docu-

Vid. Leod. Appendice pag. 22. Irenic. d. fol. 396. B. Rhenan. pag. 131. Munſter. III. c. 352.

reformarunt, et quadrata rotundis (ut fieri ſolet) commutarunt, et paulatim amplificarunt: ita in pede montis adhæreſcentibus paulatim domunculis, caſtro ſuperiori ſervientibus, et paſtoralibus caſis molendiniſque poſitis, obſervatum fluminis ea parte traiectum facillimum & commodiſſimum (qua unâ re nulla alia pluribus oppidis originem dedit*) & hîc oppido tandem condendo occaſionem cauſamque apud illos Regulos ſuppeditaſſe.

Not. B. Rhenan. fol. 147.

Horum autem quis primus illud (auſpiciis certè optimis) fecerit, et an Palatinus ille aliquis fuerit, vel qua ratione deinceps oppidi illud quicquid fuit, in jus Palatinum pervenerit, non invenio. Illud invenio, Conradum Palatinum Friderici Imp. fratrem ὁμοπάτριον, et ab eo Palatinatu Rheni donatum, Advocatũ monaſterii Laurishamenſis fuiſſe, Heidelbergam aliquando inhabitaſſe & excoluiſſe, et mortuum circa annũ MCXCII. ſepultum ad unũ ab Heidelberga lapidem, in cœnobio Schönavv, quod anno MCXLII. Bugo Wormatiæ præſul extruxerat. Cuius tale ibi monumentum (quod nunc ſublatum ex oculis fruſtra requiri, non ſine bile ſcribo) extitiſſe comperi: ANNO. DOMINICE. INCARNATIONIS. MCXCII. VI. IDVS. NOVEMBR. OBIIT. ILLVSTRIS. PRINCEPS. DOMINVS. CONRADVS. COMES. PALATINVS. RHENI. DVX. SVEVIÆ. COMES. IN. GEMINO. PONTE. GERMANVS. FRIDERICI. BARBAROSSÆ. IMPERATORIS. Hic idem eſt (niſi fallor) de quo & hæc notat Trithemius: *Eodem anno Conradus Comes Palatinus Rheni, qui Heidelbergæ morabatur, præpoſituram cœnobii ordinis noſtri prope oppidum ipſum Heidelberg, quæ Nuenburg* appellatur, in diœceſi Wormatienſi, in monaſterium ſanctimonialium eiuſdem ordinis noſtri commutavit, de con-*

Chronica Laurißen. fol. 92. et 96. edit. noſtra.

In Chron. Hirſaug. fol. 208.

De qua d. Chronica Lauriß. fol. 89, 20. & 94, 46.

de conſenſu Sighardi abbatis Lauriſſenſis, ad quem præpoſitura ipſa pleno jure & ſine medio pertinebat. Vbi prima Abbatiſſa per eum fuit inſtituta Cunegundis, virgo multum devota & religioſa. Huius Conradi filia unica Agnes nupta erat Heinrico Palatino, Duci Brunſuicenſi, Leonis F. qui mortuus anno MCCXIII. et ipſe Schœnauiæ ſepultus eſt, hoc olim inſcriptione loquente: ANNO. :::::: KAL. MAII. OBIIT. ILLVSTRIS. PRINCEPS. DOMINVS. HENRICVS. COMES. PALATINVS. RHENI. DVX. SAXONIÆ. SVPRADICTI. CONRADI. EX. FILIA. NEPOS*. Cuius & aliud dicitur ibi extitiſſe elogium, è quo hæc modò ſuperſint:

Erroneum: niſi generũ vult dicere.

PRINCEPS. MAGNIFICVS. COMES. AVLÆ. GLORIA. RHENI.
IVNIOR. HENRICVS :::::::::::::::::::

Ex quibus omnibus apparet, eo ſæculo ab antiquis & originariis (ut ſic dicam) Palatinis Rheni (quos & in Bacharaco vel in arce Stalecka ſedem habuiſſe diximus, et dicemus) Heidelbergam quoque cum vicino tractu habitatam & poſſeſſam fuiſſe. Nam quo tempore prædicti Henrici ultimi Palatini filiam Agnen Otto Ludovici F. Bavarus uxorem duxit, Heidelbergam ei dotalem factam Annales teſtantur. Andreas preſbyter Ratisponenſis (cuius fidem Aventinus comprobat*) ſub anno MCCXLI. *Otto prædicti Ludovici filius filiam Heinrici Palatini Rheni uxorem duxit, et principatum eius obtinens, Haydelberck & omnia ipſius hereditariè poſſedit.* Et Trithemius in Genealogia Bavarica*: *Otto Ludovici Bavariæ Ducis filius, patri ſuccedens uxorem habuit Gertruden* (Agnetem veriùs) *filiam Heinrici Comitis Palatini Rheni: quæ peperit ei duos filios, Henricum & Ludovicum. Iſte Otto ducatum Bavariæ poſt patrem ut legitimus heres obtinuit, et Comitatum Palatinum Rheni, Heidelberg, cumq; ad eam pertinentibus, cum uxore in poſſeſſionem ſuſcepit: quæ Brubach in feudum*

Cap. ſeq.

An. 1215.

Lib. VIII. fol. 658.

Pag. 21.

Digitized by Google

dum dedit Comiti de Catzenelenbogen, &c. Sed cum jam tum (nec ſat ſcio à qua origine) hæc ditio ab Eccleſia Wormatienſe feudali titulo recognoſceretur*, operæ pretium fuerit videre inveſtituram ſuper ea in prædictum Ludovicum Ottonis patrem ab Epiſcopo & Capitulo tum temporis collatam: quam bona fortunâ inventam Lectori communicabo:

Not. Munſter. lib. III. cap. 351.

HEINRICVS *Dei gratia VVormatienſis Epiſcopus, Domino Ludovico illuſtri Duci Bavariæ & Comiti Palatino Rheni ſalutem & dilectionem ſinceram. Quia vobis commiſit Dominus poteſtatem, et dominæ* A. *uxori filii* * *veſtri, per quam VVormatienſem Eccleſiam juvare poteſtis, et ei aſſiſtere in ſuis neceſſitatibus; ut ad auxilium & conſilium tam noſtrum quàm eiusdem Eccleſiæ tam vos quàm ſucceſſores veſtri, et Dominæ* A. *qui per maſculinum ſexum deſcendunt, ſitis perpetuò obligati, et vobis & ſucceſſoribus dictis in feodum conceſſimus & aſſignamus, de communi conſenſu capituli noſtri, Caſtrum in Heidelberg cum burgo ipſius Caſtri, et Comeciam Stalbohel, cum omnibus attinentiis ſuis: Vt igitur hæc noſtra conceſſio rata permaneat & illaſa, præſentem cedulam appenſione noſtri ſigilli fecimus communiri. Acta ſunt hæc VVormatiæ anno Domini* MCCXXV. IX. *Kal. April. Indict.* XIIII.

* Agneti. ita nominat Aventin. lib. VII. fol. 529.
* Ottonis:

HEINRICVS *Præpoſitus, et Decanus, totumq; Capitulum maioris Eccleſiæ VVorm. omnibus præſens ſcriptum inſpecturis ſalutem. Infeodationem quam Dominus Henricus Epiſcopus noſter VVormatienſis fecit de caſtro Heidelberg, cum burgo, et comitia Stalbuhel, concedendo prædictam infeodationem Duci Bavariæ & dominæ* A. *uxori filii ſui, et ſucceſſoribus ab ea deſcendentibus per maſculinum ſexum; conſentimus, et eam ratam habemus, et ſuper hoc præſentes literas ſigillo noſtri Capituli fecimus communiri: Acta ſunt hæc VVormatiæ. Anno Domini* MCCXXV. IX. *Kal. April: Indict.* XIIII.

Hinc conſtat, arcem eo tempore ibi extitiſſe HEIDELBERG nomine (nimirum à monte cui impoſita, et ſuperficiem ſolo cedere ratio exigit) eamque Burgum ſubiectum habuiſſe, id eſt, oppidulum muro cinctum, portisque clauſum. Id enim eſt Burgum, voce Francica: unde Otfridus Monachus (quo nullum ſcriptorem noſtri idiomatis antiquiorem habemus) illum Evangelii locum; *Ite in civitatem*, ita vertit: *Faret in thia burg*. Quomodo & Notgerus in Pſalmorum paraphraſi paſſim. Vnde vetera Germanorum oppida, *Aſciburgium*, *Teu-*

Pag. 375.

toburgium. Vnde *Burgundiones* dicti, Iſidoro & Diacono auctoribus. Vnde *Burgenſes* pro civibus, et *Burgenſatica feuda* pro Vrbanis & Civitatenſibus dicimus. Et hæc auguſtiore titulo Comitatus inſignita decorataq; fuiſſe, cui STALBVHEL nomen fuerit; ab ignota quadam origine, et neſcio an non fortè communi cum Comecia Bacharacenſi, eodem tempore ab iisdem Palatinis poſſeſſa, cui *Stalecka* & *Stalberg* nomen fuiſſe infra cognoſcemus. Neque etiam diſſimulabo, quod nuper comperi, tractum eſſe inter Schriesheim & Ladenburgum, hoc nomine adhuc provincialibus notum: ut & *Stehelberg* prope Eppelheim villam.

Vorburg. *Suburbiũ.*

Stalbühel.

Huic Comitatui (ut maioribus feudis minora ſubeſſe, et maiorum gentium vaſalli, regalia feuda habentes, valuaſinos ſuos habere ſolent) diverſos vaſallos & beneficiarios, atque etiam miniſteriales, diſtinctorum ordinum ſubeſſe ſolitos conſequens eſt; Comites inquam, Barones, milites ſive equites, et burgenſes. In quo genere vaſallorum invenio Popponem Comitem de Durn caſtrale beneficium (*Burglehen* hodie vocamus) à caſtro Heidelbergenſe, quaſi eius clientem ſtationariumque & præſidiarium militem, eodem tempore tenuiſſe. Eadem ratione, qua & vicini Milites de Hirzhorn hereditarii dapiferi (quod ante hos Comites de Alzeia erant) & Comites de Erpach hereditarii pincernæ, et Rheingravii hereditatii mareſchalli apud Palatinos erant, et ſunt in hanc diem. Quæ functiones eisque ſimiles *Miniſteriales* vocantur. Sed tanti eſt documentum quod aſcribatur:

Erbämpter bey Pfaltz.

NOS POPPO *de Durn, Comes de Dilnſperg, tenore præſentium proteſtamur & patere volumus univerſis, quod nos receptis centum marcis argenti Colon. ponderis à domino noſtro Ludovico illuſtri Comite Palatino Rheni, Duce Bavarie, pro caſtrali beneficio tenemur, tam nos quàm heredes noſtri, in Caſtro ſuo Heydelberg idem caſtrale beneficium, præſtito ſuper hoc corporali*

Burglehen.

corporali ſacramento, fideliter perpetuè deſervire. Habebimus ſiquidem in eodem caſtro loco noſtri unum militem continuè reſidentem, et cum per dictum dominum noſtrum vel per capitalem ſuum procuratorem moniti fuerimus pro defenſione terræ & honoris ſui, reſidebimus ibidem præſentia perſonali. Proteſtamur etiam eidem domino noſtro proprietatem noſtram in Schœnprunne dediſſe liberè & ſolutè, ad decem marcas argenti in certis redditibus æſtimatam, et eandem poſtmodo in feodo recipientes ipſam cum heredibus noſtris debemus pro caſtrali beneficio poſſidere. Non debet etiam idem dominus noſter nos & heredes noſtros ab eodem beneficio removere, niſi contra ipſum taliter excedamus, quod eodem noſtro caſtrali beneficio ex meritis noſtris privandi ſimus, quod noſtram deformaret penitus honeſtatem. Si vero anteſatus Dominus noſter defectum decem marcarum in certis reditibus in dictis bonis Schœnbrunne habuerit, tenemur eundem defectum de alia proprietate noſtra per arbitrium domini Petri de Steina, et Conradi de VVinheim advocati in Heydilberg ſupplere, donec ad numerum ſupradictum. Demum dictus Dominus noſter dabit nobis accipitrem annuatim. In cuius rei teſtimonium præſens ſcriptum ſubnotatis teſtibus ſigillo noſtro fecimus communiri. Teſtes autem ſunt viri nobiles & domini, Hermannus de Hurnheim, Albertus Luzmannus, Hadmar de Labou, Petrus Rumpoldus, et Conradus de Steina, Vlricus de Camerberg, Hilprandus de Vochsburgk, Ditherus & Cunradus de Murn, Otto de Heimſtad, Cunradus de Huchtinheim, Conradus de Actinspach, Cunradus de Helmſtat, et alii quamplures. Actum & datum Heydilberg anno Domini MCCLXII. *pridie nonas Novembris.*

Ex quo hoc quoque ſimul diſcimus, Advocatum tunc in Heidelberga fuiſſe, quaſi urbis præfectum & judicem. Quod officium adhuc manet, nomenque ipſum retinet. Vogt oder Fauth.

Et hæc omnia ita habebant ſub Ludovico illo Ottonis patre, qui fuit ſub imperio Friderici II. Imp. Cuius etiam filium Henricum Regem patri rebellem & contumacem, Otto ille Palatinus in cuſtodia Heidelbergæ tenuit. Quod ita prodidit Trithemius: *Interea Henricus Rex qui propter metum patris morabatur in Trifels munitiſſimo caſtro, perſuaſione Hermanni magiſtri hoſpitalis Teutonicorum, venit ad patrem* VI. *non. Iulii, in Wormatia cum certis Principibus exiſtentem. Qui ſtatim poſuit eum in cuſtodiam, primo Wormatiæ in domo quadam firmiſſima circa Eccleſiam S. Andreæ Apoſtoli; deinde in caſtro Heidelbergenſi ſub cuſtodia Ottonis Comitis Pala-* *In Chron. Hirſaug. fol. 237. anno 1235.*

Digitized by Google

tini Rheni ac Bavariæ Ducis. Poſtea de Heidelbergâ ductus fuit ad Altzeiam, et poſtremo in Siciliam miſſus, in arcta cuſtodia, usq; ad mortem, per annos quinque detentus eſt. Vidi litteras, quibus Henricus hic Rex Ottoni Palatino Comiti donat villam Waldtorff. Waldtorff, Heidelbergæ vicinam, cum attinentiis ſuis, datas apud Egram anno Domini MCCXXX.

Poſtea clade incendii Vrbem noſtram aliquando fuiſſe deletam, cognovi ex Chronico veteri mſ. ab incerto auctore (niſi quod Monachum, et Saxonem fuiſſe colligere licet) diligentia tamen medio- *M. S. in Bibliotheca Paalt.* cri ſcripto, et ab O. C. usque ad annum Chriſti MCCCCXXIII. deducto. In quo ſub anno MCCLXXVIII. in Rodulpho Lantgravio Alſatiæ Imp. ita ſcriptum eſt: *Iſte Rodolfus Spiræ ſepultus eſt: cuius tempore facta eſt maxima aquarum inundatio, qua maior non fuerat viſa à viventibus. Heidelbergiæ multi ſunt ſubmerſi, et eodem anno civitas ſuccenſa eſt. In Traiecto ſuperiori in proceſſione ſolemni fractus eſt pons, et plus quàm trecenti homines ſunt ſubmerſi. Simile contigit Francofurdiæ in ponte Mogoni. Ratiſponæ etiam cathedralis eccleſia totaliter combuſta eſt: et Lubekæ ſimiliter die ſancti Barnabæ.*

A quocunque poſtea refecta & inſtaurata fuerit, hoc quidem conſtat, civitatem ipſam Heidelbergam ſive burgum, anguſto admodũ corpore eo ævo fuiſſe, nec pomœria aut ſuburbia magna habuiſſe: donec anno Domini MCCCXCII. Ruperto ſeniori Palatino viſum eſt, prædictum Burgum ita amplificare, ut proximè adiacentem villam Bergeheim, quæ paullo inferius ad ſiniſtram Nicri ripam iam inde à Carolinis temporibus extabat, cum ſub- Speyrer-vorſtatt. urbio (hodie *Spirenſe* vocamus, quod eà exeatur Newſtatt. Spiram) coniungeret, et *Novam civitatem* eam appellaret. Quo tempore juſſis immigrare colonis Berge-

Bergeheimenſibus, caſasq; ſuas in nova illa pomœria, non ſine privilegiis & ſuppeditatione materiæ transferentibus, æquum jus civitatis conceſſum, et veteri limite ſublato marca utraque in unam contracta, omnia denique in unum corpus coaluerunt. Ex eo nomen etiam villæ illius veteris Bergeheim in oblivionem abiit, niſi quod molendinum ibi ſuperſtes illud retinet; et via vetus publica, inde Spiram tendens, etiamnum à vulgò agnoſcitur. Sed & Parochialis eccleſia, quæ in *Altbergen* extitit; benè dotata decimis & proventibus, ad civitatem Heidelbergam tranſlata fuit, ut auctor eſt D. Hartman. Eppingenſis in Practic. obſervat. Lib. 11. Tit. ult. §. 13. quo lectorem remitto.

Alte Bergheimer mühle.

Alt Landſtraſſe.

Cœnobia, quæ in una Heidelberga tria extiterunt, olim diœceſi Wormatienſi ſubdita, à quibus condita fuerint, Leodius bona ex parte expoſuit. Cuius nil repetere animus eſt nobis: ſed errorem tantum perſtringere Irenici, dum ita ſcribit: *Non deſunt, qui Rudolphum Palatinum, Ludovici Regis fratrem, penes Wiſſenlochenſes moram traxiſſe ferant; et huius temporibus Heidelbergam nil niſi priſcam Eccleſiam retuliſſe, ad divam Virginem Heremiticam nuncupatam. Vidi ipſe, demonſtratore Auguſtino Lupff viro graviſſimo, litteras, in quibus Auguſtinenſe cœnobium eiusdem civitatis in ſolitudinibus* (decepit hîc eum nomen Virginis in Eremo) *fuiſſe repoſitum ante* D. *annos continebatur. Nec deſunt, qui Rupertum regem Romanorum primum, conſtructa Heidelbergenſi eccleſia, primas ſedes illic tenuiſſe referant.* Quæ quàm ſibi conſtent, ex ſuperioribus nemo non videt.

Appendice fol. 26. & ſeq.

Lib. III. cap. 51.

Ab eodem Ruperto Seniore (quem civitatis amplificatorem, et coloniæ Bergeheimenſis inductorem fuiſſe, certa Archivorum fide diximus) Academiam etiam iſtam, tota Germania principem,

Circa Annum 1376.

nunquam ſatis laudando inſtituto conditam, erectam, dotatam eſſe notius eſt quam ut pluribus exponamus. Tantum intento digito auctores de ea ſcribentes demonſtrabo. Quorum antiquiſſimus eſt Trithemius in Chronico Hirſaugienſi fol. 286. et in Genealog. Bavar. pag. 26. b. Idem in Catalog. ſcriptor. Eccleſiaſtic. primum eius Rectorem Marſilium de Ingen (quem quidam *de Cracovia* vocant, quidam peius *Marſilium Patavinum* cum illo confundunt) eiusque opera deſcribit: quæ quidem bonam partem etiamnum in bibliotheca Academica, archetypa & autographa conſervantur. Videſis etiam Iacob. Wimphelingum in Epito. rer. Germanicar. cap. 52. & cap. 56. Irenicum lib. XI. Exegeſ. in Heidelberga. Munſterum lib. III. Coſmograph. cap. 352. Iac. Mittendorp. lib. III. De Academ. pag. 527.

Cætera urbis opera quando & à quibus condita, ſingula exequi non eſt noſtri propoſiti. Melius & juſtius hoc aliquis in ea natus præſtiterit. Templum illud regale S. Spiritui dedicatum, cum collegio Canonicorum, Rupertum Cæſarem habere auctorem, quis neſcit? eius etiam elegantiſſimo & ſpectando ſepulcro nobile. Speculam illam in latere montis Gayſbergi, tempore inteſtini motus, per ſimultates Friderici III. Imp. et Friderici I. Electoris Palatini, militari opere in uſum bellicum excitatam vulgò cognitum eſt. Turrim illam prægrandem, rotundam, montis opus (qua poſt Bituricenſem illam grandiorem nullam eſſe puto) à Ludovico Palatino Philippi F. conditam notum eſt. Elegans illud & verè regificum ædificium, ſingulari artificio & ſymmetria ſpectandum, et pulcerrimis plurimiſque ſtatuis inſigne, Ottonem Henricum Electorem habere auctorem, ipſum loquitur.

Trutzkeyſer. Vide Cruſ. par. III. Suevicor. lib. VII. fol. 440.

VETE-

VETERVM PALATINORVM SEdes ad Rhenum, Moſellam, Nicrum. Pallentiæ. Advocatia Treveris. Meinefeld. Stalecke. Bacharacum. Pfaltzgreveſtein. Alia.

CAPVT XI.

VETERES illos Palatinos Rheni in inferioribus Rheni partibus longè lateque imperaſſe, ſupra diximus. Circa Vbios ſanè & Sicambros, ubi hodie Ducatus Iuliacenſis & Montenſis, multa eos habuiſſe, argumento eſt inveſtitura Ottonis Comitis Palatini in Wilhelmum Comitem de Guliche collata, anno Domini MCCXXX. feuda hæc continens: *Advocatias in Brichſe, Viletge, Weſle, Bercheim, Pfaupſendorff, Holvvilre, Munſtere, Greznich, Grochem; bona in Zulpeche, item advocatiam Eccleſiæ in Dornich, Comitatum & jus nemoris.* &c. Iam alii quoque complures reguli & dynaſtæ in illis ditionibus, integros & præclaros Comitatus ſuos à Palatinis feudi titulo recognoſcebant, et adhuc tenent; ut de Comitatu Neuenar, Wied, Seyn, et aliis, vulgò cognitum eſt. Cœnobium illud famoſum Sigeburgenſe à Palatinis fundatum, annales Vbiorum teſtantur. Nec de Lacenſi repetam, quæ Leodius, & Irenicus * prodiderunt.

** Lib. III. Exegeſ. c. 53. Leod. Appendice pag. 15. & 16.*

Iam ut in aſcenſu Rheni ad Moſellam paullum deflectamus, Pallentiam utramque maiorem & minorem juris Palatini fuiſſe expeditum eſt. quam ſub Balduino Lutzelburgenſe archiepiſcopo, eccleſiæ Treverenſi donatam, feudique titulo receptam, Palatini (ut & ſupra attigimus) in ſubfeudum generoſis Comitibus à Virnenburg olim concedere

Pallentz / groß vnd klein.

Sup. p. 13.

cedere ſolebant: donec anno Domini MDXLV: Cuno ultimus Comes de Virneburg & Neuenar ſine heredibus deceſſit. Circa quod tempus Iohannes Ludovicus archiepiſcopus Treverenſis à Friderico II. Electore Palatino jus eius & utile (ut vocant) dominium pretio ad ſe transferre, et ſibi conſolidare conatus eſt. Quem tamen contractum, ipſo Friderico ſine liberis mortuo, ſecuti Electores & Principes Palatini ratum non habuerunt, ſed tanquam feudum avitum & gentilitium ipſi proximi ſucceſſorio ordine agnati, per viam juris modo ſeriò revocant. In his Pallentiis hæc potiſſimum loca continentur: caſtrum Erenberg, et Schonenberg, advocatia in Ludensdorff, caſtrum Broyl prope Andernacum, et pagus Meinfelde maxima ex parte. Cæſarius Heiſterbacenſis, eius ævi ſcriptor, refert, *Ottonem regem cum Romam proficiſceretur coronari in Imperatorem, imperium ſupra Moſellam fratri ſuo Henrico Palatino regendum commiſiſſe*. Sed & annales Treverici habent illum Henricum Comitem Palatinum Rheni, ſeu (ut in aliis Codicibus ſcribitur) *Palentinum, qui ad inferiora Moſellæ tractum quendam ditione tenebat: ubi Turunum caſtrum Otto rex contra Philippum electus, uti Philippus in Agrippinenſi diocœſi Landeſcrone tunc condidit.*

Lib. 1. Memorab. cap. 31.

Apud Kyriandr.

Pergo ad caput Moſellani tractus, Auguſtam Treverorum, quæ ut antiquis temporibus Præſides ſuos & præfectos urbis, Comitesque ſeu Imperatoris vicarios habuit; ita deinceps etiam Palatinos advocatiam eccleſiæ ſimul & civitatis Treverenſis geſſiſſe proditum eſt. Adſcribam hiſtoriam Hermanni Palatini ex Kyriandro *, qui vulgo in manibus non eſt, in Adalberone epiſcopo: *Anno Chriſti* MCXLVIII. *cum Palatinus Comes Hermannus caſtrum Triſſe occupaſſet, operibusque muniviſſet, id cum*

Hiſtoria Trever. parte XI. fol. 84.

cum attinente terra Comes Otto de Reinecka ceſſit Adalberoni & eccleſiæ Trevirenſi recuperandum: quamobrem mox ab Adalberone obſideri cœpit. Adducente autem cohortes ſuas Palatino, Epiſcopus triduo pugnandi copia facta talem ad milites orationem habuit: O vos amici beati Petri, ô ſanctæ defenſores Eccleſiæ; qui hodie pro Deo atque pro juſtitia mortalia corpora veſtra hoſtili gladio oppoſuiſtis; reſpicite hoc ſignum Crucis, hoc inquam ſignum terribile adverſariis Ieſu Chriſti. Hæc eſt crux, in qua Hermannus Comes Palatinus mihi juravit fidelitatem die illa; qua Advocatum Eccleſiæ noſtræ ipſum conſtitui; die qua illas vires illamque potentiam ei contuli, per quam me modo infeſtat. Tunc prædixi ei in hac cruce eſſe de ligno Domini, in quo ille cuius hæc ſacroſancta refulget imago, de hoſte humani generis triumphavit. Tunc cum accepiſſet omnium communem confeſſionem, indulgentia facta & abſolutione, benedictionem ſuper eos faciens ita omnes animavit, ut in nemine timiditatis ſignum appareret. Comiti Namurenſi vexillum commiſit: ipſe ſuis manibus crucem geſtabat. Hæc cum nunciata eſſent Palatino, legatos de pace miſit, et uti præſidium ſuum caſtro abire permitteretur, obtinuit: Epiſcopus caſtro potitur.

Sed & quis Palatinotum, et quomodo eam Advocatiam reſignaverit, ex eodem * cognoſcere non injucundum fuerit: *Notum ſit tam præſentibus quàm futuris, quod Henricus Palentinus Comes Rheni, qui filiam prædeceſſoris ſui Conradi Palatini Comitis legitimè duxerat, reſignavit beato Petro; et venerabili Treverorum archiepiſcopo Iohanni, die Paſchæ in curia epiſcopali apud Treverim; Advocatiam eiusdem civitatis; cum omnibus appendiciis tam feodatis quàm non feodatis, nec non omnia annualia ſervitia, quæ prædeceſſor ſuus ſupradictus habuit in villis archiepiſcopi ſitis in pago qui Trehere, aliâs Recherge dicitur; et in omnibus villis*

*fol. 123.

Digitized by Google

archiepiſcopi ſitis ſupra Moſellam, ſub tali forma: Quod idem Palentinus juravit ſuper clavum Domini, et ſuper omnes relliquias in eadem capſide contentas, quod nec ipſe nec aliquis heredum ſuorum eandem Advocatiam & prædicta feoda unquam repeteret. Archiepiſcopus quoque ſub pœna excommunicationis inhibuit, quod nec ipſe nec aliquis ſucceſſorum ſuorum, prædictam Advocatiam & eadem feoda in poſterum alicui hominum infeodaret, niſi indignationem Dei omnipotentis & ſententiam excommunicationis incurreret. Huius rei teſtes ſunt, qui etiam eodem tempore præſentes aderant, Gerhardus Abbas Prumienſis, Rudolfus maior præpoſitus, Wilhelmus maior decanus, et omnes archidiaconi, nec non quatuor Abbates, &c, Acta anno Dominicæ incarnationis MCXCVIII.

Sed à Moſella redeo ad Rhenum, quem infra Bingium loco opportuniſſimo ex utraque ripa Palatini tenebant, ad ſiniſtram ripam habentes caſtrum Staleken oppido Bacharach impoſitũ, cum vicinis velutique contiguis villis Mannebach, Diepach, Stege (quæ quatuor villæ unum quaſi corpus & vniverſitatem conſtituentes, *Quatuor Valles* hodie dicuntur) ad dexteram Cubas oppidum; in medio Rheni alveo ſpeculam longè proſpectãtem, atque ad tutelam loci ſimul, et teloneorum aptiſſimam, *Pfaltzgrevenſtein* antiquitùs, hodie *Pfaltz* ſimpliciter dictam. Quo loci ob amœnitatem, et fertilitatem vini generoſiſſimi, teloneaque pecunioſiſſima, Palatinos ipſos ſedem & domicilium jam olim elegiſſe, et plerumque tenuiſſe, ſubſcriptiones litterarum complurium teſtantur: et nomen ſpeculæ (cuius deſcriptionem ſuperioris ſæculi Poetæ* non omiſerunt) adhuc ſuperſtes maniſeſtè evincit. Apponam unum diploma Conradi, cum pauciſſima eius ævi & familiæ extent, ut ipſius & con-

Stalecke.

Die Vier Täle.

Cuabe.

Die Pfaltz.

* *Bartolin.* VII. *Auſtriad. et Moller. lib.* III. *Rheni pag.* 146.

&. coniugis eius Irmentrudis memoriam, ſimulque loci antiquitatem conſervem :

NOS CONRADVS, *Dei gratia Comes Palatinus Rheni, omnibus & ſingulis, ad quos præſentes literæ pervenerunt, cupimus eſſe notum. Quod cum curtis & bona monaſterii ſancti Chriſtofferi in Revengyrſpurk, apud villas noſtras Diepach & Mannenbach ſita, de manu illuſtris Comitis Bertholdi fundatoris dicti Monaſterii, ad ipſum Monaſterium dinoſcantur jure liberrimo devoluta, imò etiam jure pleno ſibi ſalvo, tam in aquis & paſcuis, quam in viis & inviis, ſylvis & nemoribus villarum noſtrarum prædictarum, quo ad omnes uſus curtis & bonorum eorundem; Religioſi viri Præpoſitus & Conventus monaſterii præfati curtem ipſam & bona contributioni annuæ precariæ, univerſitati dictarum villarum noſtrarum ab antiquo impoſitæ, ad alleviandum eis onus huiusmodi, per hoc non ſolum dictæ univerſitati, ſed nobis & noſtris heredibus complacere ſperantes, ſub certa ſumma quatuor marcarum denariorum, voluntate ſpontanea ſubmiſerunt tali conditione, quod ſi quid de curte & bonis his alienari contigerit in futurum; ſi fuerit in valore unius marcæ; duos denarios portabit dicta precaria, ab huiusmodi alienati poſſeſſore, quocunque in antea exiſtente, ſive nobilis, ſive alterius conditionis extiterit à modo perſolvendos; Curti vero & bonis prædictis de ſumma quatuor marcarum præfatarum in perpetuum defalcandis. Eodem modo de reliquis, quæ alienari contigerit obſervando proportionaliter: nec non duobus denariis Treverenſib. vel altera moneta æquivalente, pro tempore computandis pro denario quolibet de prædictis. Nos autem Comes Palatinus præfatus conſiderantes in præmiſſis dictorum Religioſorum affectuoſam circa noſtra & noſtrorum beneplacita voluntatem; et præcipuè favorem Monaſteriis impenſum Deo fore acceptabilem intuentes; ipſum Monaſterium cum omnibus ſuis in noſtram & hæredum noſtrorum protectionem perpetuam aſſumpſimus bona fide. Veruntamen quamvis itaque noſtri heredes, noſtrique & eorum officiati; ac tota univerſitas terræ noſtræ; dictum Monaſterium in perſonis & rebus debeamus de cætero fideliter defenſare; Vniverſitas tamen villarum Diepach & Manninbach prædictarum; ratione contributionis prænotatæ dabit ad hoc, et maximè ad conſervationem juris & libertatis curtis & bonorum præfatorum operam præ aliis ampliorem; etiam contra omnem hominem dicto juri & libertati contrarium facientem. Ad quod ſe dicta Vniverſitas ſponte aſtringit, pro ſe & ſuis ſucceſſoribus omnibus, fide corporali dictis Religioſis loco juramenti præſtita, coram nobis. Dicta enim curtis & bona in omnibus aliis, præter contributionem memoratam, libera ſunt penitus & exempta: ita quòd etiam nobis, et noſtris heredibus, nec non dictarum villarum Diepach & Manninbach Vniverſitati, excepta duntaxat contributione eadem, nihil juris ſeu poteſtatis cuiuscunque competit in eisdem, ac in eorum incrementis; emolumentis & proventibus univerſis, nec non in dictæ curtis incolinis, familia, iumentis, vecturis, hoſpitationibus, ac rebus aliis quibuscunque. Ne igitur juri & libertati hujusmodi per aliquem mortalium in poſterum aliqualiter derogetur; dictam curtem & bona, in noſtræ et hæredum noſtrorum protectionis & pacis gratiam recepimus ſpecialem, dantes eisdem Religioſis præſentes literas ſuper jure & libertate prædicta, ac ſuper omnibus præmiſſis, noſtri ſigilli appenſione; firmiter roboratas. Acta ſunt hæc præſentibus, unà cum ſpectabili Comi-*

Advocatia cœnobii Ravengerſpurgenſ.

tiſſa Palatina Irmendrude noſtra coniuge legitima, teſtibus ſubrotatis: Henrico dapifero noſtro, Henrico de Dickke, Dudone de Lorch, Friderico de Kerebergk, Eccleſiaſtico de Bacharaco, Eccleſiaſtico de Diepach, et aliis quam pluribus fide dignis. Datum anno Domini MCXC. *Kalendis Aprilis, in caſtro noſtro Stalckun.*

Apud Helmold. lib. III. *c.* 9.

Hunc Conradum maſcula prole orbum, feudum ſuum ab Eccleſia Colonienſi (cuius ſe hominem, id eſt vaſallum, ipſe coram fratre ſuo Friderico Imp. aliquando profeſſus eſt) habitum, quod prius fortè maſculinum & rectum erat, invenio reſignaſſe Archiepiſcopo Philippo, ut ab eo mutata conditione feudi, uxori filiæque Agneti de novo concederetur. Diploma tale eſt:

vel, Irmétrudi.

* Hodie Freyſperg.

In nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. PHILIPPVS *divina diſpenſatione ſanctæ Colonienſis eccleſiæ Archiepiſcopus, univerſis Chriſti fidelibus tam præſentibus quàm futuris in perpetuum. Scire volumus omnes in Chriſto renatos, quod caſtrum Stabeleke & advocatiam in Bacherache, à manu Domini Palatini Comitis Cunradi, cum aliis quæ illic à nobis in beneficio tenuit, ipſo rogante & hæc nobis reſignante ſuſcepimus, et in eodem momento ipſi & eius jugali domina Irmengardi * eiusque filiæ Agneti jure feodali conceſſimus, accepto ab ipſis Dominabus hominio ſtatuentes, ut dum vixerint hæc pariter poſſideant: et ſi unus aut duo deceſſerint, quicunque illorum ſuperſtes fuerit, ſine omni contradictione idem beneficium habeat. Quod quia piis eorum precibus annuentes ſic inſtituimus, nec ab aliquo interitura revocari potuerit, in præſenti carta conſcribi, et hanc inpreſſione ſigilli noſtri muniri fecimus. Facta ſunt hæc anno Dominice incarnationis* MCLXXXIX. *Indictione* VII. *Clemente* III. *ſancte Romane ſedis antiſtite, regnante Frederico Romano Imperatore, eiusque filio Rege Heinrico, ſub teſtibus his: Iohanne Trevirorum archiepiſcopo, Brunone præpoſito S. Marie in Colonia, eiusque fratre Everhardo Comite de Seine, Diodorico Comite de VVidun, et filio Tiderico clerico, Reginhero Comite de Frosbrecht *, Vlrico Comite de Nurberg, et eius filio; Gerhardo Comite de Are, Gerhardo Comite de Dietha, Bertholdo Comite de Kazenelnbogen, Ludovico Comite de Spanheim, Symundo Comite de Sarebrugken, Heinrico Comite de Keſſele, Reginboldo de Iſenburg, Gerlaco de Couern, Friderico de Erenberg, et eius filio Friderico, Heinrico de Milevvalt, VVernhero de Brunneshorn, Heinrico de Dicke, eiusque filio Alexandro, Hermanno de VValebach, et eius fratre Friderico, Vymando, Hemethono, Herceberto confratribus de Sigenheim, Frederico de Kirberg, Humberto de Sconenburg, Cunrado de Boparde, Richardo de Duna, Gerhardo pincerna Epiſcopi Colonienſ. qui dicitur Suar, Hermanno advocato Pinguenſi, Tidorico de Clotceve, Iohanne de Daleheim, et aliis quampluribus.*

Et hanc Agnetem Conradi Palatini unicam filiam, nuptam fuiſſe Henrico Duci, Henrici Leonis Bava-

Digitized by Google

Bavariæ & Saxoniæ Ducis filio, Ottonis IIII. Regis fratri juniori, et hac ratione Palatinatum ei adquiſitũ, Irenicus & alii rectè ſcribunt *. Quod ſatis erit duorum vetuſtorum ſcriptorum teſtimoniis confirmari. Albertus Abbas Stadenſis: *Henricus filius Ducis Henrici, duxit Agnetem filiam Palatini Conradi de Rheno.* Helmoldus in hiſtoria Slavorum: *Ducis Henrici filius æquivocus, quia erat præclarus genere, nobilis virtute, ſpecioſus forma, validus corpore, notus opinione, filiam Palatini de Rheno (qui erat patruus Imperatoris) ſortitus eſt uxorem.* Addit mox: *Non tantum Imperatoris gratiam, ſed & omnem dignitatem ſoceri ſui de manu Imperatoris ſuſcepit jure beneficiario.* Exclamat tandem, et vota non irrita fundit: *Benedictæ hæ nuptiæ, et eadem fœmina benedicta inter mulieres, et benedictus fructus ventris eius: quia in ipſius copulâ terris ſociata eſt Pax & Læticia*, &c.

* Lib. III. cap. 50. Naucler. genera. 34. fol. 683.

Chronico, An. 1194. pag. 200. b.

Lib. IIII. cap. 20.

Addit Irenicus, illum Heinricum Palatinorum de vera linea ultimum, dum neſcit an Terram Sanctam, an aliud orbis iter tentare voluerit, naufragio obiiſſe. Et Reineccius alicubi notat *, hunc Henricum, per matrimoniũ factum Palatinum Rheni, inter belli ſacri duces, quod Heinrici VI. Imp. auſpiciis ſuſceptum fuit, enituiſſe, circa annum Domini MCXCVII. deinde mortuo Henrico Cæſ. domum cum ſociis proceribus reverſum, Ottonis fratris electionem ſuffragio ſuo adiuviſſe. De qua peregrinatione undecunque inaudiverint, fidem certè facit hæc ipſius Syngrapha, quam ſolam de illius memoria ſupereſſe puto, et luce digniſſimam in publicum dabo.

* In append. Chronici Hieroſol.

HEINRICVS *Dei gratia Dux, et Palatinus Comes Rheni. Omnia facta temporalium temporalem ſequuntur motum, et pereuntibus hominibus ipſorum facta ſimul intereunt. Vnde neceſſe eſt, ut quæ ſua natura tendunt ad interitum, literarum adminiculo fulciantur, et ab oblivionis interitu defendantur. Noticia igitur tam præſentium quàm futurorum præſentis ſcripti*

teſtimonio transmittimus, quod cum ad implendum peregrinationis noſtræ propoſitum pecunia nobis deeſſet, nos à Comitibus de Spanheim, Heinrico ſcilicet & Alberto, et Godſrido, ſexcentas quinquaginta marcas mutuo accepimus: et pro hac pecunia Comitiam in Meinevelde ex illa parte Moſellæ, ſuper petitione annonæ & denariorum; et aliorum quæſtuum eis in pignore dedimus, ſub hac forma; ut quandocunque nos jam dicta bona redimere voluerimus, libera nobis vel uxori noſtræ, vel pueris noſtris, vel aliis heredibus noſtris redimendi detur facultas. Impignoravimus nihilominus eisdem Comitibus pro eadem pecunia ſub eodem tenore villas quaſdam, Engelſtad & Hedeneshem, has duas villas cum Comitia pro DL. *marcis, et villam Sikenbach pro* C. *marcis. Huius rei teſtes ſunt præpoſitus Geneno de Revengeresburne, Emicho Irſutus Comes, VVernherus de Bruneshorn, Heinricus de Dicka, Algrandus filius Heinrici, Fridericus de VValbach, Gerlacus de Siebeneich, Diethmarus de Vlngelinge, Henricus de Vttesheim, Godefridus de Sumerſchenberg, Ebirhardus Berre, VValpertus de Binge, Berteramus de Bickenbach, Fridericus de Erenberg, Godfridus de Enkerich, VVilhelmus de Glane, Enericus de Dille, Gerlacus de Bommenkirchen, et alii quamplures liberi & miniſteriales noſtri. Facta ſunt hæc anno Domini* MCXCVII. *Indict.* XV. *Ne autem in poſterum aliqua ſuper hac inpignoratione oriatur dubietas, hoc breve recordationis inde conſcribi & ſigillo noſtro inſigniri juſſimus. Datum in Stalecka,* VI. *Kal. Iunii.*

Denique illud quoque conſtat, illum pariter priſcæ familiæ Palatinæ Principem ultimum, Henricum, non niſi unam filiam, ſive Gertruden (ut Irenicus, Nauclerus & Trithemius* nominant) ſive Agnetem (ut rectius Aventinus, et diplomata) habuiſſe, qua Ottoni Ludovici Bavariæ Ducis F. Ottonis Palatini Wittelſp. N. deſponſata, Palatinatus Rheni & Ducatus Bavariæ in unum coaluerit, ut mox dicturi ſumus. Neq; enim quidquam præterea (hoc quidem tempore) habemus de priſca illa & inclyta Palatinorum gente, quorum tota proſapia & progenies nobis incerta & incognita eſt: eoque magis, quod nec in unâ eorum familia hæc dignitas hæreditaria & ſucceſſoria erat; ſed Cæſarum arbitrio & beneficio, Palatina prærogativa modò huic modò illi ob eximia merita, aliquando etiam illorum fratribus, fruenda conferebatur. Extiterunt olim *Geſta Comitum Palatinorum, per quendam monachum Laurishenſis cœnobii deſcripta:* quæ cum aliis id genus habuit & excerpſit Ioh.

**Trith. in genealog. Bavavar. pag 21.*

Aventin. fol. 529.

Ioh. Trithemius abbas Spanheimenſis, ut teſtatur in præfatione Chronici Hirſaugienſis. Sed & ipſe Trithemius ſcripſerat *De origine, Regibus ac Ducibus Bavarorum, ſimul & Comitum Palatinorum, et Spanhemenſium libros* IIII. *ad Ducem Iohannem Comitem Palatinum & Spanheimenſem, apud Simmeren reſidentem:* ſi verus eſt catalogus operum eius Polygraphiæ præfixus. Sed hæc omnia interierunt, nec de eis recuperandis ſpes ulla: niſi quod de Trithemio utcunque reſarciendo (Deus vitam modò proroget) aliquid auſim promittere.

DE FAMILIA DVCVM BOIARIÆ, inſerta Palatinæ, per connubium Ottonis Ludovici F. Boiariæ Ducis, cum Agnete Henrici Palatini F.

CAPVT XII.

VENIO ad familiam Boiaricam, cuius origines altius repetere, aut decora illuſtrare non eſt noſtri inſtituti. Et verò quid de illa aut poſt Aventini fuſiſſimos annales dicere habeam, aut Marci Velſeri nobiliſſimi ſenatoris pariter & ſcriptoris (qui Boias res illuſtratum it, ut Vindelicis quod invideant, habituræ non ſint) cœpto præripere debeam? Bavaria regnum olim florentiſſimum & ampliſſimum, una parte ad fines Hungariæ, altera ad mare Hadriaticum, tertia ad alpes Franconiæ terminatum, Reges antiquitùs habuit: ſub Francorum autem Imperio Duces accepit. Ad Chriſtianam fidem ante pleraſque Germaniæ partes converſa, ſtatus Imperii primarius ſemper fuit. Duces eius cæteris poſt Electores Principibus, quantum potentia & nobilitate

litate maiores, tantum etiam honore & loci prærogativa antelati. Ducatus Bavariæ in quaternaria illa diviſione ordinum Imperii (ſi qua ei fides) principe loco collocatus. Ex hac denique familia non tantum aliæ complures illuſtres Principum familiæ, quaſi ſurculi annoſiſſimæ arboris, enatæ: ſed multi etiam iique laudatiſſimi Cæſares & Auguſti orbi Chriſtiano dati. Et (quod rarum & prope unicum Dei beneficium,) à multis jam ſæculis, primaque adeò origine ſua, inclytum genus hoc continua ſerie, absque ulla interruptione, feliciter ad noſtram usque ætatem propagatum eſt.

Hoc olim ut inſigni fœcundia in multos ramos diffuſum, ita Fortuna favente finibus latè prolatis, multas alias ditiones ſinu ſuo recepit: ut veteres illos Margraviatus, Kraybure ad Oenum, Vohburg, Chambiam, Neomarchiam; et Landgraviatus atque Palatinatus, Wittelſpach, Scheyrn, Dachavv, Andechs, Vallay, Stefling, Stauff ad Regenum, Lengefeld, Kalmunz; ne & Comitatus enumerem, Grayſpach, Hirſchberg, Ambergthal, Sulzbach, et alios.

Inter quos Principes etiam Otto ille invenitur Palatinus de Wittelſpach, eiusque ex Agnete, Comitiſſa ſive Schyrenſi ſive Waſſerburgenſi, filius Ludovicus, ducatu Bavariæ aliisque feudis à Friderico Imp. inveſtitus, auctore Friſingenſi: qui circa annum adhuc Domini MCCXX. vixit regnante Friderico II. Imp. cui etiam percharum & familiarem illum fuiſſe, apparet ex ipſius Auguſti quadam ſuper eius obitu epiſtola *, ad filium eius Ottonem (ut rectè obſervavit Aventinus) ſcripta. Quos quidem de vera & legitima ſtirpe Bavariæ Ducum deſcendere, liquidò probant Andreas presbyter Ratisponenſis (auctor non indignus, qui luce

Li. VI. c. 20. Bruſch. de Laureaco pag. 176.

* *Apud Pet. de Vineis lib. IIII. cap. 3.*

Lib. VII. fol. 532.

Digitized by Google

luce per nos ξὺν θεῷ brevi potiatur) Nauclerus, Generat. 34 Trithemius, Aventinus, et recentiores Genealogiarum concinnatores. Cuius Ludovici filius Otto anno Chriſti MCCXV. (ut notat Aventinus) felix Lib. VII. fol. 529. illud & auſpicatum connubium iniit cum Henrici ultimi Palatini Rheni filia unica, non Gertrude (ut Trithemius, Irenicus, et Nauclerus vocant) ſed Agnete (ut rectiùs Aventinus, et mihi fide Archivorum conſtat) & Palatinatum dotalem atque adeò ſucceſſivum, ducatui Bavariæ patrimoniali, inſigni acceſſione coniunxit. Hoc fœdere in unum coierunt illuſtriſſimæ illæ duæ domus, et ampliſſimi nobiliſſimique totius Germaniæ principatus, Bavaria & Palatinatus Rheni: vel potiùs Palatinatus & Bavaria. Nam (quod notandum) Palatinum nomen præponere & ipſe & ſucceſſores eius ſolebant Ducatui, et ſolent in hodiernum usque diem: quod Palatinatui ſui naturâ Electoria dignitas, eiusque ſequelæ, Vicariatus & Archidapiferia annexa ſit: qua unâ prærogativâ cæteros omnes Principes, ſive de domo Bavarica, ſive alia, Palatinatus hic Rhenenſis longè antecellit.

Eo igitur tempore Otto Boiaricus ducta filia Heinrici Palatini, principatum eius obtinuit (ut loquuntur Annales) id eſt, non tantum inferiora illa, Sup. p. 80. Comitatum Stalecke, Bacharacum, Cubam, pagumque Meinefeld, et quidquid in Ripuariis, Bructeris, Vbiis & Sicambris ad jus Palatinum pertinuit: ſed etiam ſuperiora hæc, Heidelbergam & vicina ipſius, hereditariè poſſedit. De qua, quia (neſcio qua origine) ab eccleſia Wormatienſe infeudum tenebatur, ab Henrico Epiſcopo de novo inveſtituram accepit, anno MCCXXV. quam paulo ſupra exhibuimus. Sup. p. 81. Aventinus tamen ſcribit, Lib. VII. fol. 529. jam antea Ludovicum prædictum Bavariæ Ducem

beneficio Cæſaris Friderici II. Rhenanum ducatum accepiſſe: et poſtea demum Agnen filiam Heinrici Palatini, dudum absque liberis maribus defuncti, filio ſuo Ottoni deſponſaſſe. Quod undecunque habuerit, invenio certè illum ipſum Ludovicum, totis ſex ante prædictam de Heidelberga inveſtituram annis, à Friderico II. Cæſare Palatinum Rheni vocari. Quod diploma alibi edemus.

Parte II. *Orig. fol.* 87.

Hoc itaque ſive connubio, ſive Cæſaris beneficio, cum Palatinatu Rhenano ſimul Electoria dignitas ad familiam Bavaricam pervenit. De quo extant veteres verſiculi, ad imaginem eius Ottonis Ludovici F. in aulæ Heidelbergenſis cœnaculo majori adſcripti, quos etiam Nauclerus dignos inſeri commentariis ſuis judicavit:

Volum. II. *fol.* 683.

Otho der erſt Pfaltzgraff bey Rheyn /
Hett Pfaltzgraff Heinrichs töchterlein /
Mit mannheit ers alſo erfecht /
Des Reichs Chur blieb ſeinem geſchlecht.

Sed & tunc inſignia illa gentilitia & arma picta utriusque domus; Palatinæ & Bavaricæ, ad hunc quem videmus modum, uno in ſcuto ſive umbone

coaluerunt: quæ prius diſtincta erant, ut Leo coronatus in campo nigro Palatinæ; textũ illud decuſſatim albo cæruleoque colore variegatum, Bavaricæ familiæ deigma ſive decorum eſſet. De quorum utroque dicam quas coniecturas habeo.

DE INSIGNIBVS ARMISQVE utriusque familiæ, Palatinæ & Boiaricæ. Leo Palatinus. Boiorum virgata ſagula.

CAPVT XIII.

PALATINOS veteres à Pipinis Palatinis Francoque ſanguine deſcendere, extra dubitationẽ ferè habetur. Francis porrò Regibus Leonem pro inſigni fuiſſe, Hunibaldus tradit. Singulæ enim gentes varia in ſignis ſuis & clypeis decora ſibi ſumpſere, et quaſi propriè ſibi vindicata expreſſere: ut Cimbri taurum pro inſigni habuerũt, Gothi urſum, Alani canem, Troiani ſcropham, Perſæ ſagittarium, Thraces Martem, Scythæ fulmen. Ita & Saxones veteres equum uſurpaſſe opinio eſt: quod ſignum Weſtphaliæ & Brunovvici Duces retinent. Et à Francis propagatæ gentes & familiæ, origini ſuæ denotandæ Leones ferre ſtuduerunt, ut de Hollandiæ Comitibus Hadrianus Iunius, et de aliis alii ſcribũt. Heroicum præ omnibus ſignum: ſiquidem Leo δικαιὸν ζῶον Ariſtoteli. Palatini Principes neſcio quo naturæ ductu leonibus gaudent, leones alere, manſuefactos in delitiis habere ſolent, picti ſculptiq; juxta ſe leones, vel ſub pedibus habent: ita in monimentis illos exprimi pictoribus & ſtatuariis ſolenne eſt. *Palatini Leones* propemodum in proverbium abierunt: ut in illos compe-

In Batavia, c. 9. pag. 97.

Digitized by Google

tat, quod de Legione Romana eius nominis ait Claudianus: *--- clypeoq; animoſi teſte* LEONES. Vidi ſigilla Rupertorum Palatinorum, cum literis. S. SECRETVM DVCIS. RVPERTI. habentia ſolum Leonem absque illis (quæ vocantur) rutis, appenſa literis ita ordientibus: **Wir Ruprach Pallntzgreve byme Ryne / Hertzouge zu Beygern.** Invenio Rupertum ſeniorem Palatinum, Adolpho & *An. 1353. Spira.* Iohanni Comitibus de Naſſavv, Gerlaci filiis, Adolphi Regis nepotibus, inſigne hoc in feudum rectum dediſſe, Leonem aureum inter duo cornua galeæ impoſitum; quem ipſi & eorum primogeniti, ad honorem & recognitionem prædicti Principis geſtarent. Et plerique alii vaſalli illuſtres Palatini, Leones in armis gerunt, ut Seynenſes, Solmenſes, Witgenſteinenſes, Leoſteinenſes, alii: non dubium argumentum clientelæ Palatinæ.

At rurſus de Bavarico inſigni, quod habet ter ſeptem rutas cæruleo candidoque colore alternatas, et paululum inclinatas (Gallicè, *Lozenges d'argent & d'azur de 21. pieces, miſes en bande)* ut originem eius ipſe quidem hactenus indagare nequeo, *Blaſon d'armoiries pag 38. 215. 217.* ita hoc ſaltem ſuave fuit reperiſſe; Ludovicum Bavarum Imp. Iacobo & Fencio de Prato, Lunicianæ & Palatii Lateranenſis Comitibus, hanc gratiam feciſſe, ut Leoni, quem prius in armis ſuis gerebant, coronam (ut loquitur) *de armis ſui Ducatus Bavariæ* imponerêt. Ea adpicta eſt, binis illis coloribus variegata. Sed diplomate ipſo, ut mirabili fortunâ ad me pervenit, poſteritatem non defraudabo:

NOS LVDOVICVS *Dei gratia Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, univerſis ſacri Romani Imperii fidelibus, ad quos præſentes pervenerint, ſalutem ſuam & omne bonum. Decet benevolentiam Auguſtalem illis oſtendere officia pietatis, qui fidelitatis & ſinceritatis laboribus obſequiisque iteratis noſtra Excellentia obœdiunt, noſtraque veſtigia inceſſanter reſpiciunt*

ciunt & ſequuntur: ut alii noſtri & Imperii fideles eorum gratioſo ſuffulti exemplo, ad obſequendum promptiores reddantur. Proinde cum nobiles viri, venerabilis Iacobus princeps & legatus noſter, et Fencius miles, fratres, nati quondam nobilis viri Alberti de Prato, Luniciana & ſacri Lateranenſis pallatii Comites, fideles noſtri dilecti, noſtris voluntatibus ſe multipliciter conformarint, ipſos univerſosque eorum poſteros & heredes dono gratiæ infraſcriptæ duximus honorare. Videlicet quod ipſi in aciebus bellorum, torneamentorum, et ubique locorum, quando & quotiescunque voluerint, aut alias fuerit oportunum, tam in banderiis, clipeis, quàm veſtibus cæterisque ornatibus, ſuper caput armorum Leonem crocei coloris, quem ipſi (ut aſſerunt) deferunt & prius detulerunt ex ſucceſſione paterna, coronam de armis noſtri Ducatus Bavariæ, (prout eſt inſerta præſentibus & depicta) valeant ducere & portare liberè & quietè; de noſtra plenitudine poteſtatis, contradictione cuiuslibet non obſtante: ſic quod nullus dicta eorum arma, ipſis per nos tradita & donata, quovis modò ſecum deferat, ſive portet, niſi ad id acceſſerit eorundem conſenſus pariter & voluntas, ſicut noſtræ Maieſtatis ultionem cupiunt evitare. In cuius rei teſtimonium præſentes conſcribi & noſtræ majeſtatis ſigillo juſſimus communiri. Datum in oppido noſtro Franchenfurt, in die Aſcenſionis Domini, anno eiusdem milleſimo trecenteſimo triceſimo octavo, Regni noſtri anno viceſimo quarto, Imperii verò undecimo.

Habeo etiam nummum argenteum ſatis antiquum, didrachmalem, in quo adverſa parte caput Principis galeati antiquo modo, cum litteris vetuſti admodum characteris: ALBERTI. C. P. id eſt, *Comitis Palatini*: averſa parte femina alata, Victoriæ prope ſimilis, tenens ſcutum illud teſſellatum, absque leonibus, cum inſcriptione, BAIOARIA, voce non huius nec ſuperioris ſæculi.

At originem huius quoque rei, ex ipſo antiquitatis fundo veluti virgulâ divinâ erutam, ut alia decora ſua, Boiaria illuſtratori ſuo Marco Velſero, viro ampliſſimo & omni laude maiori, debitura eſt. Qui ut pro amicitia noſtra, quam in magna felicitatis parte pono, hanc velut præcidaneam operis Boiici partem mihi communicavit: ita (quod cum bona eius gratia liceat) Lectori invidere eam non poſſum; et hanc velut purpuram burro meo inſerere, ambitioſius fortaſſis, geſtio. Ita autem ille: *Scriptor belli Punici medii poeta Silius Chrixum Boiorum Ducem memorat, Brenno atavo tumidum,* *Lib. I. pag. 15.* *Lib. IIII.*

Capitolia capta trahentem in titulos, clypeo Celtas aurum penſantes prætuliſſe. Quæ ſi ad hiſtoriæ fidem ſcripta, ut pleraq; Silii, Boios Romæ capiendæ non interfuiſſe tantum, ſed præfuiſſe quoque oportet, qui ducem dederint. Cæterum Virgilius (cui nullum temerè verbum excidit) Gallos Capitolii obſeſſores, cæſarie & veſtibus aureis, ſagulis *deſcripſit* virgatis: *ſive gentis morem ſequutus, ſive picturam antiquam aliquam, utrumque potuit. At Virgata quæ ſint, levè explicavit grammaticus interpres. Ex Diodoro pâtet, fuiſſe in teſſellatam prope ſpeciem, interſtincta & coloribus variegata: ut ſi quem retium plagas & maculas pictis tabellis explere & ſolidare delectet, funiculi decuſſati virgarum vicem ſint. Sic ſuturarum viæ in ſegmentatis veſtimentis iſtis, quas ſi etiam auratæ lineæ ad ornatum clauderent (omne enim Gallicum nomen auro apprime delectabatur) veſtes* auro virgatæ *dictæ, quod de Chrixo Silius ſcripſit. Ab areolarum autem hoc modo, vetuſtiſsima Boicorum inſignium pars, cæruleo & candido alternata, perparum abit, quadris modicè in rhombos nimirum compreſsis: cuius generis virgato ſagulo miles Thoracomachus, in priſco* De rebus bellicis *libro (qui Noticiæ utriusque Imperii ſubiunctus) ornatus viſitur. Atque ego compertum habeo, pleraque inſignia, quorum meri colores, ex militari primò habitu manaſſe, ſeu (quod hactenus eodem recidit) in militum ſaga migraſſe ex clypeis. Eant ſi qui fabulam de Pſammetichi panibus probare adhuc poſſunt, commento vix poetis decorè uſurpando. Rhombos pleriq; ter ſeptenos obſervavêre; alii aliter conſtituêre. In cauſſas eius numeri, uti colorum itidem naturam & præſtantiam, atq; inde ſignificatum, ſubtilius inquirere, vereor fruſtra fieri: etiamſi antiqua eſt numerorum ſuperſtitio, et benigna otioſis hæc omnis ad diſſerendum materia. Tenuit apud Germanos mos iſte deinde perpetuò. Tacitus genti univerſim tribuit,* ſcuta lectiſſimis coloribus diſtincta, præcipuum cultum credere.

Æn. lib. VIII.

Servius lib. V. cap. 9.

Propertius de Virdomaro, Virgatis braccis.

De morib. German.

credere. *In quem etiam ſenſum ſcribit*, Germanorum ſcuta viminum textus eſſe, vel tenues & fucatas colore tabulas. Hæc ille, exquiſitè & eleganter, ut omnia. *Annal. II.*

Et ſanè habent & aliæ illuſtres familiæ non abſimile textum coloribus lectiſſimis variegatum, ut Badenſis rubro cum flavo alternatum, Wirtenbergenſis flavo cum nigro, idque in rhombos pariter depreſſum. Quos Græci veteres ῥαβδωτα & πλίνθια ſcutulata vocabant, Scaligero notante: recentiores χαρτάρια, *quartaria*, Codini ſcholiaſte doctiſſimo: Lombardi *Rutas*, Gallo-Franci *Lozenges*, nos Germani Weckhen, vel etiam Rauten. *In Varrõ. pag. 67. Fr. Iunio pag. 273.*

DE ADMIRANDIS INCREMENTIS potentiæ Palatinæ; in hocce præſertim tractu.

CAPVT XIIII.

POSSET etiam de admirabili fortunæ proſperitate, qua favente Palatina domus, poſt illam cum Bavarica coniunctionem, in hoc tractu Rhenenſi dominationis ſuæ fines protulit, longa texi commemoratio. Nam non in ſolo pago Lobodunenſe Heidelbergenſem Cometiam, et Bacharacum cum adjacentiis inſedit: ſed vicinos plerosque pagos, hinc Nicrinum ſive Neckergovve, usque ad Cochengovve, atque adeo ultrà; inde verò Rhenenſem, ipſamque ſtratam montanam, et nemus Ottonicum, Creichgovve, pagumque Spirenſem, et Wormatienſem ferè totum, usq; ad Navenſem, quin & Waſagi ſilvæ, Ripuariiq; Ducatus magnam partem, perpetuis ſucceſſibus occupavit. Multos

Digitized by Google

præterea Comitatus integros, ut Simmerenſem, Veldenſem, Gemini-pontis, Spanheimenſem anteriorem & poſteriorem, et Lutzelſteinenſem, aliosque, diverſis titulis modisque legitimis adquiſivit, et Palatinatui incorporavit. Complures Reguli, Comites, Barones, Milites, ingenui, defenſionis & patrocinii ergò, ſe ſuaque in Palatinorum fidem ultrò propria ſponte dediderunt. Quæ omnia ſigillatim exſequi eſſet infinitum, nec huius loci. Sufficiat relegare curioſum Lectorem ad Irenicum lib. III. Exegeſ. cap. 51. Munſterum lib. III. Coſmogr. cap. 250. et ſeqq. De teloneis Rheni notavit Spiegelius ad locum Guntheri ſæpe citatum, laudans auctorem Crantzium, in Saxoniæ (ut puto) lib. X. cap. 3.

Sed hisce ſucceſſibus maius longè & potius adhuc Dei beneficium æſtimandum eſt, quod Eccleſiæ hoſpitium, Iuſtitiæ officinam, Scholarum nutriciam Palatinatum eſſe, eoque merito celebre per Orbem nomen habere voluit. Quod beneficium faciat nobis eſſe ſolidum & perpetuum, ille ſolus perpetuus, et unicus Imperiorum principatuumque ſtator & auctor Deus. Amen.

DE AMPLISSIMIS DIGNITATIbus familiæ Palatinæ: Archidapiferia Imperii, eiuſque inſigni globo crucifero; electione Regis & Imperatoris; Vicariatu in tractu Rheni; et cognitione in ipſum Imperatorem.

CAPVT XV.

IMPERIVM Romanum, quod olim à Senatu populoque, ſæpius à militibus dabatur, poſtquam in ſtirpe Carolina aliquandiu hereditarium fuit, ea deficiente

ciente rurſum ad electionem rediit. Eligebant autem Principes, quos Germania multos varioſque habebat, et in his etiam Antiſtites; et ſine diſcrimine, quotquot Comitiis adeſſe volebant. Primæ tamen partes eſſe ſolebant potentiorum, et qui officia in aula geſſiſſent. Quomodo ferè & apud Græcos in Imperio Orientali electionem Imperatoris modò conſenſu Senatus, et Patriarchæ, modò voluntate Thematum ſive legionum hiſque præfectorum, modò ſuffragiis procerum & patriciorum, modò etiam extra ordinem factionibus theatricis, aliiſque peioribus modis factam, in eorum Hiſtoriis legimus. Apud noſtros etiam non raro, cùm contrariis Principum ſtudiis & factionibus duo eligerentur, et utroque Imperium arripiente ſuoſque aſſeclas inveniente, civilibus diſcordiis Reſpublica variè jactaretur; tandem optimo planéque divino conſilio, ad ſchiſmata & turbas evitandas, viſum eſt facultatem electionis ad paucos eoſque primarios revocare & reſtringere. Qua in parte cùm Eccleſiaſtico ordini primæ deferrentur, inter quos trium antiquiſſimarum & nobiliſſimarum Eccleſiarum antiſtites non tantum honore & potentia cæteros vincerent, juxta verſiculos;

Treveris ætate, ſed rerum proprietate
Gaudet Agrippina, ſed honore Moguntia prima.

verùm etiam Imperii Cancellariatu per provincias diviſo jam inde fungerentur (eam ſiquidem inſtitutionem circa Ottonis M. tempora ortam, ex ipſorum Principum diplomatis ſe obſervaſſe ſcribit Onuphrius *) commodum & decorum viſum eſt, hiſce totidem collegas & conſortes ex ordine Principum politicorum, et quidem eos qui officia aulica primaria gererent, adiungere. In officiis prima habebantur Dapifer & Pocillator, qui Domeſtici & Architriclini; Mareſchallus qui Præfecti præto- *De Comit. Imper. fol. 395.*

rio; Camerarius, qui Quæſtoris antiqui ſpeciem gerebat. Quorum primis duobus corpus atque adeò ſalus Principis, ſecundo aula & ſatellitium eius, tertio fiſcus, theſauri & ſacræ largitiones creditæ eſſent. Hæc autem officia antiquitus non erāt certis familiis aſſignata, non certè his quibus modò ſunt propria: ut vel ex uno loco apparet. Luitprandus ſub Conrado Rege ait potentiſſimos principes fuiſſe, Arnoldum in Baioaria, Burcardum in Suevia, Everhardum Comitem in Francia, Giſilbertum Ducem in Lotharingia. De iisdem Witichindus ita ſcribit, narrans inaugurationem Ottonis primi: *Divina deinde laude dicta, ſacrificioque ſolenniter celebrato, deſcendebat Rex ad palatium, Duces verò miniſtrabant. Lothariæ Dux Giſilbertus, ad cuius poteſtatem locus ille pertinebat, omnia procurabat. Eberhardus menſæ praerat. Sifridus verò Saxonum optimus & à Rege ſecundus, eo tempore procurabat Saxoniam.* Vides hîc Franciæ Orientalis Comitem menſæ miniſterium & dapiferatum geſſiſſe. quod genus exempla & alia plura in Hiſtoriis occurrunt. Eandem dignitatem etiam Byzantini Cæſares in ſua aula non poſtremo loco habuerunt, ut apud Georgium Codinum ſive Curopolatem legimus. Et his ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης eſt, qui Witichindo *Menſæ miniſtrator, Dapifer* nobis. Quod ipſum iam tum ſub Conſtantino Magno ita diſtributis officiis inſtitutum, et Roſſico principi dapiferatum aſſignatum, ut alia aliis legimus: ὁ δὲ Ῥωσικὸς τήν τε στάσιν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης παρὰ τοῦ μεγάλου κεκλήρωται Κωνσταντίνου, (ecce hunc Dapiferum primo adeò loco poſuit) ὁ δὲ Πελοπονεσιακὸς τὸ τοῦ πρίγκιπος, ὁ δὲ τῆς Ἀττικῆς τε καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἀρχηγὸς τὸ τοῦ μεγάλου Δουκός, ὁ δὲ τῆς Βοιωτίας καὶ τῶν Θηβῶν, τὸ τοῦ μεγάλου πριμικηρίου· ὁ δὲ τῆς μεγάλης νήσου Σικελίας τὸ τοῦ ῥηγός, καὶ ἄλλοι ἄλλα. Vnde apparet quàm & vetuſta & nobilis in utroq; Impe-

Lib. II. cap. VII.

Saxon. lib. II. in princ.

N. Gregor. lib. VII. fol. 109.

Imperio illa functio ſemper fuerit, et quanta maieſtas Imperatorum Germanicorum etiam hac in re eluxerit, qui non homines vulgares & plebeios ſuis miniſteriis, non pueros delicatos ſuis tricliniis & abacis, ſed Principes viros adhibebant. Neque Principes ipſi ſuæ dignitati indecora illa miniſteria, ſummo Principi Rom. Imperatori exhibenda, cenſebant & detrectabant, neque verò etiam ideò ſervorum inſtar à Cæſaribus habebantur: ut ſcurriliter Johannes Bodinus nugatur: *Les Princes Electeurs*, *Libro 1. Reip. cap. 9. pag. 179.* inquit, *portent les qualites de varlets domeſtiques, comme bouteilliers, eſcuiers, eſchanſons de l'Empereur*. Neque enim quotidie & ordinariè in illorum aula & convictu talibus miniſteriis fungebantur, quibus deſtinati alii inferioris ordinis homines non deerãt: ſed tãtùm in celebrioribus Curiis (quas vocabant) **Kön: Höve.** panegyricis conventibus, et actibus Auguſtioribus, ubi majeſtas Imperatoria, illa ſuper omnes alios Orbis Principes & Reges, ſplendidiùs ſeſe oſtendebat.

Hæc dignitas deinceps, quo tempore ſeptem Electores, ſive ab Ottone III. Imp. (ut communis *Dd. in c. venerabilẽ. S. Schard. lib. ſing.* eſt ſententia, quam hoc loco non labefactabo) ſive alio longè poſteriore fuerunt inſtituti, Palatino Principi ita aſſignata eſt, ut Marſchalci officium Duci Saxonico, Camerarii Marchioni Brandeburgico, Pincernæ tum Duci poſt Regi Bohemiæ: nimirum ut non amplius perſonis dignitates eſſent conceſſæ, et cum perſonis mutabiles; ſed familias ipſas, et in his primogenitos jure perpetuo ſequerentur. Andreas Witichindus ſcribit Ottonem III. *In Geneal. Saxon. par. 1. cap. 13. & 15. è Ditmaro fol. 36.* anno Domini DCCCCLXXXV. Quedlinburgæ Comitia celebraſſe, et inter cæteros interfuiſſe Henricum Ducem Boiariæ Imperii dapiferum, Conradum Sueviæ Ducem camerarium, Enzelinum Comitem Palatinum Rheni pincernam, Ber-

nonem Ducem Saxoniæ & Lunæburgi mareſchallum. Cum ergo prædicta officia Imperii tum adhuc variarent & eſſent temporaria, Otto ille vel quiscunq; rei auctor illa (ut diximus) diſtribuit & perpetua fecit, et ut penes eosdem & ſolos illos, et ſemper eſſet jus & poteſtas eligendi Romanum Imperatorem, ita ut officia illa & ſuffragii jus adamantino nexu jungerentur, conſtituit. Quo quidem anno id ſancitum, certi nihil afferri poteſt: hoc tamen aſſeveratur, defuncto Ottone illo III. Henricum ſecundum (qui & Claudus dictus, et in Sanctorum numerum relatus) ſecundùm Ottonicam illam ſanctionem deſignatum. Qui etiam Comitatu Bambergenſe ad ſe devoluto, poſtquam eum in Epiſcopatum erexiſſet, eximiisq; privilegiis & reditibus ornaſſet & dotaſſet, pro ſummo affectu quo locum proſequebatur, grandius ei tribuere nil potuit, quàm ut quatuor principes illos Imperii officiales, eisdem officiis & miniſteriis Epiſcopatui illi ſuo præficeret & adſcriberet. Qui & in hunc usq; diem ea in feudum inde recognoſcere ſolent: ita tamen ut vicarios & ſubſtitutos ſuos ex ordine equeſtri Franconico habeant, per quos muniis illis ſuis, quando res exigit, honoris ergo defungi poſſint: Palatinus nimirum in feudo dapiferiæ Dapiferum de Pommersfelden, Bohemus in Pincernatu ſuo illum de Auffſæs, Saxo Mareſchallum de Ebnet, Brandeburgicus illum de Rotenhan. Eadem omnino ratione, qua in Dapiferia quoque Imperii vicarios ſuos habent Electores, et (ut ita dicam) ſubofficiatos, eosq; ex ordine illuſtrium: Rex Bohemus Pincernam de Limpurg, Palatinus Truchſeſsium de Walpurg, Saxo Mareſchalcum de Pappenheim, Brandeburgicus Comitem de Hohezolleren. Id quod annotatu hoc loco non indignum viſum.

Itaque

Digitized by Google

Itaque qui multo recentiorem illam inſtitutionem faciunt, ut etiam ad Rodulphum Habſpurgenſem *, vel Carolum adeo quartum detrahant, audiendi non ſunt. Cum jam tum Albertus abbas Stadenſis, qui ſub Friderico II. Imp. ſcripſit Annales ſuos, Electores illos eodem ordine enumeret. Sed & veteres extant verſiculi, iam tum apud Marſilium Patavinum (qui ſub Ludovico Bavaro ſcripſit) Martinum Polonum, Lupoldum Bebenpurgium, et alios antiquiores legendi:

* *Aventin. Onuphrius. Reuter. animad. hiſtor. cap. 13.*

In Chronico. p. 215.

In lib. de translat. Imper. c. 11.

Moguntinenſis, Treverenſis, Colonienſis,
Quilibet Imperii ſit cancellarius horum.
Eſto Palatinus dapifer, Dux portitor enſis,
Marchio præpoſitus Cameræ, pincerna Bohemus.
Hi ſtatuunt Dominum cunctis per ſæcula ſummum.

Ab eo igitur tempore Palatinus, qui in familia ſua primogenitus fuit, vel à primogenito primo loco deſcendit, officium hoc propriè geſſit: et in titulis ſuis olim *Supremum Sacri Romani Imperii Dapiferum*, (ad differentiam nimirum aliorum minoris ordinis in Aula dapiferorum ordinariorum, qui Imperatoris magis & Imperialis palatii, quàm Imperii dapiferi) hodiè verò *Archidapiferum* ſe inſcripſit. Quo defungendo quæ eius ſint partes, tã in inauguratione Imperatoris, quàm in Comitiis Imperii, aut Curiæ Imperialis celebratione, latè Bulla Caroli IIII. præſcribit. Nec poſſum hoc loco inderiſum præterire errorem Italorum quorũdam ſcriptorum, ut M. Antonii Coccii Sabellici *, atque adeo Alciati, qui ordinem Imperii deſcribentes aiunt, Palatinum Imperatori præferre clypeum, Saxonem enſem. Quos etiam alii exotici ſcriptores ſecuti ſunt: decepti (ut puto) figurâ inſignium Palatinorum veteri, in quibus duobus clypeis, uni Palatino, alteri Bavarico, Elector Palatinus tertium in medio addebat, rubrum totum & vacuum, hac forma:

Des Heyl: Römiſchen Reichs oberſter Truchſeß.

Ertztruchſeß.

* *Enneade lib. 11. fol. 216.*

Libello de Imp. Rom. pag. 23.

Donec Fridericus II. Palatinus Elector illi pomum illud aureum crucigerum, de ſingulari & novâ conceſſione Imp. Caroli V. inſeruit; ut imitatione collegarum ſuorum Saxonis & Brandeburgici, et ipſe illud quod Imperatori de ſolemnitate in publico

Actis Concil. Conſtātienſ. & alibi paſſim.

præfert, (dicitur enim Palatinus *ſervire Imperatori procedenti, in pomo ſive Mundo*, ut Saxo in gladio &c.) ipſum palàm in inſignibus ſuis oſtenderet. Id autem eſt non ſcutum (quod nusquam legimus, nec audivimus factitatum) ſed globus ille

Gretſer. de Cruce, Tō. III. Lib. I. cap. 14.

** Cedren. f. 307. Glycæ pag. 380. Gregoras fol. 126.*

** Not. Lipſ. de Cruce. et Ant. Auguſtin. tab. 7.*

Imperii aureus, cum Cruce impoſita: qualem & Græci olim Imperatores manu ferre ſolebant, ut apud Codinum & Procopium, nec non & in epigrammate quodam de ſtatua Iuſtiniani, et apud Byzantinos ſcriptores * legimus, et numiſmatis * eorum videmus: quem μῆλον & illi vocabant, et qui Imperatori illud præferret, μηλοφόρον: cuius Themiſtius in oratione quadam meminit. Hic globus inter inſignia & ornamenta Imperii Romani, quæ *Regalia* vocantur, βασιλικὰ κειμήλια, ἐπίσημα καὶ σύμβολα, quibus Imperator inauguratus inveſtiebatur, ab omni antiquitate vel primo loco habitus eſt.

Lib. I. hiſtor. Franc. cap. ult.

Quem ita deſcribit Glaber Rodulphus: *Venerabili Papæ Benedicto ſedis Apoſtolicæ viſum eſt inſigne Imperiale*

Digitized by Google

riale, quod prius diverſis ſpeciebus figuratum fuerat, fieri admodum intellectuali ſpecie: idque præcepit fabricari quaſi aureum pomum, atque circumdari per quadrum pretioſiſsimis quibusque gemmis, ac deſuper auream crucem inſeri. Erat autem inſtar huius mundanæ molis, quæ videlicet in quadam rotunditate circumſiſtere perhibetur: ut ſiquidem illud reſpiceret Princeps terreni imperii, foret ei documentum, non aliter debere imperare vel militare in mundo, quàm ut dignus haberetur vivificæ crucis tueri vexillo. In ipſo etiam diverſarum gemmarum decoramine, videlicet Imperii culmen plurimarum virtutum ſpeciebus exornari oportere. Et Godefridus Viterbienſis parte XIX. ubi de Regalib. ornamentis: *Aureus ille globus, Pomum vel Palla vocatur,*

Vnde figuratum mundum geſtare putatur.

Quando coronatur, palla ferenda datur, &c.

Vnde legimus in coronatione Wilhelmi Hollandi Aquisgrani facta MCCXLIX. Ludovicum Palatinum in manu novi Regis globum aureum ponentem dixiſſe: *Accipe globum ſphæricum, ut omnes terræ nationes Romano Imperio ſubiicias, et Auguſtus glorioſus appellari valeas.* Et addit Godefridus: *Trithem. in Chron. Hirſaug. fol. 244.*

Crux ſupereſt pomo, cæli ſuper inſita dono.
Suſcipe corde bono Rex, quæ tibi myſtica promo.
Teque ſedente throno, proſpice quid ſit homo.
Si mundana cupis pugno concludere regna,
Significata Crucis tibi ſint reverenter habenda.
Servulus eſto Dei, qui tua ſceptra regit.

Vt autem jure familiæ Palatinæ eius primogenitus Imperii eſt ordinarius & hereditarius Dapifer: ita vi & jure huius officii, quo Imperatori viventi menſam miniſtrat, illo etiam mortuo ſucceſſorem ſuffragio ſuo ei circumſpicit & eligit. Nec jam mirari quisquam debet, quod aut Comes in Electorum numerum relatus, atque adeo cæteris colle-

collegis, iisque Principibus maiorum gentium prælatus ſit, quod Onuphrius facit: aut quod minus potentibus in Imperio electura commiſſa fuerit, omiſſis potentioribus, ut Bavariæ, Sueviæ, Lotharingiæ, Franconiæ, Brunſuici Ducibus, ut Munſterus putat. Nam & ſupra demonſtravimus, quanto Comitiva Palatii cæteros non Comites, ſed etiam Principes honore antecelluerit: quanta etiam Palatinorum ad principes Germaniæ fluvios Rhenum, Moſellam, Navam, Nicrum, potentia fuerit, ut quæ magnam magnorum Ducatuum (Sueviæ inquam, Wormatiæ, Ripuariæ) partem abſorbuerit; quamque præclaris inſuper clientum & vaſallorum illuſtrium ſubſidiis fulta & ſtipata. Cui accedit, quod cum primæ tribuerentur Archiepiſcopis illis ad Rhenum reſidentibus; non abs re Palatinus, qui & vicinam intermixtamque illis ditionem habebat, et vicariatum Imperii ad Rhenum & in confinibus partibus gerebat, illis adiunctus eſt: quod & ad cōcordiam inter illos fovendam (quam adhuc fraternitate quadã tuentur) & Imperii quietem, atque etiam vires (quibus in Rheni teloneis, aliisq; oportunitatibus multum momenti poſitum) conſervandas id plurimum facere videretur.

De Comit. Imper.

Lib. III. *cap.* 351.

Churfl. Rheiniſch Verein.

Quin nec illud aliquis miretur, cur poſt Electores Archiepiſcopos, quibus religionis & Eccleſiæ reverentiâ Principes politici priorem locum libenter ceſſerunt, poſtque Regem Bohemiæ (cuius dignitatem & ſublimationem recentiorem eſſe conſtat) Palatinus primus ordine, et ad dextram Imperatoris collocatus, cæterisq; & ipſis maiorum gentium principibus antepoſitus fuerit. Qui cogitet, ſaltem ob generis prærogativam Palatinos, utpote ſolos è Franco ſanguine & Carolina proſapia reliquos, aliquid præ cæteris meruiſſe. Obſervavi ipſe

è ve-

Digitized by Google

è veteribus diplomatis Lotharii, Conradi, Ottonum, Henricorum, Fridericorumque; in enumeratione Principum qui rei geſtæ interfuerint, poſt Epiſcopos, Palatinos primo loco ante alios vel Auſtriæ vel quoscunque Duces collocari ſolitos. Eum ordinem qui inter Principes habitus, in Electoribus etiam ſervari conſentaneum fuit. Iam & Palatina præfectura ſeu Comitiva prætorii, proxima à Rege ipſo (ut ſupra explicavimus) dignitas fuit. Dapiferia quoque, qua unà cum Rege Bohemiæ epulas Auguſtas curat, tanto & Mareſchalli & Camerarii munere maior; quanto maioris apud Regem meriti & fiduciæ, corpus & ſalutem eius, quàm ſatellitium equitatumque, aut fiſcum ſibi creditum habere. Vicariatus quoque ad Rhenum, nobiliſſimam Germaniæ partem & Romanis principibus libenter habitatam, longè honeſtiſſimus; et amplior quoq; latiusq; patens, quàm Saxonicus. Quantum denique illud, quod ipſius Imperatoris ſummiq; Principis non alius quàm hic ipſe Iudex eſſe potuit? De quo utroque etiam aliquid dicendum eſt.

ITERUM DE VICARIATU IMPERIALI in tractu Rhenenſi. Formula eius ſub Ruperto Palatino Rege. Cognitio ſuper cauſis Regi vel Cæſari intentatis.

CAPUT XVI.

ET de Vicariatu primo Imperii, quem hic in tractu Rhenenſi, et Francia Orientali Sueviaque univerſa, Imperatore abſente vel ſub interregno gerebat, dicam quod mihi ſemper viſum eſt; illud vi & jure Palatinæ præfecturæ & Maioratus

Domus, quæ mandatam à Rege cognitionem habebat, vel eo ceſſante uſurpabat, deſcendere: eaq; etiam ratione factum, quod nonniſi hi duo Palatini, Rhenenſis & Saxoniæ (qui & ipſe olim *Palatini* titulo gaudebat, ut ex Witichindo aliisque diſcimus, et in inveſtitura Imperiali hodieque Palatinatum Saxoniæ cum Ducatibus accipit) totius Imperii vicariam gubernationem diviſis inter ſe limitibus meruerint. Cum enim Imperium Romanum, quale tunc erat, in duo regna eſſet diviſum, Lombardicum & Teutonicum, in Italia quidem quos vicarios complures Imperator habuerit, et quomodo ſub interregno vicariatum Pontifices ſibi uſurparint, non eſt huius loci commemorare. Teutonicum autem cùm duplici jure regeretur, Francico & Saxonico, quorum hoc tractum Saxonicum ad mare Balthicum & Sarmatiam, illud tractum Rheni, Franciam Orientalem, et Sueviam, (ſub quo nomine etiam Bavariam Auſtriamq;) complectebatur; factum eſt, ut duo illi Palatini, veteri inſtituto & peculiari muneris ſui conditione, abſente vel mortuo Imperatore, vice ſacra regnum totum Teutoniæ (quod κατ' ἐξοχὴν *Imperium* vocari ſolet) gubernarent. Quod à maioribus proculdubio jam dudum ita inſtitutum Carolus IIII. Imp. in Comitiis Imperii Anno MCCCLVI. confirmavit; et alii etiam Cæſares tam ante quàm poſt illum peculiaribus diplomatis, ut & alia regalia, Palatinis Principibus renovare ſoliti ſunt. Eum vicariatum (ut unum atque alterum de multis exemplum afferam) cum laude & patriæ magno bono geſſit primò Rudolfus II. Palatinus, ſocer Caroli IIII. Imp. deinde Ludovicus Barbatus, qui & Pius dictus, cum Rupertus Cæſar, pater eius, exercitũ in rebellem Inſubriam duceret, anno Domini MCCCCI. Tunc enim filio ſuo gubernationem in terris Teutoniæ,

Die Pfaltz Sachſſen.

Extravag. Ioh. XXII. *tit.* 5.

Bulla Aur. cap. 5.

Digitized by Google

toniæ, cum certo modo, quid & quatenus ipſi licere debeat, proficiſcens commendavit; ordinibusq; Imperii id denunciavit, eique interea parêre & inter ſe pacem tenere juſſit. Qui etiam abſente patre, inter alia negotia ritè geſta, diverſis Imperii Principibus, Comitibus, Civitatibus & ingenuis feuda Imperii conceſſit, fidem pro Rege ab eis accepit, privilegiaque eis confirmavit. De quibus extat in archivis Palatinis liber inſcriptus: *Geſtorum ſub Rege Ruperto & Ludovico Vicario*.

Sed ipſam formulam conceſſi illius Vicariatus, nihilo quidem minus notabilem quàm ſit ulla Caſſiodori, aut Marculphi, aut Vineæ, in Lectoris ſtudioſi gratiam adſcribam:

RVPERTVS *Dei gratia Romanorum Rex ſemper Auguſtus, univerſis noſtris & Sacri Imperii fidelibus, ad quos preſentes pervenerint, gratiam noſtram & omne bonum. Regiam decet Majeſtatem illis præcipuè exquiſitis intendere laboribus, illis etiam jugibus pervigilis mentis vacare conſiderationibus, per quæ & ſacrum Romanum Imperium noſtris præcipuè temporibus optata ſuſcipiat incrementa, res ipſa publica debitis foveatur ſubſidiis, et divorum noſtrorum more prædeceſſorum Regiæ Majeſtatis gladius cunctos vibrantibus terreat aciebus perſecutores, et per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat, atque reſectis vepribus ſub ſacro militantes Imperio deſiderata pace fruantur. Sanè cùm diſponente Altiſſimo, pro corona Imperialis diadematis ſuſcipienda ad præſens partes Italiæ ſimus ingreſſuri, et ut ſacri Romani Imperii ſtatus, ſalubris tranquillitas & res publica interim in Germania, Gallia et regno Arelatenſi, in abſentia noſtri copioſius atque fructuoſius procuretur, de Illuſtris & magnifici Principis* LVDOVICI *Comitis Palatini Rheni & Bavariæ Ducis, filii noſtri cariſſimi, legalitatis & gratæ circumſpectionis induſtria præſumptionem & fiduciam utique habentes indubiam, præcipuè etiam advertentes à divis Romanis Imperatoribus & Regibus prædeceſſoribus noſtris hactenus extitiſſe obſervatum, ac etiam de jure Comitatus Palatinatus Rheni fuiſſe & eſſe, quòd cùm Romanus Imperator vel Rex ultra montes Italiam ingreſſus fuerit, in ipſius abſentia Vicariatum Imperii in Germania, Gallia & Regno Arelatenſi, ad Comitem Palatinum Rheni pertinuiſſe & pertinere: eundem dilectum filium noſtrum Ludovicum, animo deliberato, non per errorem aut improvidè, ſed ſano & maturo Electorum & aliorum Principum, Comitum & nobilium, noſtrorum & Imperii Sacri fidelium freti conſilio & conſenſu, de certa noſtra ſcientia & Regiæ plenitudine poteſtatis, per Sacri Romani Imperii in Germania, Gallia & Regno Arelatenſi provincias, principatus, dominia, diſtrictus, civitates, oppida, caſtra, villas, et eorundem pertinentias, qualiter-*

cunque nominatis omnibus, jure via & modo quibus melius & efficacius poſſumus & debemus, facimus, conſtituimus & ordinamus, noſtrum & ſacri Romani Imperii in Germania, Galliâ & Regno Arelatenſi Vicarium generalem. Dantes ex nunc, et tenore præſentium concedentes eidem plenam liberam & omnimodam auctoritatem, temporalem & generalem juriſdictionem, et gladii nutu & providentia Altiſsimi nobis contraditi poteſtatem, merum & mixtum imperium, ac etiam adminiſtrationem & jurisdictionem omnimodam, contentioſam & voluntariam, vice & auctoritate atque nomine noſtri, in præfati Sacri Romani Imperii provinciis, principatibus, dominiis, diſtrictibus, civitatibus, oppidis, caſtris, villis & eorundem pertinentiis, qualitercunque etiam nominatis, per ſe vel per alium ſeu alios exercendi, animadvertendi, exequendi in facinoroſos & delinquentes & reôs homines, eosque & rebelles quoscunque puniendi, relegandi, deportandi, ultimo ſupplicio addicendi & deputandi, et alias cohercendi, ratione prævia & mediante juſtitia, prout criminis qualitas exegerit, et delicti ac culpæ rebellium & exceſſus. Et ut etiam apud & per eum, per ſe ac ſuum ſeu ſuos commiſſarios, et ad hoc per eum deputandos, merum & mixtum imperium, adminiſtratio & jurisdictio huiusmodi, contentioſa ſive voluntaria, in loca & homines, cuiuscunque ſtatus praeminentiæ vel conditionis exiſtant, infra terminos & limites ſupradictos conſiſtentes vel conſiſtentia (ſalva tamen ſemper ſacroſancta Eccleſiaſtica libertate) liberè exerceantur, ſecundum quod jus ſeu ratio perſuadent. Concedentes nihilominus eidem & illi ſeu illis, quibus hoc commiſerit, et in ipſum illum vel illos jure plenario transferentes auctoritatem, poteſtatem & licentiam generalem, ne ſuis quis militet ſtipendiis, collectas & datias, conſueta onera realia & perſonalia & mixta, quocunque nomine cenſeantur, nobis & noſtro Imperio debitas ſeu debita, debendas ſeu debenda, nec non omnes cenſus, reditus, jura, proventus, emolumenta, oblationes, conductus, telonea & pedagia principatuum & dominiorum, monaſteriorum, civitatum, terrarum, territoriorum, diſtrictuum, oppidorum, caſtrorum, villarum & locorum, ad nos ratione Imperii, et ipſum ſacrum Romanum Imperium in Germania, Gallia & Regno Arelatenſi, de jure conſuetudine aut alias pertinentes & pertinentia, exigendi, levandi & recipiendi, et ad uſus ſuos pro defenſione ſacri Imperii, et pro ipſo Imperio ac evidenti expenſarum neceſſitate, ſupportandi & applicandi: pœnas & mulctas ratione prævia imponendi, levandi, et ex cauſis rationabilibus augmentandi, minuendi, remittendi in judicio & extra: Iudæos Cameræ noſtræ ſervos acceptandi & defendendi: bona damnatorum, rebellium & reorum juſtitia exigente confiſcandi & publicandi: Officiales quoscunque & præſertim noſtri Imperialis judicii Iudices (ſine eorum juris præjudicio, ipſis in ſuis officiis competentiis, et usque ad præſens in eisdem habiti & quæſiti) inſtituendi & deſtituendi: nec non de omnibus criminibus ordinariis & extraordinariis, enormibus, levibus, publicis & privatis cognoſcendi, puniendi, et executionem faciendi tam ſecundum jura municipalia quàm communia, ſeu legis cognitionem: et deciſionem huiusmodi committendi, in integrum reſtituendi, bannum imperialem pronuntiandi, abſolutionem concedendi; infamia tam juris quàm facti notatos publicandi, eamque juris infamiam tollendi & ſuper ea diſpenſandi; de cauſis principalibus & appellationum ad nos & ſacrum Imperium interpoſitarum ſeu interponendarum, quibuslibet tanquam noſter & Imperii ſacri Vicarius generalis cognoſcendi, examinandi, decidendi, et diffiniendi; et alia quæ cauſa-

Digitized by Google

cauſarum merita requirunt, exercendi & exequendi: ferias & nundinas inſtituendi, imponendi, collocandi & concedendi: rebelles ſacri Romani Imperii perſequendi & puniendi, privandi & exuendi feodis; gratiis, libertatibus, emunitatibus, indultis, juribus quibuscunque temporalibus; infames & inhabiles reddendi, pronuntiandi, declarandi; atque deſtitutos, privatos vel exutos, per ſe vel per alium ſeu alios, etiam per juditium dictum Hullgericht, aut alia quæcunque juditia damnatos, et extra jus (ut moris eſt) ſententialiter conſtitutos & depoſitos, ad honores, ſtatus, officia, jura priſtina in integrum liberè reſtituendi: Decreta, ſtatuta ac proviſiones in prædictis omnibus & quolibet faciendi de novo, corrigendi facta, et in totum tollendi; ſemel, pluries, et totiens quotiens oportunum fuerit & ordo dictaverit rationis: Omnia & ſingula feoda ſacri Imperii vacantia, vel cum vacaverint, committendi & conferendi, ac de aliis infeodandi & inveſtiendi (exceptis duntaxat feodis inſignibus Archiepiſcoporum, Ducum & Marchionum, et quæ cum vexillis ſeu gladiis recipi conſueverunt, et de quibus officialibus Imperialis curiæ de more ſervitur) & ab illis ſic recipientibus feoda, dum & quoties ſe caſus obtulerit, homagii, fidelitatis, obœdientiæ & devotionis debita juramenta noſtro & ſacri Imperii nomine & vice poſtulandi & recipiendi: ad Canonicatus & præbendas ac dignitates, etiamſi curatæ ac electivæ & maiores poſt Pontificales in Metropolitanis & Cathedralibus ac principales in Collegiis exiſtant, perſonatus, Eccleſias parochiales & beneficia & officia Eccleſiaſtica ſeu temporalia, dum & quotiens vacaverint, perſonas aptas & idoneas præſentandi, et eas & ea conferendi: Dotes, dotalicia, ſponſaliorum largitates ac donationes propter nuptias, admittendi & confirmandi: mentecaptis, furioſis, et aliis perſonis quæ ſui juris non exiſtunt, curatores, orphanis pupillis & viduis tutores & defenſores præficiendi, ac tutores & defenſores minus legitimè datos confirmandi, devolutiones fiſcales quorumcunque dominiorum, prædiorum & agrorum aut hereditatum, ſeu etiam rerum mobilium, dummodo jus & ratio illud exegerit, noſtri & Imperii nomine exigendi, tenutam & poſſeſſionem talium accipiendi. Dantes etiam & Regia concedentes auctoritate & de certa ſcientia, noſtro ac ſacri Imperii Romani Vicario generali ſupradicto poteſtatem pleniſſimam, Notarios publicos & tabelliones cum auctoritate & poteſtate plenariis creandi, faciendi, et de tabellionatus officio inſtituendi ſeu inveſtiendi (ut moris eſt) per pennam & calamarium: recepto ab ipſis prius & eorum quolibet pro nobis ac ſacro Imperio debita fidelitatis ſolito juramento: hoc ipſum etiam eadem auctoritate aliis concedendi & committendi, eosque eorum exigentibus demeritis privandi & deſtituendi: ac etiam naturales, manſeres, ſpurios, baſtardos, et quoslibet de damnato ſive illicito coitu procreatos, viventibus ſeu mortuis eorum parentibus, ritè legitimandi; etiamſi forent filii Illuſtrium Principum, Ducum, Comitum & Baronum, et eos natalibus & omnibus legitimis juribus reſtituendi, oмnemque genituræ maculam & natalium defectum abolendi: ad omnia & ſingula jura ſucceſſionum etiam ab inteſtato cognatorum & agnatorum, honores, dignitates, officia, et ad ſingulos actus legitimos admittendi et admitti mandandi (ſine tamen legitimorum hæredum præjudicio) ac ſi eſſent de legitimo matrimonio procreati. Et generaliter omnia & ſingula liberè faciendi & exercendi, quæ ad verum ſacri Imperii Vicarium generalem pertinent: etiamſi quæ ex eis jure & conſuetudine ſpecialius exegerint mandatum, etiamſi maiora fuerint ſupra & infra expreſſis, et quæ ad nos & ſa-

crum Imperium faciendi & agendi pertinere dinoſcuntur de jure, conſuetudine, ſeu plenitudine Regiæ poteſtatis: non obſtantibus quibuſcunque literis datis vel dandis, legibus, conſtitutionibus, conſuetudinibus, ſtatutis & juribus municipalibus & localibus, generalibus & ſpecialibus contrariis, quacunque firmitate roboratis. Quibus omnibus & ſingulis, in quantum præſentibus obviare ſeu eis derogare poſſunt, ac ſi talia ſpecificè in ſuis capitulis et punctis de verbo ad verbum hic forent inſerta & nominatim expreſſa, de noſtra certa ſcientia & de plenitudine Regiæ poteſtatis ſpecialiter derogamus, ac viribus carere decernimus & declaramus. Mandantes nihilominus firmiter, et diſtrictè præcipientes univerſis & ſingulis Eccleſiaſticis & ſecularibus Principibus, etiamſi Pontificali præfulgeant dignitate, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, nobilibus, miniſterialibus, militibus, clientibus, vaſallis, civitatibus, oppidis & eorum univerſitatibus, locorum rectoribus & eorum communitatibus, caſtris, villis, ſubditis, terrigenis, incolis, habitatoribus, caſtellanis, cuſtodibus, officialibus, et hominibus quibuſcunque, cuiuſcunque etiam praeminentiæ, dignitatis, ſtatus, gradus ſeu conditionis exiſtant, præſentibus & futuris; quatenus prædictum Ducem Ludovicum, filium noſtrum cariſſimum, noſtrum & Imperii Vicarium generalem taliter (ut prædicitur) à nobis conſtitutum, et perſonam noſtram figurantem, benignè & absque difficultate qualibet recipiant, et ſibi ac officialibus ſuis, quos conſtituet loco ſui, omnibus & ſingulis noſtro & Imperii nomine fideliter & effectualiter, tanquam nobis, in omnibus obœdiant, pareant & intendant realiter & cum effectu, ut exinde eorum ſincera devotio per operum efficaciam eluceſcat. Sub pœnis per præfatum noſtrum & Imperii Vicarium conſtituendis, infligendis; nec non ſub pœnis noſtræ indignationis graviſſimæ, et mille marcharum auri puriſſimi: quas ab ipſis, qui ſecus attentare præſumſerint auſu temerario, totiens quotiẽs contra factum fuerit, irrevocabiliter per ipſum ſeu ſubſtituendos ab eodem exigi volumus, ſuisque uſibus prout ſibi videbitur applicari. Harum ſub noſtræ Regiæ Maieſtatis ſigilli appenſione teſtimonio literarum. Datum Augſpurg, tertia feria poſt feſtum Nativitatis beatæ Mariæ Virginis glorioſæ, anno Domini MCCCCI. *Regni verò noſtri anno ſecundo.*

Ad mandatum domini Regis
Iohannes Weinheim.

Præterea ab hoc Vicariatu natum eſt & inter alia eximium illud privilegium, quod Palatini à longo tempore quæſitum & à Cæſaribus confirmatum habent, ut loca & dominia Imperii à Cæſaribus alienata & oppignerata, ipſis eodem pretio eisdemq; conditionibus reluere & redimere liceat.

Denique à Palatina Comitiva veteri hoc etiam ſingulare & eximium privilegium deſcendere videtur, quod ut in Aula regia & prætorio ampliſſimâ in omnes cognitione, nulloque penitus exempto

Præfe-

Præfectus Palatii judicabat; ita ipſe Rex vel Cæſar, ſi ab aliquo conveniri ſe pateretur (neq; enim bonus Princeps ſe ſupra leges & Iuſtitiam omnem extulerit, nobili exemplo Optimi illius Traiani, qui Præfecto ſuo Prætorii gladium tradens, dixerat: *Hoc pro me utere, ſi iuſtè imperavero: ſin minus, contra me*) coram hoc ſolo ſe ſiſtere dignaretur. Quod & ipſum ſummi honoris argumentum penes Palatinum Rheni (ſed ſolum, excluſo hac parte Saxonico) in Germanico Imperio remanſit, confirmatum à Carolo IIII. Imp. his verbis: *Et quamvis Imperator ſive Rex Romanorum ſuper cauſis, pro quibus impetitus fuerit, habeat (ſicut ex conſuetudine introductum dicitur) coram Comite Palatino Rheni, ſacri Romani Imperii archidapifero, Electore principe reſpondere: illud tamen judicium Comes ipſe Palatinus non alibi præterquam in Imperiali curia, ubi Imperator ſeu Romanorum Rex præſens extiterit, poterit exercere.* Conſuetudine ait ante ſe introductum, id eſt uſu antiquo. Et ſanè vetus hoc inſtitutum eſſe, etiam indicat Ius Saxonicum *. ubi tamen largiter Gloſſator eius ineptit, dum ſcribit; ob cauſas ibi expreſſas Imperatorem judicari, et aurea ſecuri percuti, ſuper marginem ſcuti; idque manu Palatini Rheni. Quo uno quid delirius febriens ullus ſomniaverit? quo etiam nomine auctor idem N. Friſchlino, aliisque emunctæ naris viris eruditis, ludibrium debuit.

Bull. Aur. d. cap. 5. vide Reſtaur. Caſtald. in tractat. de Imperator. q. 91.

Weichbild. lib. 1. artic. 8. & 9. Vbi Gl.

Et ne quis exemplo rem carere putet, præter quod *conſuetudine introductum* (quæ quidem tractum temporis, et actuum frequentiam requirit) Carolus ait, antiquius ipsâ Bulla exemplum in promtu eſt *, de Anno MCCC. Ex quo etiam notari poteſt, ante Legem illam Carolinam, cognitionem eiusmodi Palatinam ad Rheni fluminis ripam peragi ſolitam: quo potiſſimum loco antiquitùs

Chron. Altabenſi H. Steronis fol. 412. edit. noſtra.

tùs negocia Imperii publica expediri conſueviſſe, alibi ſcripſimus*. Verba auctoris hæc ſunt: *Eodem anno circa feſtum beati Michaelis, Dux Rudolfus & Comes Palatinus Rheni præfatus, ab Electoribus Imperii Maguntinenſi, Colonienſi, et Treverenſi Archiepiſcopis vocatus fuit ad Rhenum, contra præfatum Regem Albertum. Vnde iidem Principes contra ipſum Albertum conſpiraverant, eligentes ipſum Rudolfum pro judice: et aſſerentes ad Comitem Palatinum pertinere, quòd ſit officium Palatinæ dignitatis ex quadam conſuetudine, de cauſis cognoſcère quæ ipſi Regi moverentur. Quare contra Regem propoſuerunt, quod Dominum ſuum proprium, ſcilicet Regem Adolfum occidiſſet: ideo Rex eſſe non poſſet: Et ad depoſitionem ipſius cogitabant. Quod audiens Rex Albertus, iratus & commotus fortiter fuit, et maximè contra prefatum Ducem Rudolfum, cuius avunculus extitit, quia ſororis ſuæ filius erat; jurans quod omnia quæ ab Imperio obtineret, alienaret ab eo, videlicet Suevicum Werd, Novum Forum, et cætera. quod & fecit poſt hæc vadens contra prefatos Electores. Archiepiſcopus Moguntinus manu potenti obſedit Pinguiam: et ſic deinde Electores concordati ſunt tandem cum eodem Alberto.*

* Ad Pet. de Andlo pag. 80. et Orig. 11. cap. 2.

Neque ignoravit hoc, qui omnia jura in ſcrinio pectoris habere ſolet recondita. Nam in quadam epiſtola ad Fridericum III. Imp. Innocentii VIII. Papæ hæc verba lego: *Et quoniam cauſa hæc etiam eſt propria, et ad commodum modeſtè non poterat per Electores Imperii, aut ſaltem per Comitem Palatinum Rheni (ad quem in vim Bullæ aureæ claræ memoriæ Caroli Rom. Imp. IIII. huiusmodi cauſarum cognitio ſpectare deberet) cognoſci: Nos etſi paſtoralis officii* &c.

CATA-

CATALOGVS ELECTORVM PAlatinorum è domo Bavarica. Eorum Coniuges, emortuales, ſepulturæ indicatæ.

CAPVT XVII.

VLTIMO loco non alienum viſum eſt, ſubiungere Catalogum noſtrorum Principum, qui poſt illam Palatinæ & Bavaricæ familiæ coniunctionem, rerum in Electoratu potiti ſunt. Ita enim obtinuit, ut primogenitus ſemper (ſecundùm eum quem Aurea Bulla præſcripſit, aut potius confirmavit, modum) cum potiſſima ditionis parte Electoratum etiam Imperii obtineret. Sed Catalogum tantùm dico. nec enim vitas eorum deſcribere jam aut otium eſt, aut animus: quamvis & præter ea quæ vel Aventinus vel alii habēt, ad id conferre aliquid poſſemus. Sed nec eorum monumenta jam adſcribemus, quæ pleraque in Delitiis Itinerum à N. Chytræo, et recentiùs à Mel. Adamo *, diligenter deſcripta & edita, qui volet, requiret. Sunt ergo hi: *Heidelbergæ 1612.*

OTTHO Ludovici F. Otthonis N. Comes Palatinus Rheni, primus Elector ex hac familia. Vxor eius Agnes, filia Heinrici ultimi Comitis Palatini Rheni. Mortuus anno MCCXLV. Sepultus in cœnobio Scheyrn. Ab hoc deſcenderunt omnes Electores ſequentes. I.

Ludovvicus Comes Palatinus Elector, habuit uxores tres, Mariam Ducis Brabantiæ, alteram Annam Regis Poloniæ filiam, tertiam Rudolfi Rom. Regis, Comitis in Habſburg filiam Mechtilden. Mortuus anno MCCXCIIII. aliis MCCLXXXV. Sepultus in Fürſtenfeld, ut ſcribit Andreas Ratisponens. pag. 68. Vxor MCCXCIIII. II.

III. Rudolphus Ludovici filius, frater Ludovici Romanorum Imp. uxorem habuit Mechtilden, filiam Adolphi Rom. Regis, Comitis Naſſavii. Mortuus exul in Anglia (Moravia, ait idem Andreas pag. 77.) anno MCCCXIX.

IIII. Adolphus Simplex, Electoratum propter ſimplicitatem (ut vulgò ferunt) neglexit: cui frater Rudolphus ſecundogenitus ſucceſſit. Habuit Irmengardam, filiam Ludovici Comitis Oetingenſis. Mortuus anno MCCCXXVII. ſepultus in Schœnau. Vxor anno MCCCXXXIX. ſepulta in Liebenau.

V. Rudolphus II. Rudolphi I. filius. Vxor Anna, Ottonis Ducis Carinthiæ filia: cuius filiam unicam Annam Carolus IIII. Imp. in uxorem habuit; quem Carolum hic cum aliis Electoribus elegit. Mortuus anno MCCCLIII. Vxor, MCCCXXXI. ſepulta Schœnauiæ.

VI. Rupertus I. cognomento Ruffus, et *Ferhegut*, habuit uxores duas, Eliſabetham à Namur, et Beatricem Bergenſem. Mortuus anno MCCCXC. ſepultus Neoſtadii. Elizabetha, MCCCLXXXII. Beatrix, MCCCXCV. ſepulta ibidem.

VII. Rupertus II. Durus & *Branditz* dictus. Vxor eius Beatrix, Federici Siciliæ Regis filia. Mortuus anno MCCCXCVIII. ſepultus Schœnauiæ. Vxor Beatrix, MCCCLXV.

VIII. Rupertus III. Romanorum Rex, *Clementis* cognomento nobilis, in uxorem habuit Friderici Burggravii Noribergenſis filiam Eliſabetham. Mortuus anno MCCCCX. Eliſabetha, MCCCCXI. ſepulti unà Haidelbergæ ad S. Spiritum.

VIIII. Ludovicus IIII. Barbatus, cognomento Pius, uxores duas habuit: quarum prior Blanca Heinrici Regis Angliæ filia, altera Mechtildis Ludovici principis Sabaudiæ filia. Mortuus anno MCCCCXXXVI. ſepultus ibidem.

Digitized by Google

Ludovicus V. junior, dictus Virtuoſus. Eius uxor Margaretha, Amedæi principis Sabaudiæ filia. Mortuus anno MCCCCXXXXVIIII. Vxor MCCCCLXXVIIII. Sepulti ibidem. X.

Fridericus primus, cognomento Victor, felicibus bellis rebusque benè geſtis inclytus: quæ à nobis ſeparatim ſunt edita. Tutor primò Philippi, dein illo adoptato Elector factus. Vxorem non habuit. Mortuus anno MCCCCLXXVI. Sepultus Haidelbergæ ad Prædicatores. XI.

Philippus Ludovici iunioris filius; uxorem habuit Margaretham, Ludovici Divitis, Bavariæ Ducis filiam, ex qua multos liberos procreavit. Mortuus anno MDVIII. Vxor MDI. Sepulti ad S. Spiritum. XII.

Ludovicus VI. Philippi filius, pacis amantiſſimus. Vxor Sibilla *, Alberti Bavariæ Ducis filia. Mortuus anno MDXLIIII. Vxor MDXIIII. Sepulti ibidem, ut & ſequentes omnes. XIII.

* *Al.* Sidonia.

Fridericus II. Ludovici frater. Vxor eius Dorothea, Chriſtierni Daniæ Regis filia. Cuius vitam & geſta peculiari commentario exactè & diligenter deſcripſit eius conſiliarius, V. C. Hubertus Thomas Leodius. Mortuus anno MDLVI. Vxor obiit Neagoræ MDLXXX. XIIII.

Otto Henricus, Philippi ex filio Ruperto nepos. Eius uxor Suſanna, Alberti Bavariæ Ducis filia, Caſimiri Marchionis Brandeburgenſis vidua. Mortuus MDLVIIII. Vxor MDXLIII. XV.

Fridericus III. Iohannis Comitis Palatini, et Principis Simmerenſis filius. Vxor Maria, Caſimiri Marchionis Brandeburgenſis filia. Mortuus XXVI. Octob. MDLXXVI. Vxor ult. d. Octob. MDLXVII. Secunda uxor, Amelia, Comitiſſa Neuenarenſis. XVI.

Digitized by Google

XVII. Ludovicus VII. Friderici III. filius. Vxor Eliſabetha, Philippi Landtgravii filia. Mortuus anno MDLXXXIII. Vxor MDLXXXII. Secunda uxor, Anna, Comitiſſa Oſtfriſiæ, adhuc ſuperſtes.

XVIII. FRIDERICVS IIII. Ludovici F. Friderici Pii N. cùm patre mortuo IX. annis per patruum, laudatiſſimum Ducem, Iohan. Caſimirum, tutorio nomine Palatinatus feliciter adminiſtratus eſſet; eo ſub initium Anni MDXCII. defuncto, plenam gubernationem majorennis ex lege accepit: (paulo poſt ducta uxore Loyſa Iuliana, Wilhelmi Auraici Principis F. à Cæſ. Rudolpho in Comitiis Ratisponæ MDXCIIII. inveſtitus) Quam ut ad Dei omnipotentis honorem, Reipublicæ ſalutem, ſuumque decus in multos annos feliciter gerat, faxit ille Rex regum & Princeps principantium. Amen.

Digitized by Google

APPENDIX

QVO HÆC CONTINENTVR.

HVB. THOMÆ LEODII, quondam Friderico II. Palatino Electori à Conſiliis & Secretis, de Palatinorum origine, et Heidelbergæ antiquitatibus, Commentatio antè L. plus minus annos elucubrata: ex eius integrâ hiſtoriâ, de vitâ eiusdem Friderici, deſumta; et nunc demum ad autographum per Cl. V. Ianum Iulium Thomam Leodium, auctoris filium adhuc ſuperſtitem, recenſita & emendata: nonnullis ad marginem additis, et paſſim reſtitutis per M. F.

Monumenta litterarum antiqua, quibus Leodius adiutus fuerat; De Cancore Comite pagi Rhenenſis, Ansfrido Palatino; item de monte Abrinsberg, et ſylva Otenvvalt, è veteribus membranis ſumma curâ & fide exſcripta, et toti operi illuſtrando edita per M. F.

De Heidelberga, et Manheimio, et vicino agro, Obſervatio Ioh. Baſilii Heroldi, è Libro *De ſtationib. legion. in veteri Germania, cap.* XII.

M D C X I I I.

Digitized by Google

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI,
DOMINO IOHANNI, COMITI
PALATINO RHENI, BOIARIÆ
DVCI, COMITI VELDENTIÆ
ET SPANHEMII &c.

Domino ſuo clementiſſimo.

EXornandi res gentis veſtræ primos conatus, et ab eius primordiis deductos, ſub Sereniſſimi Principis noſtri Septemviri auſpiciis edere parans; graviter mihi peccare viſus ſum, Princeps illuſtriſſime, ſi non te ſimul in aliquam eius patrocinii partem vocarem. Quem cùm omni liberalis doctrinæ genere, in tam negocioſo principatus munere, animum paſcere vulgus ſuſpicit, docti gaudent, Principes principem hoc nomine locum cedunt: tum præſertim totam inclyti generis Palatini Hiſtoriam, à multis jam annis tanto ſtudio atque adeò ſucceſſu indagaſſe accepimus, ut ſi quo humana ſagacitas pervenire poteſt, tua penetraverit; nec quidquam in ampliſſimo illo campo tam ſit abſtruſum, reconditum, inexplicabile, quod non dudum repertum & evolutum animo complectaris, non digitis tuis cognitius promptiusque habeas. Macte hoc animo! quem generoſiſſimo cuique (Alexandrum enim & Iulium quid replicem?) natura inſevit. quem, ſi cum ſapientibus verè rem æſtimemus, maioris faciamus ipsâ Fortunâ, cuius tu beneficio tanti — — generis ramum milleſime ducis.

Hæc verò (noſtra ferè dixiſſem, quæ nos quidem ſepulta eruimus, inviſa in lucem protulimus, acceſſione non nullâ auximus) ut æqui bonique conſulas, Princeps clariſſime, ſi pluribus rogem; non illud tantùm, quod prædi-

Digitized by Google

prædicabam, tuum ſtudium, cui hæc viſa prius necne, grata utique fore, et forte vſui etiam alicui perſuademur; ſed illam ſimul profectò humanitatem vel exteris notam ignorare, aut mihi antehac coràm comperta oblitus videri poßim. Cuius laudis tuæ præconem, meæque obſervantiæ teſtem ſaltem eſſe, ſi hoc quidquid eſt libelli benignè patieris; animum addes, ut alia huius generis tantò plura, partim noſtra, partim noſtrâ manu expolita & locupletata, illuſtrißimæ domui veſtræ, et per hanc Reipublicæ, tantoque ocyùs conferamus. Vale Illuſtriſſime Princeps, et fave. Heidelbergæ. Kal. Septemb. anno Gratiæ MDXCVIII.

CELST. T.

deditiſſimus

MARQVARDVS FREHERVS.

Digitized by Google

DE PALATINORVM ORIGINE

HVBERTI THOMÆ LEODII
Commentatio.

PALATINORVM COMITVM nomen ab iis ſumpſiſſe initium, qui ex præclara aliqua familia orti, Palatiumque Principis Romani, id eſt, eius regiam, et (ut nunc vocant) Aulam comitati ſunt, originemq; habere, nemo qui paulo vetuſtiores libros perlegerit, dubitare debet: vehementerque eos errare puto, qui ab uno Palatio vel Treverenſi, vel illo quod eſt in medio Rheni apud Cubas, aut alio quopiam, nomenclaturam hanc Comites Palatinos adſecutos, perſuadere conantur. Verùm Principes Romani quum animadverterent Imperii inclinationem; et veteres illuſtrium virorum in provinciis familiæ, vel paupertate preſſæ, vel quod conſpicerent honores & virtutis præmia ad ſe raró, ſed ad ſolos Romanos deferri, domi ſe continerent, neque Principem ſequi, niſi coacti & inviti vellent: quapropter & Palatium deſolabatur hominum frequentia, et periculum erat, ne ſpreti & derelicti domi præclarorum virorum filii in nomen Romanum aliquando conſpirarent: quod ſæpe factum facile doceri exemplis poſſemus. Hinc ergò prudentes Imperatores, ut huic malo mederentur, credibile eſt excogitaſſe & aperuiſſe provincialibus hanc viam, qua

Die Pfalz.

ſibi iter ad honores, ad præmia & provincias regendas pateret, ſi ſe palatiumque comitarentur. Quod qui paullo diutius feciſſet, Principique in expeditionibus comes fuiſſet, merebatur *Comes Palatii* appellari, hocque nomine honorari: cui & Princeps negotia ſui Palatii, hoc eſt, (ut nunc aiunt) aulæ, & quæcunque per negotia non poterat ipſe, expedienda & tractanda committebat: quibus ſi ſtrenuè præfuiſſet, etiam provinciæ regendæ adſignabatur, ut in multis Codicis Iuſtiniani conſtitutionibus patet, veluti *De Palat. ſacr. largit. L. priſco nunc ordine. lib. 12. C.*

Comes Palatii.

Palatium.

Vnde autem dicatur *Palatium*, etſi non magnopere deſiderandum exiſtimo, quia tamen de Friderico Principe Comite Palatino & eius origine ſcribere mens eſt, apud veteres celebratam Palatii etymologiam non gravabor adſcribere. Varro, *Quarta* inquit *regionis Palatium; quod Pallantes, qui cum Euandro venere, qui etiam Palatini & Aborigines, ex agro Rheatino qui appellatur Palatium, ibi conſederunt.* Aliqui verò à Pallante proavo Euandri Palatio nomen manſiſſe referunt, ſecundum quos Virgilius ait:

Arcades has oras, genus à Pallante profectum,
Qui Regem Euandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, & poſuere in montibus urbem
Pallantis proavi de nomine Palantaum.

Vnde & tum temporis procul dubio *Comites Palatini* cœpti appellari, ut ex Virgilio audis. Livius montem hunc à Palanteo urbe Arcadiæ *Palantium*, deinde *Palatium* appellatum tradit. Alii à Palatia Latini uxore. Alii quod Palante Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum ſuſcepit, hunc incoluerit. Alii à Palantia Euandri filia, ab Hercule vitiata, et ibi ſepulta. Alii à Pallante, qui & ipſe inibi ſepul-

Digitized by Google

ſepultus. Eundem hunc locum à pecore multi dictum putant, quod paſcens ibi balare conſueverit. Tibullus:

Sed tunc paſcebant herboſa Palatia vaccæ,
Et ſtabant humiles in Iovis arce caſæ.

Propertius:

Amphytrioniades qua tempeſtate juvencos
Abſtulit à ſtabulis ô Erythrea tuis,
Venit ad invicta pecoroſa Palatia Romæ,
Et poſuit feſſos feſſus & ipſe boves.

Vnde Nævius *Balantium* nominavit, vel quod palare, id eſt errare ſoleret armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Æneæ, occupato monte qui nunc *Palatinus* dicitur, urbem condidiſſe, Romamque denominaſſe. Tremelius verò Palatinum Romuleum montem vocat, cum inquit: *Fuit eius ſtatua in pede montis Romulei ante ſacram viam inter templum Fauſtinæ ad arcum Fabianum.* Is mons hodie *Palatium maius* vocatur. In Palatini montis vertice (ut ſcribit Dionyſ.) Arcades qui cum Euandro venerant, Victoriæ templũ erexerunt. Magna mater Idea ex Peſſinunte oppido Phrygiæ advecta, in Palatio tam diu collocata fuit, donec ædes columnis pretioſis cum pavimentis diverſorum colorum illi conſtrueretur. Fuit & in Palatio fanum Febris. Æneas cum Aſcanio templum Fidei, in Palatio à Græcis conſtituiſſe dicuntur. Quinetiam templum Iovis Victoris in Palatino monte fuiſſe volunt. Antoninus Heliogabalus Deum ſuum Heliogabalum in Palatino monte conſecravit. Templum Apollinis in Palatino monte Auguſtus excitavit, in quo iam ſenior ſæpe ſenatum habuit, et decurias judicumre cognovit. Et in eo poetæ ſua ſcripta reponebant. Vnde Horatius:

Scripta Palatinus quæcunque reponit Apollo.

Digitized by Google

Livia quoque divo Auguſto templum in Palatio erexit. Ciceronis domus in celeberrima parte Palatini montis propeque Palatium ſita erat. Præterea ædes Deorum penatium, Romuli & Remi caſa ex lignis & arundinibus ſtructa, Catilinæ domus, item Marci Scauri, Marci Flacci, Viturbii & multorum aliorum in Palatino monte fuerunt. Qualis autem & quanta fuerit Palatii moles & pulchritudo, indicant ſtatuæ præclariſſimæ, pretioſiſſimæq; columnæ in eo repertæ. Hodie autem tam præclarus mons ſeu collis, præter unam atq; alteram domunculam, et ædem S. Andreæ, nullum habet ædificium. totus enim vinetis plenus, aut paſcuus ager, non ovibus magis, quàm capellis & capris eſt relictus, ut verè *Balantium* nunc poſſit nominari, ut ſcribit Bartolomæus Marlianus in antiquæ Romæ topographia.

Quæ quidem libenter recenſuimus, non ut ex Romano Palatio noſtrorum Palatinorum nomen eruere conaremur, quemadmodum non incelebris vir quidam * Auſtriacorum Principum ex Arca Noë & monte Aventino: ſed tantum ut oſtenderemus, unde Principum magnorum ædes *Palatii* nomen conſecutæ ſint, et Palatini noſtri non ab aliquo particulari Palatio, (ut ſupra dixi) ſed à Principis Romani Palatio, quocunque locorum foret, verè appellari. Vnde Imperator Conſtantinus lib. XI. C. tit. de Palatiis & domibus domin. ita ſcribit: *Conſecratas nobis ædes, id eſt, inclyta Palatia, ab omni privatorum uſu & communi habitatione excipimus.* Eſt & lex Imperatorum Honorii & Arcadii *de Comitibus & archiatris ſacri Palatii*, C. lib. XII. Item Zenonis, *de Com. qui provinc. reg.* eod. lib. appellantur *Comites prioris ordinis & vicarii*. Item de his intelligitur Titulus, *de officio comitis rerum priva-*

* *Hieronym. Gebvvyler. in geneal. Auſtr.*

privatar. ſacri palatii. ubi dicitur, *ad Palatinos curam omnium rerum Principis pertinere*. Magnam autem fuiſſe Palatinorum auctoritatem, dignitatem, et privilegia, ex legibus aliis colligitur, quas tulit Conſtantinus Imp. & Gratianus, & Valentinianus & Theodoſius, Tit. *de privilegiis eorum qui in ſacro palatio militant*. Et, *de Caſtrenſi omnium Palatinorum peculio*, lib. XII. C. Et (ut hoc quidem addam) pro certo habent hiſtoriographi, Palatinum montem multis annis ante urbem conditam ædificiis conveſtitum, ab Roma Itali filia Valentia; ab Euandro deinde arce conſtituta, urbeque orta Reges & Imperatores inibi ſedem habuiſſe.

Longa deinde ſerie tranſlato in perſonam Caroli Magni Imperio, Comitum Palatinorum dignitas & auctoritas non ſolum remanſit, ſed etiam aucta eſt. Vnde apud Blaviam in Xantonibus ſuper Rolandi ſepulchrum ſcriptum eſt, *illum fuiſſe primum Comitem Palatinum*, quod forſitan plures eſſent in aula Imperatoris. Fuit autem is Rolandus Caroli Magni ex ſorore nepos. Dux quidem magnanimus, qui cum ſocio Oliverio aliiſque quam plurimis egregiis viris contra Hiſpanos, tum infideles, fortiter pugnando in jugis montis Pyrenæi, qua parte Ronciuallis appellatur, ſiti & vulneribus confectus occubuit: ubi etiamnum hodie cornu illius eburneum & enſis oſtenditur. Quia verò noſtri Comites Palatini, verâ lineâ Carolum Magnum, & hunc Rolandum attingere putantur, haud tædioſum erit paucula de hoc adſcribere. Fabulantur Francorum annales eundem Carolum, eiuſque duodecim proceres, quos *Franciæ Pares* appellant, inaudita corporis magnitudine fuiſſe. Quod reſcire cupiens antiquitatis amantiſſimus Franciſcus Rex Francorum, ex Hiſpanica captivi-

Rolandus Palatinus.

Pairs de France.

Digitized by Google

tate in ſuum regnum rediens, poſtquam Blaviam pervenit, in ſubterraneum illud ſpecus deſcendit, ubi dictus Rolandus & Oliverus, & medius Divus Romanus in marmoreis ſepulchris non admodum magnis tumulati ſunt. Iuſſit autem de Rolandi tumulo fruſtum marmoris abrumpi, et illico poſtquam inſpexiſſet, calce ſeu cæmento reliniri, de communi fama nihil detrahens, ne videretur fruſtra (ut credo) id tentaſſe. Poſt paucos verò dies ſalutato de itinere Rege in opido Cognaco, Fridericus Palatinus qui tum Imperatorem Carolum in Hiſpaniam adibat, Blaviam etiam divertit, et eadem monumenta videre voluit. Aderamus ego, et Doctor Iohannes Langius, Principis inſignis medicus, qui de ſingulis diligentius ſcire volentes perſcrutati ſumus à Monacho, qui Principi omnia indicabat, de oſſibus Rolandi, an adhuc integra, et ea qua fama diceret, longitudine in marmore concluderentur. Reſpondit ille, *Famam nihil eſſe mentitam, neque nos movere debere marmoris brevitatem. Fuiſſe enim poſt multos annos à ſtrage ex Roncivalle translata, putrefactis iam iuncturis non cohærentia, ſed ſimul veluti in faſcem colligata ibi eſſe repoſita, & marmor pro longitudine tibiarum, quæ adhuc integræ forent, excavatum fuiſſe.* Admirati ſumus vehementer, ſi Monachus verum diceret, Rolandi magnitudinem, cuius pro marmoris dimenſione tibia tres pedes ad minus longitudinis habuiſſet. Dum hæc nobiſcum ratiocinaremur, abiit Princeps cum Monacho. nos duo remanſimus ſoli inter nos dicentes: *Quid ſi fragmentum marmoris revelleremus, quum nondum cæmentum coaluiſſe videamus?* Placuit conſilium, et admovemus manus, quibus libenter ceſſit lapis, totumque ſepulchrum intus inſpeximus. Vbi prorſus nihil erat, niſi oſſiculorum cumulus, vix duorum pugnorum craſſitudine: quo diſperſo, os vix ullum

Digitized by Google

ullum digiti longitudine invenimus. Quare repoſito, ut antea fuerat, fragmento, riſimus inter nos Monachi vel inſcitiam vel impudentem mentiendi audaciam.

Fuerunt autem & ante Rolandum multi Comites Palatii apud Franciæ Reges, quos ſua lingua *Magiſtros Curiæ* & *Præfectos Palatii* vocabant; veluti Pipinus maior, pater Caroli Martelli, qui genuit Pipinum, ex quo genitus eſt Carolus Magnus Imperator, à quo deſcenderunt Comites Palatini ad Rhenum. Quod ut liquidò appareat, neceſſarium eſt ſcire, Pipinos & omnes Caroli Magni maiores ex Francis Germanis ortos, et ad Rhenum ac Moſam tum ſedes poſuiſſe, quum primum Franci in Galliam transmiſſo Rheno venerunt. Ex primoribus illorum autem fuiſſe certũ eſt indicium, quod apud Reges Francorum ſupremas ſemper dignitates adepti ſunt, atque curiæ præfecti, primarii gubernatores, vicarii, majoresq; domus, hoc eſt Palatii Comites fuerunt, ad regaleque poſtmodum faſtigium pervenere. Sedes autem (ut dixi) ad Moſam habuiſſe teſtis eſt Pipinorum regia Iopilla, è regione Heriſtalli, dimidio milliari ab urbe Leodio: ubi toties nunc Paſcha, nunc Natalem Domini celebraſſe perhibentur. Accepit ex Antio pago vicino Leodio concubinam Alpaidem, ex qua Carolus Martellus avus Caroli Magni ortus, et cuius cauſa divus Lampertus occiſus eſt. Poſtmodum vero Carolus Magnus Aquisgranum, Duriam, Tulbiacum, aliaque vicina loca, utpote patrimonialia, libenter incoluit. Sed non ſolum eum tractum totum ad Moſam & circa Leodium Pipini Comites Palatini poſſederunt; verum & totum Iuliacenſem, Clivenſem, & Bergenſem; totamq; inſuper Brabantiam, Marchionatum Antuerpienſem, & de-

Vide eund. Hubertum in Eburonib. pag. 123.

& deinde ripam utramque Rheni ab exitu illius in Oceanum, usq; ad Argentoratum fermè tenuerunt. Quod ita evidenter me probaturum ſpero, ut non habeat in poſterum de quo dubitet probus lector.

Cancor. Et quidem à Cancore illuſtri Rhenenſis pagi Comite ſumam initium, qui ſub Pipino primo circa Wormatiam & Heidelbergam longe lateque regnaſſe legitur. Cuius mater Williſvvinda, vidua Roberti Comitis, filia Adelhelmi Comitis, uxor vero Angila nominabatur. Fundavit autem hic anno Domini DCCLXIV. regni Pipini anno XII.
hod. Lorſch. Monaſterium Laureshamenſe, quatuor ab Heidelberga diſtans miliaribus, ſuper fluvium tunc temporis *Wiſgoz*, nunc verò *Weſchniz* nuncupatum: qui ortus in Ottonica ſilva, iuxta oppidum *Weinheim* è montibus erumpit, et apud Stenum infra Wormatiam Rheno miſcetur. Habuit verò Cancor filium Heimericum, et fratrem nomine Turincbertum. Turincbertus verò filium Rutbertum, qui omnes dictum monaſterium vehementer locupletarunt. Donaverunt enim Cancor & Angila
Schar. monaſterio Eccleſiam in Scarra cum ſuis appendiciis: item prædium admodum dives circa Maguntiam, et villam *Hagenheim* cum omni integritate in pago Wormatienſi ſuper fluvium Saluſiam: item *Birſtat* pagum è regione Wormatiæ. ne quis putet eos non fuiſſe potentes & divites. Habuit etiam Cancor conſanguineum Rutgangum Metenſis eccleſiæ archiepiſcopum, cui monaſterium inſtituendum commendarunt, nullius Epiſcopii vel Eccleſiæ juri aut dominio ſubiicientes: qui quidem eccleſiaſticis & regalibus occupatus negotiis, fratri ſuo Gundelando *Laureshaim* commiſit. et ita ſecundus Abbas factus eſt. Et (ut hoc quoque addam) idem Rutgangus Gorzienſe Monaſterium tribus à Metenſi

Digitized by Google

Metenſi urbe miliaribus fundaſſe, et corpus beati Gorgonii ibidem recondiſſe dicitur; & in Eccleſia Hylariacenſi ſanctum Naborem *, in Laureshaimenſi vero divum Nazarium. Quæ tria Monaſteria Pipinus poſtmodum ſumtuoſis auxit ædificiis. Quapropter & *Fundator* aliquando nuncupatur. Hæc ex antiquiſſimo libro ante ſexcentos (ut putatur) annos ſcribi cœpto erui, in quo & literæ Caroli Magni continentur memorantes *Heppenheim oppidulum eſſe ſitum in pago & Comitatu Rhenenſi*. Et hinc facilis conjectura, Comites Palatinos *ad Rhenum* eo tempore nuncupatos, et ex Pipinorum proſapia ortos eſſe. Quandoquidem Cancori ſucceſſiſſe poſtmodum Carolum Magnum facile colligitur, ut qui filiam ſuam Immam de bonis in eodem pago Rhenenſi jacentibus, poſtquam ſecretario ſuo Eginhardo nupſit, dotavit. Quod ne quis miretur, aut exiſtimet me fabulam recenſere, adponam eam * ad verbum ex eo quem ſupra dixi veteri libro, ut etiam ſit lectori tædii levamen, ſi quod ex his concepiſſet: *Qualiter verò Cella Michelenſtat ſub hoc piiſſimo Principe Carolo Magno, per venerabilem Einhardum Laureshaimenſi monaſterio acceſſerit, prout à maioribus noſtris memoria traditum eſt, perſtringamus. Eſt enim res tum cognitu & admiratione digna, tum quanta vel qualis olim Imperialis excellentia & erga ſubditos pietas, et erga devotos liberalitas, et erga ſuorum exceſſus clemētia fuerit, evidens exemplum. Hic igitur Einhardus Archicapellanus notariusque Imperatoris Caroli, cùm in aula regia laudabiliter ſerviens, diligeretur ab omnibus, à filia quoque ipſius Imperatoris Imma nomine, Regi Græcorum deſponſata, amabatur ardentius. Aliquantum temporis fluxerat, et amor alternus cotidie inter ambos per augmenta creſcebat. Vtroſq; enim timor retardavit & offenſio Regia, ne tam gravia conveniendi inirent conamina. Sed a-*

* *hod.* Xanterſor.

Chronicon Laurishamenſe, à nobis editū Tomo I. German.

EINHARDUS.

* *Videſis eandem ſtylo Lipſii deſcriptam, in Monit. Polit. lib. I. cap. 12.*

Imma Caroli M. F.

Digitized by Google

mor improbus omnia vincit. Denique cum idem vir egregius inremediabiliter amando æſtuaret, aureſque virginis per internuncium appellare non præſumeret, noviſſimè ſumpta de ſemetipſo fiducia, nocturno tempore latenter ad puellæ tendebat habitaculum. Ibidemque pulſans clanculum & intrare permiſſus, tanquam allocuturus iuvenculam de Regali mandato, ſtatim verſa vice ſolus cum ſola, ſecretis uſus alloquiis & datis amplexibus, cupito ſatisfecit amori. Interea cum iam appropinquante luce diei, per ſilentia noctis unde venerat regredi vellet, de improviſo nivem haud modicam decidiſſe cognovit; et ne per veſtigia pedum virilium agnitus proderetur, foras exire timuit: amboſque pro conſcientia facti, anxietas ſimul & formido intus remanere compulit. Cumque nimia ſollicitudine fluctuantes, quid facto opus eſſet deliberarent; tandem elegantiſſima iuvencula, quam audacem faciebat amor, conſilium dedit, ut ipſa quidem ſuper ſe inſidentem inclinata exciperet, eumque usq; ad locum illius hoſpitio contiguum ante lucanum deportaret, ibique eo depoſito rurſum per eadem veſtigia cautius obſervata rediret. Eam noctem Imperator divino (ut creditur) nutu inſomnem duxit, diluculoque conſurgens, eminusque de aula proſpiciens, intuitus eſt filiam ſuam ſub præfato onere nutanti greſſu vix incedere, et ad condictum locum depoſita, quam geſtabat ſarcina, celeri repedare recurſu. Quibus multo intuitu perſpectis, Imperator partim admiratione, partim dolore permotus, non tamen abſque divina diſpoſitione id fieri reputans, ſeſe continuit, et viſa interim ſilentio ſuppreſſit. Interea Einhardus ſibi conſcius, certusque rem nullo modo Dominum ſuum Regem diu latere poſſe, tandem inter anguſtias reperto conſilio Imperatorem aggreditur, flexis genibus miſſionem poſtulans, aſſerens tot & tantis ſervitiis ſuis condigna non rependi præmia. His auditis Rex diſſimulato rei & eventu & exitu diu conticuit: dehinc eum certificans ſe poſtulationi

Simile exemplũ Henrici III. Imp. apud Vinc. Beluacens. in Spec. Hiſt. lib. xxv. cap. 10.

Digitized by Google

tioni eius quantocius reſponſurum, diem conſtituit; ſtatimq; Conſiliarios primosq; ſui regni & cæteros quosq; ſibi familiares paßim evocatos convenire jußit. Congregata itaq; magnifica diverſarum dignitatum frequentia, ita exorſus eſt: Imperatoriam, inquiens, majeſtatem nimis injuriatam eſſe & deſpectatam, in indigna filiæ ſuæ Notariique ſui copulatione, et exinde non mediocri ſeſe agitari perturbatione. Quibus nimio ſtupore percullſis, et de rei novitate & magnitudine quibusdam adhuc ambigentibus, Rex innotuit eis evidentius, referens eis à primordio quid per ſemetipſum oculata fide cognoverit, conſiliumq; eorum atq; ſententiam expoſtulans ſuper hoc. At illi inter ſe diverſi diverſa ſentientes, in præſumptorem huius rei duras & varias dedere ſententias; aliis ſine exemplo puniendum, aliis exilio damnandum, aliis alio modo diſperdendum, ut cuiq; impetus erat, adjudicantibus. Porrò quidam ex eis tanto mitiores, quanto ſapientiores, habita ſecum deliberatione quàm intimè Regem exoravêre, quatenus ipſe rem per ſemetipſum examinare, & ſecundum divinitus ei collatam ſapientiam diffinire dignaretur. Verum ubi Rex ſingulorum circa ſe affectum ponderavit, et inter diverſorum ſententias, quid potißimum conſilii ſequeretur expendit, ſic eos alloquutus eſt: Non ignoratis, inquit, humanum genus variis ſubiectum eſſe caſibus, et frequenter evenire, ut res nonnullæ quæ contrariis initiis inchoantur, meliorem aliquando ſortiantur exitum. Proinde non eſt deſperandum, ſed potius ſuper hac re, quæ & gravitate & novitate ſui noſtrum exuperat ingenium, divinæ providentiæ quæ nunquam in ſui diſpoſitione fallitur, quæq; etiam malis bene uti novit, pietas eſt exſpectanda & expetenda. Quapropter tam triſtis facti à Notario meo non exigam pœnas, per quas infamia filiæ meæ magis videbitur augeri quàm minui. Vnde dignius & laudabilius imperii noſtri gloriæ arbitramur congruere, ut data adoleſcentiæ venia, legitimo eos matrimonio coniungam,

& rei probroſæ honeſtatis colorem ſuperinducam. Regis igitur audita ſententia, fit incomparabile gaudium, magnitudoq́ animi eius ac manſuetudo ſummis effertur laudibus. Interim Einhardus iuſſus adeſſe, ingreditur: quem Rex exopinato ſalutans, ita eum placido vultu alloquitur: Iam dudum auribus noſtris à vobis delata eſt querimonia, quod ſervitiis veſtris regali munificentia hactenus dignè non reſponderimus. Sed (ut verum fatear) maxime ſuper hoc culpanda eſt veſtra negligentia: quandoquidem licet ſuſtineam tot & tanta negotia ſolus, tamen ſi quid voluntatis veſtræ conceptum haberem, ſervitia veſtra digno fuiſſem proſecutus honore. Verùm ne vos diuturno ſermone protraham, querimoniis veſtris ampliſſima donatione ſatisfaciam: et ut vos etiam fidelem mihi ut prius & benevolum poſthac ſentiam, juri veſtro nuptui tradam meam filiam, veſtram ſcilicet portatricem, quæ quandoq́ altè ſuccincta veſtræ ſubvectioni ſatis ſe morigeram exhibuit. Protinus ad Regis edictum cum multo comitatu adducta eſt eius filia, quæ roſeo vultu perfuſa rubore, tradita eſt per manus patris in manus prædicti Einhardi, cum dote plurima, prædiorum quoque nonnullorum, cum innumeris aureis argenteisq́ donariis, aliisq́ pretioſis ſupellectilibus. Quibus etiam piiſſimus Imperator Ludovicus poſt obitum patris, prædia ſua videlicet Michelenſtat & Mulenheim, quæ nunc appellatur Seligenſtat, tradidit. Vbi monaſterium poſtea Einhardus conſtruxit, Mülnheimque donavit: Monaſterio autem Laureſheimenſi Michlenſtat teſtamento reliquit, reſervata tamen ſibi donec viveret & ſuis hæredibus poſſeſſione, qua adhuc fruuntur Comites de Erpach: qui ſe ab illo originem ducere arbitrantur, et ſepulchrũ illius nuper aperiri in Seligenſtat fecerunt, veramq; hanc hiſtoriam tabella plumbea teſtante paucis voculis deprehenderunt. In literis autem huiusmodi donationis Ludouici Pii *Michelnſtat* dicitur ſita *in Odonevvalt*

Erpach.

Odonevvalt in Pago Plumgouue, ſuper fluvium Mimigun: Mulenheim autem ad Mœnum fluvium.

In quibuſdam literis Lotharius primus filius Ludovici Pii *Anſfridum fidelem ſui Palatii Comitem* appellat, et ob egregia in ſe merita prædium in *Geizeſurt* in pago Hattuarenſi, ſuper fluvium Nerſe, in Odenheimer marca donavit. In literis verò Ludovici Pii *Mulnheim* fuiſſe poſſeſſionem Drogonis Comitis, nempe Palatini, memoratur: et *Wiſſenloch* in Comitatu Conradi Comitis. Fuit autem Drogo ex Pipinorũ maioribus. Hæc ego ſcribo, ut ſciatur Comites Palatinos multa ad Rhenum & ad Mœnum iuxta Wormatiam circa eiuſdem Caroli Magni tempora poſſediſſe. Item *Briſach* legitur ad eos pertinuiſſe. Supradictus Anſfridus Comes Palatinus multa poſſedit in pago Taxandria, nempe villam *Empele*, quam donavit eidem monaſterio, *Hunſete*, *Hatalle*, *Orcinon*, *Roſmala*, *Herpina*, *Angriſa*, *Oſterol*, *Maruilde*, *Palete*, *Hamaritta*, *Driella*, qui ſunt adhuc vici non procul à confluente Rheni & Moſæ, juxta oppidum *Graben*, *Meghen*, *et Ravenſtein*. Hic neſcio an debeam confiteri errorem, qui ſecutus Leodiorum annales Viſetum oppidum inter Leodium & Maſtricum Taxandriam eſſe volui, in Eburonibus meis *; quum ſit Taxandria pagus circa Buſcum ducis. et opinor oppidum ipſum, quod eſt antiquiſſimum (ut veteres muri indicant) eſſe Taxandriam, eo quod anno DCCCLXIX, triceſimo quarto Ottonis primi, quum requireret Abbas Laureſheimenſis ab Epiſcopo Leodienſi Erkaro ſive Eberhardo, ubinam *Taxandria* & vicus *Empele* foret, cuius Eccleſia ad ſe pertineret, nec haberet Epiſcopus certi quicquam quod reſponderet, congregari fecit totius ſuæ diœceſis ſynodum, in quo ſeptem viri Illuſtres

Anſfridus Com. Pal.

Drogo.

Vide Chrõ. Laurishã. fol. 73.

Taxandria.

*pag. 120.

Bois le Duc.

Vide d. Chron. fol. 20.

juramento atteſtati ſunt, Taxandriam pagum eſſe circa Buſcum ducis, et vicum Empele in illo, in ripa fluvii Moſæ, cuius alluvio Eccleſiam totam pene avulſiſſet: quam ita inventam ipſe Epiſcopus & Abbas reædificarunt, et in honorem ſanctorum Lamberti & Nazarii dedicarũt. Non tamen ignoro, pagum fuiſſe ampliſſimum Taxandriam, et forſan extenſum Viſetum usque. Donavit etiam Anſfridus monaſterio, quicquid habebat propietatis in pago *Durnau*, in villa *Sodota*, ſuper fluvium *Geldiun*, in Comitatu Geiſelberti (qui etiam ex maioribus Caroli Magni fuit). ad Auſtrum fluit *Sambra*, ad Occidentem res ſancti Lamperti, ubi villa Baldanis. Annales autem Antuerpienſium, ſeptem nominant ante Carolum Magnum ex Pipinorum familia Marchiones.

Præterea certum eſt Pipinos totam Brabantiam (ut nunc dicimus) poſſediſſe, atque ipſam Arduennam ſilvam, præſertim ubi Rhenum attingit, et *vetus Palatinatus* etiamnum hodie appellatur. Qui fuit ampliſſimus, etiam ſi ea quæ ſunt adhuc juris Palatini duntaxat adnumerentur, hoc eſt quæ in feudum à Palatinis hodie accipiuntur: videlicet quidquid ferè eſt inter Confluentes & Andernacum, totus Comitatus *de Virnenberg*, *de Nuenar*, *de Wida*, *de Seinis*, *de Manderſchid*, potiſſima ferè pars Ducatus Iuliacenſis: in quo Palatinus (cuius nomen non occurrit) Monaſterium poſtmodum ædificavit, cui nomen *Bruvveiler*, uno à Colonia Agrippina diſtans miliari. Et Ezelinus Comes Palatinus Rheni, frater ſanctæ Kunigundis, Eccleſiam *in Keyſersvverd* infra eandem Coloniam conſtruxit: quæ omnia cum tota Lotharingia Eberhardus & Geiſelbertus, qui ex poſteritate Caroli Magni & Comites Palatini fuerunt, ſub Ottone primo poſ-

Alte Pfaltz. Palltatz.

Ezelinus.

mo poſſidebãt, ſub quibus Leodium, Caprimons, Traiectum, Iupilla, Harſtallum, Marſna, Litta, pleraque alia continebantur. Godefridus Comes Palatinus Rheni ſeptem principalia beneficia, quæ vulgo appellantur *Vahnleben*, morte ſeptem nobiliſſimorum Eccleſiæ Laureshamenſis fidelium, obtinuit à Bennone Abbate: et ad generum illius Welephonem pervenerunt ſub Henrico quarto. Fuerunt Fridericus & Sigefridus Comites Palatini ad Rhenum, ſub Henrico tertio Imperatore. Et ut clariora hæc omnia fiant, adponam quæ antiquitati faventiſſimus Princeps, Iohannes Comes Palatinus Rheni, Dux Bavariæ & Comes in Spanheim, ſua diligentia, in veteri Palatinatu requiſita mihi tradidit: *Henricus*, inquit, *Comes Palatinus Rheni, & dominus de Lacu, quod ſine liberis eſſet annuente uxore ſua Adelheida, ædificavit Monaſterium ad Lacum patrimonium ſuum, Anno ſalutis* MXCIII. *regnante Imperatore Henrico tertio: deditque eidem Rheidam, Bellam, Bedendorff, Kruft, Alke, et Lacum.* Et in literis fundationis ad finem habetur: *Adfuerunt Sifridus privignus meus, Henricus Dux de Limpurg, et Wilhelmus Comes de Lutzelburg cognati mei*, &c. In literis verò privilegii, Henrici IIII. Romanorũ Imperatoris hæc verba continentur: *Poſt mortem vero prædicti Palatini Comitis Henrici, Sigefridus qui ei in comitatu Palatii ſucceſſit, de patrimonio ſuo Mylen in Brabantia, Ouerhouen & Geneheiden Monaſterio ad Lacum dedit.* Neq; propterea (quod aliqui hic facere nituntur) quiſquam putet, extra lineam Palatinorum Comitatum deveniſſe: ſed potius credendum, ipſam Adelheidam, et priorem eius maritum patrem Sigefridi, Palatinos quoque fuiſſe; qui multi tum ſupererant, exulantes hinc & inde, propter noviſſimum bellum per Eberhardum & Geiſelbertum Palatinos cum Ottone primo geſtum.

Godfridus.

Henricus.

Zum Loich.

ſtum. Sigiberti autem coniunx Gertrudis vocabatur, et eſt in monaſterio Lacenſi depicta, geſtans in capite coronam. In veteri quoque Palatinatu, in quodam ſacello divæ Virgini dedicato ſcriptum invenitur: Sigefridum Comitem Palatinum arcem nunc dirutam, non procul ab oppido Meyen & monaſterio Lacenſi, quam *Hohenſimeren* appellant, inhabitaſſe, habuiſſeque in uxorem Duciſſam Brabantiæ Genovefam, quam conſilio & ſuaſu cuiusdam equitis, cui nomen erat Golo, voluit igni tradere. Cauſæ non referuntur, ſed ſunt qui adſerant, cum puerulo in ingentem ſilvam expoſitam, et poſt aliquot menſes ſine omni humana ope, ſanam & incolumem repertam, et à Deo in ſignum innocentiæ conſervatam. Idem Sigefridus monaſterium in Brabantia fundavit nomine *Haffligenium*. de quo quidam Cardinalis ſingulis annis novendecim millia florenorum accipit, et adhuc triginta monachi cotidie ibidem aluntur. Eſt autem non procul ab oppido Aloſto, Comitatus titulo nobili. Supradicta Adelheidis in eodem monaſterio coronata etiam iuxta maritum ſuum cernitur depicta. Et eſt notatu dignum, quod licet prædictus Princeps Henricus ſe duntaxat *Comitem Palatinum & dominum ad Lacum* ſcribat; nihilominus tamen inſignia Bavariæ in dextro ſuæ chlamidis latere, et in ſiniſtro flavum leonem ſine corona in nigra planicie cum duplici cauda, depicta cernantur: ut credibile ſit, eum ex Bavarorum & Palatinorum progenie deſcendiſſe, ex ſtemmate Comitis Wernheri de Scheyren. Veteres enim ſua inſignia non curioſè, ut hodie, obſervabant. Siquidem Rupertus cognomento Senior, Comes Palatinus & Princeps Elector invenitur depictus equo inſidens, et inſignia Bavariæ pro ſcuto tenens, et ad equi antilenam leonem Palatinum ſine rubeo ſcuto, quod eſt in-

Frawenkirchen.

Extat hiſtoriola M. S.

Alſt.

eſt inſigne Electoralis dignitatis. Scilicet *pictoribus atq; poëtis quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas*, neque ab illis petendum judicium. Fuit & in hoc veteri Palatinatu Princeps Guilhelmus, Comes quoque Palatinus; qui ſepultus eſt in *Sprenckershach*: quorum omnium epitaphia adſcripſiſſem, niſi reveritus eſſem illa non placitura palato noſtri temporis hominum, eo quod media ætate ſcripta illis dura, rancida, & ruſtica planè viderentur. Qui volet ea legere, poterit Lacenſe Monaſterium adire, quod ab Andernaco uno; à Confluente tribus diſtat miliaribus. *Guilhelmus Palatin.*

Etſi iam ſatis ſuperque probatum exiſtimem, Arduennam ſilvam ad Pipinos & per conſequens ad Præfectos Palatii ſeu Comites Palatinos pertinuiſſe, et veterem Palatinatum ad Rhenum partem Arduennæ eſſe: nihilominus tamen ut hæc liquidiora fiant, adponam quæ hac de re doctiſſimus & antiquitatis amantiſſimus, vetus congerro meus, Chryſantus Boyſs ad me ſcripſit: De Arduenna ſilva, inquit, hæc habeto. Et primo ex Caii Iulii Cæſ. deſcriptione, *Arduenna ſilva*, inquit, *quæ eſt totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Treverorum ad Nervios pertinet; amplius quingentis millibus paſſuum patet*. Regino monachus Prumienſis Anno DCCCLXXXVI. ſcribit, *Ludovicum Regem transmiſſo inter Confluentes & Arduennam ſilvam Rheno, in pago Meginenſe* (hoc eſt *Meyenfelt*) *non longè ab Andernaco caſtello* (id eſt in veteri Palatinatu) *cum Carolo fratre conflixiſſe & viciſſe, licet Carolus plus quam quinquaginta millia hominum in ſuo exercitu haberet*. Eodem auctore, regio quæ hodie *Eiflia* dicitur, caſtrum *Sleiden*, oppidum *Duren* in Arduenna eſt; imo totus Ducatus Lutzelburgenſis, Limpurgenſis, Iuliacenſis; item bona pars Archiepiſco- *Arduenna ſylva.* *Meyfeld.* *Eyfel.*

Digitized by Google

patuum Colonienſis & Treverenſis: in hac Pipinus Prüm. Caroli Magni pater Monaſterium Prumiam conſtruxit. Et quia non dubitem quam plurimos fore, qui antiquitatibus Arduennæ & præſertim veteris Palatinatus, ubi *Eyſlia* appellatur, oblectabuntur; libenter adponam quæ idem Chryſantus mihi dedit, & primum à ſe repertum lapidem candidum in vico *Ripstorf*, et in ædibus ſuis adſervatum huiusmodi:

Gruteri Inſcript. fol. LV. 8. 9.

MARTI. ET. GENIO
TALLIATIVM
CLAVDIVS. VERINVS
AD. PERPETVAM. TVTELAM. ÆDIS
TALLIATIBVS. DEDIT. XCCL
QVAM. ÆDEM. L. MARCIVS
SIMILIS. DE. SVO. POSVIT.

Item fragmentum hoc:

PRO.
IMP. DIVINÆ
ANCAM. MARTI
TALLIATIVM.

Porro hi lapides non longe inventi ſunt ab area *Dollendorff*. Ibidem ſunt adhuc mirabiles ſubterraneæ teſtudines. Münſter-Eyfel Paulum ſupra Monaſterium Eyfſliæ eſt hic lapis:

CORNICEN. AN. XXXVI
STIP. XVIII.
COLLEGÆ. HÆREDES
POSVERVNT.

Paulum infra oppidum *Idan* in vico *Iuerneſheim* lapis fuit pulcherrimus literis Latinis inſculptus, ut ex fide dignis comperi, ſed hic mihi præreptus eſt. Non longe inde in vico *Antvveiler* inventus eſt lapis, in quo ſunt ſuprà tres virgines ſedentes cum ſportulis, in quibus roſæ, ſub virginibus verba ſunt hæc:

MATRO-

Digitized by Google

MATRONIS. VACALLI
NE. HIS. TIB. CLAVDI
MATER. NVR. IMP. IPSA

Poſt verba hæc, imo ſub ipſis, primum ſtat virgo longa veſte decenti, habens in manu (ut apparet) virgam florentem: ad cuius caput eſt adſcripta litera L. Livia ſcilicet, quæ fuit mater Tiberii, & nurus Imperatoris Iulii, utpote quæ filio illius adoptivo Auguſto nupſerat. Iuxta Liviam ara ſtat, in qua ignis cum flammis; juxta aram ſtat juvenis habens acerram in manibus; poſt juvenem ſtat longior vir habens quippiam in manu, idque imponens in ignem ſuper aram. Ego crediderim eſſe ſacrificium Liviæ à matronis factum, idque ſecutus C. Tacitum, qui in initio primi ait, *Liviam non contentam honoribus humanis, ſe per ſacerdotes & flamines effigie deorum & numinum coli voluiſſe*. Eiusdem formæ lapis eſt & alius, habeoque ego in ædibus meis cum ſuperioribus. Hæc ille.

Non ſolum autem ſuprema Comitum Palatinorum dignitas apud Pipinos & Caroli Magni poſteritatem permanſit: verumetiam *Vicariatus* ſublimitas etiamnum hodie perdurat; quam pene eandem dixerim. Vt enim præſens Imperator Comiti Palatino negotia diſponenda permittebat, ita abſens omnia committebat; vicesque ſuas prorſum commendabat. Quapropter inde effectum eſt, ſi contingat Imperatorem trans Alpes aut Pyræneos montes commigrare, ut illico quicquid eſt rerum Imperialium citra montes, ad Comitis Palatini curam pertineat, et Vicarius Imperii appelletur: mortuo verò Imperatore, et alio nondum electo aut ſuffecto, Comes Palatinus ad Rhenum, et ea quæ ſunt juris Suevici & Franconici, cauſa & ratione Palatinatus, ſingula quæque adminiſtrat & *Vicariatus.*

diſponit. Et quod magis eſt, tanta etiam eſt, et ſemper fuit Comitum Palatinorum excellentia, ut Imperialis Maieſtas ſi qua controverſia illi cum quopiam exiſtat, ſub Comite Palatino judicium ſubeat, ut apertè Bulla Aurea Caroli quarti Imperatoris declarat & continet. Et hinc factum nemo dubitet, quum de conſtituendis Principibus Electoribus ageretur, primas partes Comiti Palatino attributas, ut excellentiſſimo ex Caroli Magni progenie Principi: quas poſtmodum idem Carolus quartus Bohemiæ Regi adſcripſit, et aſſignavit volens conſulere poſteritati ſuæ. Tanta autem ſemper apud veteres Comitum Palatinorum ratio, honor & reverentia habita eſt, ut mortuo Henrico Comite Palatino Henrici Superbi filio, unica relicta filia, quam Otto Dux Bavariæ & Comes à Scheyren in uxorem duxit, Comitis Palatini titulo is Elector habitus ſit, licet utrunq; Principatum poſſideret. Cuius ex filio nepos Ludovicus, quum duos haberet filios, Rudolphum & Ludovicum, huic Bavariam, illi verò Palatinatum cum Electoria dignitate & parte Ducatus Bavariæ donare voluit, hac adiecta conditione, *Vt viciſſitudinario jure eandem Electoriam dignitatem poſſiderent*. quod obtinere non potuit. Neque enim Imperii Principes & ſubſequentes Imperatores ferre voluerunt, tantam auctoritatem & dignitatem, quæ ſolis Comitibus Palatinis debebatur, et ad eos pertinebat, à quopiam quàm qui Comes Palatinus, Palatinatumque poſſideret, uſurpari aut vindicari. Quod ipſum Carolus quartus Imperator poſtmodum Nurimbergæ publico judicio, aſſidentibus omnibus Electoribus, declaravit, et edicto cavit: *Ne quis ad Electoriam & Archidapiferi dignitatem jus ſibi vindicare præſumeret, niſi qui prius Palatinatum ipſum jure obtinuiſſet*. Et hinc factum ut Comites Palatini continua

Otto.

Electoratus.

nua ſerie novem Reges Romanorum ſive Imperatores, ſine Ducum Bavariæ aut quorumcunque aliorum contradictione, elegerint, et ſuis ſuffragiis ad Imperiale culmen promoverint. Licet enim ipſe Rudolphus per fratrem Ludovicum Imperatorem & Ducem Bavariæ, è Palatinatu pulſus, omnibusque bonis & dignitate ſpoliatus fuerit, eo quod ei ſuffragium ſuum in electione denegaverit, et Friderico Auſtriaco dare maluerit, et in exilio in Anglia mortuus ſit; filii tamen eius ſpoliati non remanſerunt, ſed in omne jus paternum & dignitatem ſucceſſerunt: videlicet Rudolphus, Adolphus & Rupertus. Hic Rudolphus in *Nova Civitate* Eccleſiam collegiatam cõſtruere incœpit, ſed morte præventus fratri Ruperto perficiendam, et Palatinatum Electoriamque dignitatem regendam reliquit. Adolphus enim ad ea non ſatis aptus judicatus eſt. Habuit autem Rupertus duas uxores, primam Eliſabetam Comitis Namurcenſis filiam, alteram Beatricem de Bergis. Et univerſale (ut vocant) Studium in oppido Heidelbergenſi inſtituit Anno MCCCXLVI. cui ſine herede mortuo Anno MCCCXC. & in Nova Civitate cum ſuis uxoribus ſepulto, filius Adolphi fratris Rupertus Brandits ſucceſſit & Princeps Elector factus eſt. Qui ex Beatrice Siciliæ Regina genuit Rupertum Romanorum Regem, Eccleſiæ regalis S. Spiritus Heidelbergenſis fundatorem. Et ille ex filia Burgravii Nurenbergenſis plurimos filios, Ottonem, Fridericum, Rupertum, Ludovicum, Iohannem, & Stephanum procreavit. Ludovicus factus eſt Elector, qui quoque tres filios reliquit, Ludovicum, Fridericum, et Rupertum. Ludovicus Elector moriebatur Wormatiæ Anno MCCCCXLIX. relinquens unicum filium Principem Electorem Philippum, qui multos reliquit liberos filios & filias: inter quos

Neuſtatt.

Academia Heidelberg.

Ludovicus Elector, et Fridericus, cuius vitam & res geſtas ſcribere nunc aggredimur. Hoc ſaltem præfati, nobiliſſimam hanc familiam à Pipinorum & Caroli Magni temporibus ſemper floruiſſe, multa poſſediſſe, et numquam defeciſſe. Quod male opinatus eſt Mvnstervs *. Niſi dicere volumus, agnatos & cognatos de familia non eſſe, et jura ſanguinis per filiam non conſervari. Quod ipſum etſi Romana jura contineant, non tuliſſent tamen Romulus & Remus Rheæ Silviæ filii, et ab iis originem ducens Ivlivs, Romani Imperii primus fundator & auctor.

* *Lib. III. Coſmogra. cap. 350.*

De Heidelbergæ antiqvitatibvs.

Per eundem Hubertum Thomam Leodium.

Qvidam Heidelbergam vel deſcribere vel laudare conati, et antiquitatem eius requirentes, nihil verò de ea ſcriptum obviam habentes; è Ptolomæi qui tempore Traiani & Antonini Pii vixiſſe perhibetur, viri Alexandrini, docti ſanè, ſed qui coactus quæ ab aliis audiebat ſcriptis tradere, ſatis infeliciter de Germania retuliſſe deprehenditur (ſi non depravata, quæ de illius civitatibus reliquit, exiſtunt infinita nomina) inter quæ *Budorim* oppidum memorat, quod Heidelbergam fuiſſe autumatur: non ſatis perpendentes, Ptolomæi ætate Heidelbergam in rerum natura non fuiſſe, nedum nomen habuiſſe. Quare huiuſmodi nænias relinquens, quæ de Heidelbergæ antiquitatibus habeo, deſcribere adgrediar, et à quibus ea ſumpſerim, liberius forſan depromam. Fuit ea tempeſtate, qua primum

Budoris.

Digitized by Google

primum Heidelbergam veni, vir non admodum doctus, ſed inveſtigandæ antiquitatis inprimis diligens perſcrutator, et circa repertam prudens annotator. Huic nomen erat Iohanni Bergero. Is à me interrogatus, quæ de Heidelbergæ nomenclatura & antiquitatibus ſciret, depromſit libellum vetuſtiſſimis characteribus deſcriptum, quem diligentiſſimè perlegi, et memoriæ quantum potui commendavi. In eo inquam libello ſcripta fuere quæ ſequuntur. *Heidelberga* ſeu potius *Heidenberga* nomen accepit à Romanis, qui hunc locum incoluerunt; quos Germani, ut omnes qui non ſunt ſuæ religionis, *Heiden* ſolent appellare, id eſt Paganos. Deinde more Græcorum N in L mutantes, *Heidelbergam* dixerunt, id eſt Paganorum mons, quod nomen usque in hodiernum diem retinet. Incoluiſſe autem hunc locum Romanos multa ſunt indicia, atque adeo *mons de cunctis cœlitibus* (inquit Hermannus Buſchius inſignis Poëta, in Hypantico) *nomen habens:* ubi multa inſunt argumenta, et inter cætera fonticulus, quem *ad Bachi aras* nuncupant, et item ciſternæ quæ adhuc apparent: item inſcriptiones Romanis literis: et in vicino pago *Hentſchuchsheim*, talis inſcriptio:

Heidenberg.

Heiligenberg.

Appianus 465. & Herold. de ſtat. legion. in vet. Ger. 6.12.13.14.

MERCVRIO . .
BASEM. CVM . .
L. CANDIDIV . .
CATO. R. D. C
V. S. L. L. M

Item in proximo pago, quem vocant Burgum Latinorum, *Ladenburg* Germanicè, talis inſcriptio:

Ladenburg.

IVNONI. Reginæ
MINERVAE Dea
BVSQVE ::: pro
SALVTE. ET. INColumitate

DD. NOSTRorum Diocletiani &
MAXIMIANI. feliciſſ.
AVGVSTORum. ConſtantI
ET. MAXIMIANi nobb. Cæſſ.
CIVITAS. MOC. . .
:VRE IN : EAV . .
. . . IAL . . . . .

Heidelsheim. Non procul inde eſt ſatis magnus pagus *Heidelsheim*, ſic quoque appellatus, quod ibi habitarint Romani, qui Germanis *Heiden* appellantur. Quo tempore Velleda virgo in Bruchteris imperitabat, vetula quædam, cui nomen Iettha, collem eum ubi Jettenbühel. nunc eſt arx Heidelbergenſis, et *Iettha collis* etiam nunc nomen habet, inhabitabat, vetuſtiſſimumq; phanum incolebat, cuius fragmenta adhuc nuper vidimus, dum Comes Palatinus Fridericus factus Elector egregiam domum conſtruxit, quam *Novam-Aulam* appellant. Hæc mulier vaticiniis inclita, et quo venerabilior foret, rarò è phano in conſpectum hominum prodiens, volentibus conſilium ab ea petere, de feneſtra non prodiens vultu reſpondebat, et inter cætera prædixit (ut inconditis verſibus canebat) ſuo colli à fatis eſſe datum, ut futuris temporibus regiis viris, quos nominatim recenſebat, inhabitaretur, coleretur, et ornaretur, vallisque ſub ipſa multo populo inhabitaretur, et templis celeberrimis ornaretur. Erat eo tempore Heidelberga ſine nomine ſilva, & feris duntaxat inhabitata. Quo autem tempore Iulianus Imperator apud Tabernas tres, Alemannos ad internecionem gentis propemodum vicit & delevit, curavit ubiq; fieri & conſtrui munimenta, ne rurſum convenire, rurſumq; provincias Romanas vexare poſſent. Poſtquam autem Romani inter Rauracos, id eſt Baſileam, & Coloniam Agrippinam ad Imperii protectionem infinitas arces & propugnacula ad Rhe-

ad Rheni ſupercilia ædificarunt, præſertim in ripa Galliæ, et ſequentibus temporibus Rhenum trans-greſſi bonam partem Germaniæ occuparunt; viſum eſt illis opus inprimis eſſe, ut loca per quæ è Germania ingreſſus in provincias Romanorum eſſet, munirent. Quà autem unicum erat iter juxta Nicrum flumen, ubi ſe ex Hercinia ſilva extra montes exonerat, duas extruxerunt arces; unam ſupra Ietthæ collem, alteram è regione, in excelſo monte & undique abrupto, quem *Abrinsberg* eo tempore nominabant, nunc autem *Omnium Sanctorum* vo- Heiligenberg.
catur: et ut nusquam pateret iter, murum ab phano Ietthæ ad flumen usque conſtruxerunt, qui modo pro mœnibus ſervit; juxta verò aquam turrim excelſam, ne per flumen eſſet deſcenſus, ubi domus nobilium eſt, qui hodie nomine Euleri gau- Eulerhof.
dent: è regione autem ultra flumen ad pedem Abrinſbergi montis,ubi nuper phanum Divæ Virgini conſtructum eſt, pons fuerat, qui ſublevabatur & recludebatur, ne illac tranſitus inſciis Romanis pateret.

Sed ut tandem fabuloſæ antiquitati valedicamus, lubet adſcribere, quæ is liber de infelici morte ipſius Ietthæ continebat. Egreſſa quondam amœniſſimo tempore phanum, ut deambulatione recrearetur, progrediebatur juxtà montes, donec pervenit in locum denſis ſilvis conſitum, quo montes intra convallem declinant, et qua multis locis ſcaturiebant pulcherrimi fontes, quibus vehementer cœpit illa oblectari, et aſſidens ex illis bibebat. Cùm ecce lupa famelica cum catulis è ſilva prorupit, quæ conſpectam mulierem, necquicquam divos invocantem dilaniat & fruſtulatim diſcerpit. quæ caſu ſuo fonti nomen dedit. Vocatur quippe in hodiernum diem, *Fons luporum*, ob amœnita- Wolffsbrunn.
tem loci omnibus notus: quem Princeps Fridericus

ſalientibus fontibus exornavit, et vivariis ſalaribus refertis jucundum reddidit, quem tempore æſtatis inviſeret, et plerique ſcholaſtici voluptatis cauſa ſæpe adeunt.

Quis poſtmodum Heidelbergam mœnibus cinxerit, non facile invenitur. Epiſcopum Wormatienſem nullo modo recipiunt. Ecquis enim unquam audivit Epiſcopos eam curam ſuſcepiſſe, ut mœnia & urbes munitas eſſe velint? non facile probatur. nempe magis crapulæ & luxui dediti, quàm de Republica cogitarunt. Niſi dicamus Romanos, quo tutiores & parvis copiis locum hunc ad egreſſum Nicri continerent, eam munitionem perfeciſſe, et poſtea phanis conveſtiviſſe.

De Coenobio Avgvstinorvm.

Inprimis Auguſtinorum cœnobium juxta mœnia conſtruxiſſe quosdam ante quingentos & triginta annos, ut ſe vidiſſe in literis quibusdam Irenicus * teſtatum reliquit, et *beatam Virginem in ſolitudine* appellatam dicit. Ibique Rex Rupertus nondum conſtructis ædificiis in Ietthæ colle habitaſſe commemoratur. Plura de eius conditoribus reperire non potui. Incoluiſſe autem multos præclaros viros in Theologia prælatos memoratur. Inter quos revocator veræ religionis, quæ jam diu neglecta jacuerat & obſurduerat, D. Martinus Lutherus prima fundamenta jecerat: et alii complures, ut Caroloſtadius, Munſterus, Melanchthon, ex hac ſchola velut ex equo Troiano emerſerunt. Nunc verò à Monachis deſertum Fridericus Comes Palatinus, in ſcholam Sapientiæ erexit: Dii faxint melioribus avibus.

Lib. III. Exegeſ. German. cap. 51.

D E

DE COENOBIO MINORVM.

Poſtea Minorum cœnobium infra Heidelbergam ad Nicrum conſtructum eſt, quo anno ſcire non potui. Invenio tamen literas Rudolphi Comitis Palatini & Ducis Bavariæ anno milleſimo ducente- 1298.
ſimo nonageſimo octavo, quibus ſcribit eo tempore *Heidelbergæ fuiſſe, et viam ſive tranſitum à Monaſterio ad Neccarum conceſſiſſe*. Deinde literas Ludovici Regis Romanorum, quibus ſcribit ea *tempeſtate extra muros Heidelbergenſes adhuc fuiſſe*, Anno mil-
leſimo trecenteſimo tertio, regni ſui anno tertio. 1303.
Item literas Ludovici Comitis Palatini & Ducis
Bavariæ, datas in *Leyenfeld* anno milleſimo ducen- 1286.
teſimo octuageſimo ſexto. Item literas Iohannis
viceſimi ſecundi Papæ de anno milleſimo centeſi- 1184.
mo octuageſimo quarto. Item literas Sifridi Epiſcopi Curienſis ſuper tranſlatione Monaſterii Anno MCCCXXII. 1322.

Transferebatur autem tunc temporis cœnobium in ſuburbium civitatis, ſed non diu ibi manſit. quia Mechtildis Duciſſa Sabaudiæ tranſtulit, ubi nunc ſunt, et ordinem Franciſci aſſumere conſuluit: quæ fuit mater Friderici Comitis Palatini, qui in eodem monaſterio cum filio notho requieſcit in ſingulari capella. Et inter cæteros non procul inde Germanorum decus Rodolphus Agricola, cum huiusmodi inſcriptione. Primum Hermolai Barbari Patriarchæ Aquilegienſis:

Invida clauſerunt hoc marmore fata Rodolphum
Agricolam, Friſii ſpemque decusque ſoli.
Scilicet hoc uno meruit Germania, laudis
Quicquid habet Latium, Græcia quidquid habet:

DE BACCHARACO.

Super nomenclatura huius oppidi, egregio vino nobilis, cui Bacharaco nomen, multa ſciſcitanti, oblata eſt cæteris (meo judicio) verior ſententia, quâ affirmatur olim Romanos, admiratos vini quod apud hocce oppidum creſcit præſtantiam, erectâ arâ in eâ parte montis, ubi Divus Wernherus requieſcit, ad Bachi aram nuncuparunt, quæ & ſubjectum vicum eiusdem nominis eſſe fecit, Bacharacumque, id eſt, à Bachi ara nuncupatum arbitrantur.

MONVMENTA QVÆDAM, QVOrum Auctor mentionem fecit, venerandæ ſanè vetuſtatis, et ad rem illuſtrandam plurimum facientia, viſum eſt integra ſubiicere.

EX CHRONICO LAVRESHAMENSI.

ANNO Dominicæ Incarnationis DCCLXXIV. Pipini verò Regis Francorum XII. Cancor illuſtris Rhenenſis pagi Comes, cum matre ſua religioſa & Deo acceptabili Williſwinda, vidua Ruperti Comitis, Monaſterium Laureshaim in inſula, quæ nunc appellatur Aldenmunſter, initiantes venerabili Rutgango Metenſis eccleſiæ archiepiſcopo ad inſtituendam inibi monaſtice profeſſionis militiam tradiderunt: nullius quidem epiſcopii ſeu cuiuſlibet eccleſiæ juri aut dominio ſubiicientes: ſed quia minus id per ſe poterant, tanquam conſanguineo, & tum in Dei rebus viro ſpectatiſſimo perficiendum gubernandumque ſub traditionis titulo commendantes. Qui ut deſiderii ſui promtiorem ſortirentur effectum, famulorum Dei qui illic adunandi erant, providentes commodis, eccleſiam in Scarra cum ſuis appendiciis, prædium ſuum in Mogontia, villam quoque in Hagenheim cum omni integritate in poſſeſſionem eiusdem monaſterii contulerunt. Cuius donationis forma fuit talis:

Donatio domnæ Williſvvindæ, & filii eius Canctonis Comitis, de Hagenheim.

ANno duodecimo regnante domno noſtro Pippino rege, ſub die IIII. Id. Iulii, ego VVilliſvvinda Deo ſacrata, & filius meus Cancor Comes, pro Dei intuitu vel pro anima noſtræ remedio ſeu & pro æterna retributione, ut non inveniat in nobis ultrix flamma quod devoret, ſed Domini pietas quod

quod coronet, ideoque nos in Dei nomine donamus ad ſacroſanctam eccleſiam ſancti Petri ſeu ceterorum ſanctorum, quæ eſt conſtructa in loco nuncupato Laureſham, in pago Rhenenſe, ſuper fluvium VVïſgoz, quam nos propter nomen Domini à novo ædificavimus, ubi preest vir venerabilis Ruodgangus archiepiſcopus & abbas, donatumque in perpetuum eſſe volumus & promtiſſima voluntate confirmamus: hoc eſt villam noſtram in pago VVormattenſe, in loco qui dicitur Hagenheim, ſuper fluvium Salnſiam, quæ mihi de parte genitoris mei nomine Adelhemi legibus obvenit, vel undecunque tam de alode quàm de comparato, ſeu de quolibet adtractu ad nos noſcitur perveniſſe, cum integritate ſua, terris, domibus, ædificiis, campis, pratis, vineis, ſilvis, aquis aquarumve decurſibus, farinariis, litis, libertis, conlibertis, mancipiis, mobilibus & immobilibus, peculio utriusque ſexus tam maiore quam minore genere vel ætate, quicquid dici aut nominari poteſt, re inexquiſita, cum omni ſuppellectile, ſicut à nobis moderno tempore poſſideri dignoſcitur, donamus, tradimus atque transfundimus: ita ut ab hac die iam dictus domnus Ruodgangus, vel ſui monachi qui ibidem in ipſo monaſterio habitare videntur, vel ſucceſſores eorum habeant, teneant, atque poſſideant, et quicquid exinde facere pro oportunitate loci ipſius voluerint, liberam & firmiſſimam in omnibus habeant poteſtatem. Si quis verò quod futurum eſſe non credimus, ſi nos ipſi, vel aliquis de heredibus vel proheredibus noſtris, ſeu quelibet ulla extranea perſona, vel quicunque contra hoc teſtamentum, quod nos ſpontanea voluntate fieri decrevimus, venire temptaverit, aut id infringere voluerit; ante tribunal Chriſti in die judicii rationem cum ipſo ſancto Petro deducat, et inſuper inferat partibus ipſorum monachorum unà cum partibus fiſci auri libras V. argenti pondera decem, et quod repetit, hoc omnino evindicare non valeat, ſed preſens donatio teſtamenti huius omni tempore firma & inviolata permaneat ſtipulatione ſubnixa. Actum Laureſham publice ſub die & tempore dicto ſupra. Signum † VVilliſvvindæ Deo ſacratæ, et ſignum † Cancronis Comitis filii eius, qui hoc teſtamentum fieri & firmari rogaverunt. Signum Heimerici filii Cancronis. Ego Automadus Treverorum epiſcopus ſubſcripſi. Ego Albericus epiſcopus. Ego Iohannes epiſcopus. Ego in Dei nomine Helmericus notarius ex juſſu domini Ruodgangi archiepiſcopi cartam hanc ſcripſi, diemque & tempus ut ſupra deſignavi.

Donatio Cancronis, de Birſtat, & termino ipſius villæ.

E*Go in Dei nomine Cancor, et Angila coniux mea, cogitantes caſum humanæ fragilitatis, qualiter peccata noſtra poſſimus minuere (donante Domino) & ad æterna gaudia pervenire, idcircò pro animæ noſtræ remedio, ut dominus Ieſus Chriſtus veniam de peccatis noſtris tribuere dignetur, donamus, tradimus, vel firmamus ad monaſterium Sancti Petri quod appellatur Laureſham, ſeu & ſanctum Nazarium martyrem, qui ibidem in corpore requieſcit, vel ad illam congregationem monachorum quæ ibidem converſari videtur, ubi vir venerabilis Gundelandus abbas praeſſe videtur, donatumque in perpetuum eſſe volumus & promtiſſima voluntate confirmamus; hoc eſt terram & ſilvam quæ eſt in illa marcha de Birſtat, ſeu in ipſo fine: de illo rubero qui eſt de eccleſia ſancti Nazarii ad partem meridianam inter*

Digitized by Google

partem ſancti Petri, per Agiloſum & ſuos conſortes pro ſigno inciſa: et inde ad partem orientalem usque in fluvium certum VVugoz, ubi marcha de Baſinsheim coniungit: et de ipſo rubero ad partem Aquilonis, ſicut ipſa inciſio arborum in ipſa die facta fuit, qua vulgo Lachus appellatur ſive diviſio: & ſic ad illam ligneam crucem qua eſt poſita juxta illam viam qua venit de Birſtat, et inde ad partem Aquilonis: ſicut illa inciſio arborum ſeu lachus in ipſa die facta fuit, usque ad illum monticulum qui quaſi terminus apparet: & inde per ipſam inciſionem arborum ſive lachum usque in certum VVugoz, ubi marcha de Baſinsheim coniungit: quicquid infra illam inciſionem arborum ſeu lachum ſive diviſionem usque ad marcham de Baſinsheim, de dote Angila, vel de qualibet parte noſtra ibidem videtur eſſe portio, ſive poſſeſſio vel dominatio, tam terris, quàm ſilvis, campis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, omnia & ex omnibus totum & ad integrum ad iam dictum monaſterium ſive ad ſanctum Nazarium à die præſente donamus, tradimus atque transfundimus in Dei nomine perpetualiter poſſidendum: ita ut ab hac die ipſi monachi vel ſucceſſores eorum habeant, teneant atque poſſideant, & neque nos neque ullus de heredibus noſtris, neque ulla obpoſita extranea perſona, de ipſa terra vel de ipſa ſilva ullo unquam tempore ipſos monachos vel ſucceſſores eorum eiicere nec contradicere poſſit, nec ullam inquietudinem vel calumniam generare præſumat; ſed ad iam dictum monaſterium omni tempore proficiat in augmentis. Si quis vero (quod futurum eſſe minimè credimus) ſi nos ipſi aut ullus de heredibus noſtris ſeu quelibet ulla extranea obpoſita perſona contra hanc donationem à nobis factam venire tentaverit, aut eam infringere vel immutare voluerit, caveat ne iram Dei omnipotentis acquirat, et inſuper inferat unà cum ſocio fiſco auri libras III. *argenti pondo* V. *multam ſuſtineat, et quod repetit evindicare non valeat, ſed preſens donatio iſta omni tempore firma & inviolabilis permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum in monaſterio Laureſham publicè, ſub die Kal. Iunii, anno ſecundo regnantibus glorioſiſſimis regibus Karolo & Karlomanno. Signum Cancronis Comitis & Angila coniugis eius, qui hanc donationem fieri & firmari rogaverunt. Signum Thurincberti fratris ipſius Cancronis, et Heimerici filii ſui, et aliorum. Ego Guario lector hanc donationem ſcripſi.*

DE ANSFRIDO PALATINO.

Ex Chronico Laureshamenſi.

LOTHARIVS Ludovici Pii Imp. filius natu maximus, qui in diviſione cum fratribus ſuis Ludovico & Carolo ſortitus eſt regnum quod ab eo traxit nomen, et provinciam, et cum Italia tota Romanum Imperium; hic Lotharius Ansfrido tunc Palatino Comiti, illuſtri & ſpectabili viro, ob egregia merita prædium ſuum in Geizefurt jure proprietatis contradidit, quod poſtea idem Ansfridus Laureshamenſi monaſterio ſub Abbate Dietrocho contulit. quæ regia donatio Ansfrido conlata talis eſt.

Donatio Lotharii Imp. Ansfrido in Geizefurt.

IN nomine omnipotentis Dei ſalvatoris noſtri Ieſu Chriſti, Lotharius divina preveniente clementia rex. Dignum eſt ut regalis celſitudo procerum ſuorum petitionibus tanto libentius annuat, et annuendo ad effectum perducat, quando eos viderit ac noverit in ſuis obſequiis perſtare efficàces. Idcirco

magnitu-

noverit omnium fidelium ſanctæ Dei eccleſiæ ac noſtrorum præſentium videlicet ac futurorum induſtria, quia Hucbertus abba noſtram deprecatus eſt magnitudinem, ut cuidam fideli Comiti palatii noſtri Anſfrido nomine aliquantum ex rebus juris noſtri, quas ipſe jure beneficiario detinet, ad proprium concederemus, ac per præceptum noſtrum largiremur. Cuius precibus libenter ob utrorumque ſinceriſſimam devotionem & famulatum adquieſcentes, hos eminentiæ noſtræ apices fieri decrevimus, per quos memorato Anſfrido in pago Hattuarienſi, et in villa quæ vocatur Geizefurt, ſuper fluvium Nerſe, manſos quatuor cum omnibus ſuis appenditiis, terris ſcilicet cultis & incultis, ſilvis, pratis, paſcuis, aquis aquarumve decurſibus, exitibus & regreſſibus, necnon & mancipiis utriusque ſexus ibidem aſpicientibus: ſeu etiam & in pago Laumenſi in villa Sodeia ſuper fluvium Geldione, manſum unum cum omnibus ad ſe pertinentibus, terris ſcilicet cultis & incultis, ſilvis, pratis, paſcuis, aquis aquarumve decurſibus, exitibus & regreſſibus, necnon ab mancipiis utriusque ſexus ibidem pertinentibus, ei ad proprium tribuimus, et de jure noſtro in jus & dominationem ipſius perenniter manſurum transfundimus: quatenus per hanc noſtram authoritatem potiſſimam habeat ex eisdem rebus vel mancipiis faciendi licentiam quicquid elegerit vel voluerit, ſicut & de reliquis proprietatis ſuæ rebus, remota cuiuslibet inquietudine vel contrarietate: ita tamen ut nusquam à noſtra diſcedat fidelitate. Et ut hæc noſtra largitatis auctoritas firmior habeatur, & per futura tempora melius conſervetur, manu propria ſubter eam firmavimus, & annuli noſtri impreſſione aſſignari juſſimus. Signum Lotharii glorioſi regis. Hrothmundus notarius recognovi. Data V. Id. Novembris, anno Chriſto propitio Imperii domni Lotharii piiſſimi regis primo, indictione IIII. Actum Aquisgrani palatio regio, in Dei nomine feliciter, Amen.*

*Hunc locum allegat Lindebrog: ad Am. Marcellinum pag. 93.

Donatio Anſfridi Palatini Comitis in Geizefurt.

SI aliquid ex facultatibus noſtris ad loca ſanctorum condonamus, hoc nobis proculdubio in æterna retributione profuturum eſſe confidimus. Idcirco ego in Dei nomine Anſfrid Dei gratia Comes, cogitans de timore Dei vel futura retributione pro remedio animæ meæ, ſeu dominorum meorum, per quos ad me res perveniſſe dinoſcitur, dono per hoc teſtamentum ad ſanctum Dei martyrem Nazarium, qui requieſcit in corpore in pago Renenſe, in monaſterio cognomento Laureſham, ſito ſuper fluvium VVizgoz, ubi moderno tempore vir venerabilis Theotrohus abba regulariter præeſſe videtur, et veneranda congregatio monachorum die noctuque domino Deo deſervire videtur, donatumque in perpetuum eſſe volo & promptiſſima voluntate confirmo. hoc eſt quod trado res proprietatis meæ in pago Hattuaria, in Odenheimero marca, in villa quæ dicitur Geizefurt, quæ ſita eſt ſuper fluvium Nerſa, hoc eſt manſum indominicatum cum ædificiis atque omnibus utenſilibus habentem hobas tres, hobas ſerviles XVIIII. & ſilvam in quam mittere poſſumus mille porcos perfectè ſaginari. et eandem ſilvam determinat ab oriente fluvius Lusgochesbach usque in Nerſchinam, et à Nerſchina usque in Nerſam, et à Nerſa usque ad ſilvam campumq; qui dividit Odeheimero marcam. & quicquid in eadem marca villave habeo proprietatis, exceptis tribus hobis, unam quam habet VVolfbraht, & in eandem ſilvam debet mittere porcos X. alteram habet Thadolf, tertiam Sigebinus, et etiam debet mittere in ſil-

in ſilvam uterque porcos x. *& nullam aliam utilitatem, ſive ad exſtirpandum, ſive in ceſura ligni. unusquisque autem de ſervis ipſis de ſua huba debet mittere in ſilvam porcos* v. *Hæc omnia ſuperius comprehenſa in ea ratione ad ſanctum Dei martyrem N. trado, quatenus has eaſdem res ad dies vitæ meæ habeam, et quicquid ad præfatum monaſterium pertinet in loco vel villa quæ dicitur Gannida*, tam de quæſitis quam de inqueſitis, ſeu in quibuscunque ibidem locis aut terris conſiſtant res præfati martyris Chriſti, quæ hactenus ſervierunt præfato monaſterio. de vineis quoque ad carradas quatuor. Spondeo quoque memetipſum in cenſum annis ſingulis in feſtivitate ſancti Martini coria bovina ad opus fratrum quadraginta perſolvere. Hæc omnia ut diximus ſub integritate cum omnibus appenditiis & terminis ſuis & cum omnibus ad ſe pertinentibus, id eſt baſilica, domibus, cæterisque ædificiis, terris, pratis, campis, ſilvis, paſcuis, aquis aquarumve decurſibus, cultis locis & incultis, mobilibus rebus & immobilibus, ac ſe ipſas moventibus, vel quicquid denominari poteſt aut non poteſt, mancipiis diverſi ſexus & ætatis numero* LXIV. *Hæc verò omnia ſuperius denominata à die præſente de jure meo in jus & dominium ſancti N. rectorumque ipſius monaſterii dono, trado, atque transfundo in Dei nomine perpetualiter poſſidendum: ea videlicet ratione donationem memoratam atque traditionem faciens, ut quamdiu in hac mortalitate divina juſſione vixero, habeam prædictas res in mea poteſtate & ſub mea ordinatione, absque ullius perſonæ aut poteſtatis contradictione vel impedimento, tam ipſam hereditatem à me traditam, quàm illam quam ab eodem monaſterio precariam accepi. Poſt obitum verò meum utreque memoratæ res cum omni integritate ad prænominatum venerabile monaſterium absque ullius contradictione recipiantur, et in eius poteſtate atque dominio permaneant, fratribus ſpecialiter ad ſuſtentaculum, & nulli unquam in beneficium detur. Quod ſi factum fuerit, heredes mei illud inde abſtrahere licentiam habeant atque inter ſe diſpertiri: excepto ſi maior utilitas eidem monaſterio per præſtariam acquiri poſſit. Et ſi aliquis contra hoc noſtræ devotionis teſtamentum reſultare voluerit, atque illud convellere aut evacuare tentaverit, primitus Chriſtum & ſanctum eius martyrem Nazarium nefandis auſibus ſuis contrarium ſentiat, et inſuper fiſco diſtringente multam de rebus propriis parti prædicti monaſterii coactus exſolvat, auri videlicet libram unam, argenti pondo* XII. *& nec ſic quod conatus repetere, evindicare poſſit; ſed hæc donatio omni tempore firma & ſtabilis permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum publicè in monaſterio Laureshami, anno incarnationis Dominicæ* MCCCLXII, *regni Ludovici regis* XXVI. *ſub die* III. *Non. Octobr. Signum Ansfridi Comitis Palatii. Signum Fridolohi. Signum Ruodleichi, & aliorum. Ego VValthere indignus presbyter & monachus hoc teſtamentum ſcripſi, diemque & tempus ut ſupra notavi.*

* Hod. *Gent*. vul. Gandavum.

Item alia donatio eiusdem Ansfridi, in pago Darnau.

E*Go in Dei nomine Ansfridus gratia Dei Comes, dono per hoc teſtamentum ad ſanctum Dei martyrem Nazarium, ut ſupra, quicquid habeo proprietatis in pago Darnau, in marca vel villa Sodoia, quæ ſita eſt ſuper fluvium Geldiun, in comitatu Giſelberti, hoc eſt hubam indominicatam unam, ſerviles* VIIII. *& ſilvam in qua ſaginari poſſunt porci* C. *quam determinat ab oriente res Liutberti, ad auſtrum fluit Sambra, ad occidentem res*

res ſancti Lamperti, ad aquilonem item res Liutberti, cum mancipiis XXXIX. *Hac omnia in ea ratione ad ſanctum Dei martyrem N. trado, quatenus has easdem res ego & Hildivvardus filius meus ad dies vita noſtra habeamus: & inſuper quicquid ad præfatum monaſterium pertinet in villa vel marca qua dicitur Baldanis, et in cenſum annis ſingulis in feſto ſancti Martini ſolidos tres fratrum uſui perſolvamus. Poſt obitum verò noſtrum utraque memorate res* . . . ut ſupra omnia. *Actum loco tempore, & die* quo ſupra. Ita in V. c.

Præſtaria eiusdem Ansfridi Comitis.

D*iligendo in Chriſto filio ſancta Dei eccleſia, Ansfrido venerando Comiti Palatii, Thiotrochus gratia Dei humilis abbas. Honorabilis tua fuit petitio, & fratrum noſtrorum decrevit benivolentia, ut res proprietatis tua in Geizefurt, pro elemoſyna tua & domnorum regum Lotharii & Ludovici à te ſancto Nazario traditas, ſimulque res noſtras ad Gannita pertinentes, rem quoque proprietatis tua in villa Sodoia ſimiliter traditam, cum rebus ſancti Nazarii in villa Baldanis, qua in utroque teſtamento tuo plenius continentur inſcripta, tibi & filio tuo Heldinuardo ad dies vita veſtra beneficiaremus. Quod quia rationabile fuit perfecimus, & hanc praſtariam* vobis conſcribi juſſimus: ut quandiu vixeritis, utraq; res absque omni inquietudine teneatis & excolatis, et nihil exinde minuere aut deteriorare, ſed potius augmentare & meliorare in omnibus ſtudeatis; et ſingulis annis ob recordationem in feſto S. Martini de primo beneficio* X L. *certa bovina, de ſecundo tres ſolidos ſolvere non neglegatis. Poſt obitum verò veſtrum utraque res meliorata & aucta ad ſanctum Nazarium revertantur. Data praſtaria die & tempore, quo ſupra.*

* i. Lehen. beneficiũ.

---

*DE MONTE ABRINSBERG, CVIVS Auctor mentionem fecit *, documenta antiqua & notatu digna ſequuntur.*

* Vide ſup. pag. 25.

Largitio Ludovici III. in Aberinesburg.

I*N nomine ſancta & individua trinitatis. Hludovvicus divina favente gratia Rex. Notum eſſe volumus omnibus ſancta Dei eccleſia fidelibus noſtriſque, praſentibus ſcilicet & futuris, qualiter nos ob amorem Domini noſtri Ieſu Chriſti, et pro anima pii genitoris noſtri, et pro mercedis noſtra augmento, quasdam res proprietatis noſtra concedimus ad monaſterium dictum Laureſham, quod eſt conſtructum in honore ſancti Nazarii venerabilis martyris Chriſti, cui nunc venerabilis abba VValtherus praeſt; hoc eſt in pago nuncupato Lobodengouue locum quendam qui nominatur Aberinesburg, ſicuti ipſum cariſſima conjugi noſtra Liutgardi huc usq; praſtitum* habebamus, et quicquid ad ipſum locum jure ac legitimè pertinere videtur, cum domibus, adificiis, mancipiis, vineis, campis, agris, pratis, paſcuis, ſilvis, cultis & incultis, aquis aquarumve decurſibus, viis & inviis, acceſſibus & adiacentiis, finibus, exitibus & regreſſibus. Hac ergo omnia iam*

* geliehen:

Digitized by Google

dicto Abbati ad præfatum monaſterium & fratribus ibidem Domino famulantibus in proprietatem & dominationem perpetuam condonavimus, et juſſimus eis fieri hoc noſtræ auctoritatis præceptum, per quod volumus firmiterque præcipimus, ut de his omnibus nunc & deinceps omni tempore liberam habeant poteſtatem faciendi quicquid eis placuerit: quatenus eos pro nobis, coniuge, proleq; noſtra, miſericordiam Domini melius exorare delectet. Et ut hæc noſtræ conceſſionis auctoritas firmior habeatur, et per futura tempora à fidelibus noſtris melius credatur & diligentius obſervetur, manu propria noſtra ſubter eam firmavimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari juſſimus. Arnolfus cancellarius ad vicem Luitberti archicapellani recognovi & ſubſcripſi. Data XV. *Kal. Febr. anno Dominicæ incarnationis* DCCCLXXXII. *Indictione* X. *anno* VI. *Hladovvici ſereniſſimi regis. Actum Franconofurt palatio regio, in Dei nomine feliciter, Amen.*

Donatio Gernivve & Grimoldi, in Hantſcuesheim.

E*Go in Dei nomine Heriger, pro remedio animæ Grimoldi, et Gernivvæ, trado ad ſanctum Nazarium martyrem, qui requieſcit in corpore in pago Renenſe in monaſterio quod nuncupatur Laureſham, vel ad illam congregationem monachorum quæ ibidem ſub venerabili viro Gerharto abbate deſervire videtur, donatumque in perpetuum fore volo & promtiſſima voluntate confirmo, hoc eſt rem quam habuerunt in pago Lobodonenſe in villa vel marca nuncupata Hantſcuesheim, id eſt aream unam & molendinum & vineam, et quicquid legitime & jure ad illam videtur pertinere: ea verò ratione, ut ad baſilice, quæ ſtructa eſt in monte nominato Abrahæ mons, in honore ſancti Michaelis Archangeli, ſervitium conſtet. Hæc omnia ſuperius comprehenſa à die præſente de jure meo in jus & dominium ſancti N. dono, trado, atque transfundo in Dei nomine perpetualiter ad poſſidendum, ita ut ab hac die jure habeatis habendi, donandi, commutandi, vel quicquid exinde facere volueritis liberam ac firmiſſimam in omnibus habeatis poteſtatem. Et hæc donatio omni tempore firma & ſtabilis permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum in monaſterio Laureſham, ſub die* VI. *Id. Ian. anno* IIII. *regnante Arnolfo rege. Signum Gerhardi abbatis, et Herigeri, qui hanc traditionem fieri & firmari rogavit. Signum Haſi pr. & mo. Signum Engilberti & aliorum. Ego itaque Chazo indignus ſubdiaconus & mo. hanc traditionem depinxi, diemque & tempus ut ſupra notavi.*

Alia donatio Ruotſvvind.

E*Go in Chriſti nomine Ruotſvvind, pro remedio animæ meæ trado ad aulam ſancti archangeli Michaelis, quæ conſtructa eſt in pago Lobodunenſe in monte qui vocatur mons Abrahæ, ſuper quem venerabilis Gerhardus abbas poteſtatem habet, donatosque in perpetuum eſſe volo, in Ebbelenheimero marca jurnales* X. *& dimidium, et* IIII. *ad monaſterium ſancti Nazarii martyris Chriſti tradidi in Dei nomine perenniter poſſidendos, ſtipulatione ſubnixa. Actum publicè in cacumine montis Abrahæ* XV. *Kal. Ian. Signum Gerhardi abbatis, et Ruotſvvindæ, qui hanc traditionem*

ditionem fieri & firmari rogaverunt. Signum Huſi presbyteri, Geraldi, VValamari, regnante Arnolfo rege, anno IIII. regni eius.

Donatio Cunradi Regis primi, ad monaſterium Abrinsberg.

IN *nomine ſanctæ & individuæ trinitatis. Cunradus divina ordinante providentia Rex. Quicquid Dei ſervorum exhortatione locis divinis cultibus aptatis devota mente conferimus, in extremo examinis die centuplicatum à ſummo judice nobis repræſentari abſque dubio confidimus. Idcirco omnibus ſanctæ Dei eccleſiæ noſtriſque fidelibus præſentibus & futuris notum eſſe volumus, qualiter noſtra pro mercedis augmento, ac parentum in elemoſina meorum, atque pro quorundam fidelium noſtrorum, Thiedelachi epiſcopi, nec non & Erkangeri Comitis ac cæterorum, Erdolfi & Folnandi rogatu, quaſdam res proprietatis noſtræ concedimus ad ſanctum locum Aberinesburg dictum, qui eſt conſtructus in honore ſancti Michaelis archangeli omnipotentis. hoc eſt quicquid Folcmar proprietatis viſus fuit habere in marcha & in villa Hanſcubesheim nuncupata. VI. hubas ſerviles; et hoc totum Sigolfo noſtro quoq; monacho abbatis ſui licentia ad dies vitæ ſuæ ſibi in proprium habere noſtra concedo poteſtate. hoc eſt in pago Lobotungouue, in comitatu Luitfridi Comitis, et quicquid ad ipſum locum jure ac legitimè pertinere videtur; cum domibus, ædificiis, mancipiis, vineis, campis, agris, pratis, paſcuis, ſilvis, cultis & incultis, aquis, aquarumve decurſibus, viis & inviis, acceſſibus & adjacentiis, finibus, exitibus ac regreſſibus. Hæc ergo omnia jam dicto monacho ad præfatum locum, ac poſt ipſius de hac vita diſceſſum fratribus in monaſterio Laureſham domino ſanctoque Nazario famulantibus, in proprietatem & dominationem perpetuam condonamus, et juſſimus eis fieri hoc noſtræ auctoritatis præceptum, per quod volumus, firmiterq; præcipimus, ut de his omnibus nunc & deinceps omni tempore liberam habeant poteſtatem faciendi quicquid eis placuerit: quatenus eos pro nobis miſericordiam Domini melius exorare delectet. Et ut hæc noſtre conceſſionis auctoritas firmior habeatur, et per futura tempora à fidelibus noſtris melius credatur, et diligentius obſervetur, manu propria ſubter eam firmavimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari juſſimus. Signum Chunradi ſereniſſimi regis. VVodelfridus cancellarius ad vicem Pilegrini archicapellani recognovi. Data X. Kal. Septemb. in monte Abirinesburg. Anno Dominicæ incarnat. DCCCCXII. Indictione XIII. anno I. regni Chunradi glorioſiſſimi regis. Actum ad Triburiam palatio regio, feliciter, Amen.*

Præceptum Ottonis I. Imp. de mercato in Wezenloch.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Otto divina auxiliante clementia Imperator Auguſtus. Noverit omnium fidelium noſtrorum tam præſentium quàm futurorum induſtria, qualiter nos ob mercedem retributionis divinæ, interventu dilectæ coniugis noſtræ Adelheidæ, venerabili abbati Gerbodoni fideli noſtro, qui cœnobio ſancti Nazarii in Laureſham præeſſe videtur, in quadam eiusdem cœnobii villa VVezinloch nominata, in comitatu Cunradi Comitis, mercatum * publicum fieri conceſſimus; et quicquid* i. forum, marckt.

in thelonei lucris, vel alia aliqua utilitate exinde proventurum eſſe videtur, ad ſervitium ſancti Michaelis in Abramesberg, ſeu ſancti Nazarii in Laureſham, Imperatoriæ noſtræ largitatis munifitentia donavimus. Et ut hoc auctoritatis noſtræ donum ſive præceptum ſtabile ac inconcuſſum permaneat, hanc cartam conſcribi & annuli noſtri impreſſione ſignari juſſimus. Signum domni Ottonis magni & invictiſſimi Imperatoris Auguſti. Luidolfus cancellarius ad vicem Brunonis archicapellani recognovi. Dat. II. Non. Maii, anno incarnationis Dominicæ DCCCCLXV. *Indictione* VIII. *anno regni domni Ottonis* XXX. *Imperii verò* IIII. *Actum Hereſtein palatio, in Dei nomine feliciter, Amen.*

Confirmatio immunitatis monaſterii S. Michaelis.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Henricus ſecundus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Si venerabilia eccleſiarum Dei loca alicuius commodi utilitate ad laudem Dei ſtabilire, confirmare ac ſublimare ſtuduerimus; nobis id ad animæ remedium, regnique noſtri ſtatum profuturum eſſe minimè dubitamus. Quapropter noverit omniũ Chriſti fidelium noſtrorumque univerſitas, qualiter Reginbaldus Laureshamenſis eccleſiæ venerabilis abbas noſtram adiens ſerenitatem omni à nobis ſtudio poſtulavit, quatenus ſub noſtræ confirmationis atque immunitatis auctoritate liceret ſibi ſub ſancti Michaelis archangeli & omnium ſupernorum civium honore monaſterium ordinare in monte ſancti Abrahæ prætitulato nomine, ſito in pago Lobotengouue, in comitatu verò Heinrici Comitis. Rogavit etiam nos eidem monaſterio confirmare, ad uſum fratrum Deo ibidem ſub regula ſancti Benedicti ſervientium, loca cum pertinentiis ſuis his nominibus deſignata: Furde, Ereſſam, VVezzenloch, in VVibelinga* IIII. *manſos, Scrizesheim, in Paphenhoven unam eccleſiam cum* IIII. *manſis, in Pergeheim* VIII. *manſos, in Nivvenheim* VIII. *manſos, in Hanſcuesheim* VII. *manſos, in Cilulfesheim* III. *manſos. Cuius petitioni quia rationabilis atque religioni dedita videbatur, aurem libentiſſimè accommodavimus, atque eidem eccleſiæ ab ipſo conceſſa per hanc noſtram Imperialem paginam concedimus atque confirmavimus. Interdicendo itaq; interdicimus, ut nullus poſthinc abbas eidem monaſterio de prænominatis locis aliquid auferre & ad ſuos uſus conferre, ſive alicui militi in beneficium dare præſumat. Si autem hoc (quod abſit) fecerit, Dei omnipotentis offenſam, et ſancti Michaelis archangeli omniumq; ſupernorum civium inprimis incurrat, et ut banni noſtri transgreſſor auri optimi libras centum ad Cameram noſtram perſolvat. Et ut hæc noſtræ ingenuitatis auctoritas ſtabilis & inconvulſa omni poſthinc permaneat tempore, hoc præceptum inde conſcriptum manu propria confirmantes ſigilli noſtri impreſſione juſſimus inſignari. Signum domni Heinrici Romanorum invictiſſimi Imperatoris Auguſti. Gualterus cancellarius vice Aribonis archicancellarii recognovi. Data Idus Decemb. Indict.* VI. *anno Dominicæ incarnationis* MXXIII. *anno verò domni Heinrici ſecundi regnantis* XXIII. *Imperii autem* X. *Actum in Triburia regia villa.*

Vene-

Venerabilis quoque abbas Vgo præfatum monaſterium ſua donatione ſublimavit, & hoc modo confirmavit.

VGo Dei gratia abbas Laureshamenſis. Sancta Dei eccleſia profectui tanto diligentius procurare debemus, quanto in cæleſti curia excelſius ſublimari cupimus. Ecce in Hanſcuesheim ob æternæ retributionis mercedem jura conſtitutionum quæ ad noſtrum ſervitium pertinent, ſine ulla interdictione, fratrum noſtrorum petitione, in præſentia primatum noſtrorum ad ſervitium ſancti Michaelis archangeli conſtituimus, quatenus inibi regularem diſciplinam juxta fratrum ſancti Nazarii conſuetudines eiusdemque loci conſtitutiones ad plenum firmaremus. Et ne hanc conſtitutionem ſucceſſorum noſtrorum iniuſtitia vel inclementia ſubvertat, hanc cartam fecimus ſcribi & legaliter confirmari. Anno autem incarnationis Dominicæ MXXVI: *Indict.* VII. *regnante Imp. Heinrico* II. *acta ſunt hæc feliciter, Amen.*

De montis Àbrinsberg fundatione & dotatione per Anshelmum abb.

NOtum eſſe volumus omnibus in Chriſto fidelibus tam præſentibus quàm futuris, qualiter ego Anshelmus Dei gratia Laureshamenſis eccleſiæ abbas, cum communi fratrum & miniſterialium cæterorumque amicorum noſtrorum conſilio & auxilio cellam novam in monte Abrinsberg, ſcilicet in eccleſia ſancti Stephani protomartyris ab Arnoldo præpoſito prius fundata conſtruximus, et quomodo fratribus ibidem Deo famulantibus ſtipendia circumquaque accumulavimus, et quam partem montis & eius ſilvæ eidem monaſterio deputavimus. In præſentia etenim Bertolfi advocati ſenioris & totius familiæ in Hantſcubesheim nos conſedebamus, et confirmatione banni & inceſſione populi terminum eiusdem loci hoc modo prætitulavimus. Ab origine fontis qui dicitur Heiminisbach, per callem ad utriusque montis medietatem pene dirigentem ſummum: à ſummo usque deorſum in amnem qui vocatur Dagrisbach, et exinde quà via publica circumflectitur usq; ad collem qui dicitur Hohenbuhel, et ſic in aſcenſum eiusdem collis per illum locum qui cognominatur Lar, per latera montis usque ad vineam quæ vocatur Buſendal, et ita in aſcenſum per ſummitatem eiusdem vineæ usq; ad originem prioris fontis, id eſt Heiminisbach tendit. In hac verò determinatione diſpoſuimus cum Tietperto monacho, et Gerlacho converſo, ceterisque fratribus, tunc tempore ibidem degentibus, ut in radice montis vinearum jugera metiremur, ea videlicet ratione, ut quot jugera tot ſolidi prelato eccleſiæ in feſto ſancti Remigii perſolverentur. Sed quoniam ad cameram noſtram mons totus & ſilva pertinuit, decimationem vinearum ſive frugum aliarum absq; omni contradictione clericorum vel laicorum ad eandem eccleſiam præſentari conſtituimus. Interdiximus etiam quod nullus hominum, ſive maioris ſit natu, ſive minoris, audeat in determinatione illa quicquam ſibi uſurpare, neque in terra, neque in vineis, neque in arboribus, neque in lapidibus, neque in ulla utilitatis cauſa, præter hoc quod à magiſtro loci vel à fratribus hereditario jure poſſit appetere. Ad confirmandam autem hanc inſtitutionem & eccleſiæ noſtræ honorem fecimus hanc cartam conſcribi, et ſigilli noſtri impreſſione inſigniri. Et ut poſteris noſtris fidelibus firmius & ſtabilius videatur, domni*

* Hod. Darspach.

Digitized by Google

noſtri Heinrici Imperatoris clementiam imploravimus, ut in defenſionem potentiæ ſuæ eandem cellam ſuſciperet, et omnia quæ vel à nobis conceſſa vel adepta, ſive ab aliis fidelibus adquirenda, ſingulas donationes in ſuis locis prænotatas, propria manu, regnique banno & ſigilli eius munitione coram principibus confirmaret. Si quis autem hæc annihilare, vel ſibimet quicquam ſibi uſurpare, vel minuere ſtuduerit, iram Dei & omnium ſanctorum ſe habere ſciat. pro præſumptione autem delicti imperando diiudicamus, ut ſi liber eſt, x. talenta; ſi miniſterialis, v. talenta; ſi ex familia, totam ſubſtantiam ad cameram noſtram perſolvat. Nomina teſtium hæc ſunt; de monachis, Geroldus, Berengerus, Hartmannus, Godebertus, Libelinus, Zundeboldus, Trutvvinus, Tietbertus. De militibus, Bertholfus Comes, Gerhardus, Rifridus, Gerlacus, Ernoſt. de ſervientibus, Heribertus, Salemannus, Tietericus, Hildebertus, Arnoldus. de familia, VVillo, Haimo, Razecho, et alii quamplurimi. Anno Dominicæ incarnationis MXCIIII. *Indictione* II. *regnante Heinrico* III. *Imp. ſunt hæc acta, & in monte Abrinsberg conſcripta feliciter, Amen.*

Eiusdem Anshelmi donatio penſionum ad idem monaſterium.

NOtum ſit omnibus in Chriſto fidelibus, qualiter ego Anshelmus ſanctæ Laureshamenſi eccleſiæ licet indignus abbas, cum Zundeboldo præpoſito Abirinisbergenſi, manu advocati Bertholfi aream & vineas in Scriezesheim hobariis atque curtariis, præter ea quæ jam in ſervitio habuerunt, ſub annua & determinata penſione jure hereditario contradidi, eiusque conceſſi; ut cum aliquis hobariorum obierit, heres eius tantum quinque ſolidos VVormatienſis monetæ ſupradicti loci præpoſito, et unciam eius villico tribuat, ac hereditatem ſuam poſſideat. Perſolvere autem debent hobarii unam carradam vini, et XXX. malter ſiliginis; curtarii verò IIII. amas vini, et XX. malter ſiliginis. noſtræ autem conſtitutionis novi heredes XXV. urnas vini, XVIII. malter ſiliginis & unum tritici. quæ ſimul ſunt duæ carradæ vini & dimidia, malder LXXI. Præterea hobarii ſolvunt villico præpoſiti in feſto ſancti Martini VI. uncias, et de molendinis ſolvuntur VI. unciæ. Porrò in Hetenesheim & in Cilolvesheim perſolvuntur LXV. malder tritici: ſed VIII. malder tritici in Cilolvesheim dedimus in concambium pro molendino in Scrizesheim, quod pertinebat ad Aldenmunſter. In VVibelingen de area & de vineis in feſto ſancti Lucæ perſolvuntur LIII. malder tritici: De tribus manſis XXX. malder tritici, ex aliis autem bonis XXIV. malder tritici. quæ ſimul ſunt CVI. malder tritici in VVibelingen. In Nivvenheim ſolvuntur XV. malter tritici, XVIII. ſiliginis. De Rorbach ſolvuntur XXXVI. malder ſiliginis, II. malder leguminum, & X. unciæ. De Eiingen in feſto ſancti Remigii I. libra argenti. De VVizenloch in feſto ſancti Remigii perſolvuntur duo talenta & dimidiũ de curtibus: in feſto autem ſancti Martini & in Paſcha de hubaris tria talenta perſolvenda ſunt. De monte autem ubi argentum foditur I. marca, et de mercato XX. marcæ. De molendino verò XXVI. malder tritici. In feſto ſancti Martini de Blankeſtat perſolvitur cenſus VI. unciæ & dimidia. In feſto ſancti Remigii perſolvitur cenſus de Bergeheim XXXIIII. unciæ, in Paſcha ibidem XXXI. unciæ. De Hanſcuesheim in feſto ſancti Remigii hic cenſus perſolvitur: de XII. hobariis pro ſervitio

Nota argentifodinas.

ſervitio & reditu ſolvuntur VIII. *libræ: de dimidiis verò hobariis & molendinariis & aliis curtarils* VIII. *talenta &* XIII. *ſolidi, carrada quoque vini & duæ urnæ. item in feſto ſancti Martini perſolvuntur* VIII. *unciæ præter* IIII. *denarios. Ipſo die de Etingen* VIII. *unciæ. Summa igitur totius cenſus eſt* LIIII. *talenta,* V. *unciæ &* VI. *denarii: ſiliginis* LXXXVIII. *malder; vini* IIII. *carrada & dimidia & duæ urnæ.*

Item deſcriptio hubarum & penſionum ad curiam Furde pertinentium. *In vico Columbach ſunt* XI. *hubæ, quarum* X. *qualibet annuatim perſolvit in feſto ſancti Michaelis* XV. *nummos, in feſto verò ſancti Martini de ſingulis ſolvuntur* XX. *denarii. itemque* X. *ova & unus pullus in paſcha: undecima verò huba villicationi adtinet; quatenus inde* VIII. *parapſides,* VIII. *ſtaupi*, unum mortarium in natali Domini,* XL. *quoque ſcutellæ in Paſcha fratribus à villico miniſtrentur. In Crumbenbach* X. *hubæ ſingulæ ſolventes* XV. *denarios in feſto ſancti Michaelis;* X. *ova & unum pullum in Paſcha. Item manſus unus perſolvens* XII. *denarios in die ſancti Martini. In Branbach ſuperiori* III. *hubæ ſingulæ den.* XV. *in die S. Michaelis, in Paſcha* X. *ova & pullum. In inferiori Branbach* IIII. *manſi perſolvunt villico* II. *uncias. In vico VVugoz* VII. *hubæ ſingulæ ſolventes* XV. *denarios in feſto S. Michaelis, in Paſcha* X. *ova & unum pullum. In Krechlenbach* VIII. *hubæ ſolvunt ſingulæ* XII. *denarios in feſto S. Michaelis, in Paſcha* X. *ova & pullum. Ad Varenbach* VI. *hubæ ſingulæ* XX. *denarios in feſto S. Michaelis, in Paſcha* X. *ova & pullum. Ad Furden* XI. *hubæ ſingulæ ſolventes* XXX. *nummos in feſto S. Michaelis, in Paſcha* X. *ova & pullum, inſuper* XII. *camiſilia, quorum unum villico aſſignatur. In vico Aldenlehter* IIII. *hubæ ſingulæ* V. *den. in feſto S. Michaelis, in Paſcha* X. *ova & pullum: Redemtio verò operum quæ ex his hubis principali curiæ in Furden tribus in anno menſibus, videlicet Februario; Maio & Septembri jure exhibentur, talis eſt: In Varenbach* VI. *hubæ ſolvunt his ſingulis menſibus ſingulæ* VI. *den. in Furde* XI. *hubæ ſingulæ* III. *den. in Crumbenbach* X. *hubæ duæ ſimul* III. *denarios. in Branbach* III. *hubæ ſimiliter. in VVugoz* VII. *hubæ ſimiliter. in inferiori Branbach* IIII. *hubæ* IIII. *denarios. in Creklenbach* VIII. *hubæ ſingulæ* I. *den. in Aldenlehter* IIII. *hubæ ſimiliter. Duæ verò partes omnium decimarum ad eccleſiam Furde aſpicientium ſunt in manu præpoſiti, præter ſalicas decimas*; quæ reſpiciunt Laurenſem portarium, et præter decimas in Erlebach, quæ ad villicationem in Furde pertinent: ex quibus idem villicus fratribus in Abrinsberg uno anno caldariam; altero patellam in feſto omnium Sanctorum exhibeat. Hæc quoque ad villicationem pertinent, videlicet anno decimale fœnum in Colunbach, VVugoz, Branbach, Steinbach, Aldenlether. item molendinum in VVugoz ſolvens duos ſolidos, cum huba ſua quæ ſolvit* XV. *den. & tota ipſius hubæ decima. Item in Branbach* II. *unciæ, in Aldenlehter* II. *ſolidi cum huba. Item capitales cenſus familiæ ad Furdon pertinentis, et ſi quid in ſuppellectili morientium ſolidum aut minus valet: nam quæ maioris pretii ſunt, Præpoſito deputantur. In hereditatum quoque ſuſceptione de* V. *ſolidis villicus accipit unciam, de* XXX. *denariis* X. *denarios. Item molendinum in Varenbach ſolvens* XXXIII. *denarios, &* IIII. *manſi qui coniunguntur, ſolvunt* IIII. *ſolidos, et areola una* III. *den. Item in Furde* II. *ſolidos; item ibidem* XVIII. *denarios. Bubo ex duobus manſis*

* l. ſcyphi.

* Hunc locum allegat Fr. Pithœus, in notis ad leg. Salic. pag. 133.

manſis & prato quod dicitur Rutbrehtesbruel, et de una Biunda XXX. *denarios, et de molendino in Furden* V. *uncias ſolvere debet.*

Alia quoque poſſeſſiones & villula, videlicet Ezzilsbach, Erſam, Rameſonna ad idem monaſterium pertinent, VVezzenloch quoque, cum aliis quæ memoria non occurrunt.

Confirmatio præcedentium auctoritate Heinrici III. Imp.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Henricus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Notum ſit omnibus Chriſti noſtriſque fidelibus tam futuris quàm præſentibus, qualiter quidam abbas Lauriſſenſis nomine Anshelmus quandam cellam in monte Ebrensberg in honore Dei & S. Stephani conſtruxit, et quibus potuit bonis ditavit, donans videlicet in villa quæ dicitur Leimheim novem jugera vinearum, in villa quæ dicitur Rorbach quinque jugera vinearum, in villa quæ dicitur Bergeheim tria jugera vinearum, in villa quæ dicitur Nivvenheim* VI. *jugera vinearum, in villa quæ vocatur Hanſcuhesheim* XX. *jugera vinearum, in villa quæ dicitur Doſſenheim* VI. *jugera vinearum, in villa quæ dicitur Liuthereshuſen duo jugera vinearum, in villa quæ vocatur Sahſſenheim duo jugera vinearum, in villa quæ vocatur VVininheim novem jugera vinearum, in villa quæ vocatur Bertholdesheim* XX. *huba, in villa quæ vocatur Vlvensheim* IIII. *hobæ, in villa quæ vocatur Etingun* IIII. *hubæ, in villa quæ vocatur Henſcuhesheim* V. *hobæ, in villa quæ vocatur Hetenesheim* IIII. *hobæ, in villa VVibelingen una hoba, in Strazheim una, in Leimheim una, in Gneſſa una, in Cunigga una, in Butinga una, in VVinenheim una, in Sahſſenheim* VI. *hobæ. Quam nos cellam ut in defenſionem ſuſciperemus, rogavit; ſed antequam hoc fieret, viam univerſæ carnis intravit. Quo defuncto ſucceſſor illius abbas Geroldus ſimiliter noſtram clementiam adiit, et pro eadem cella in noſtram tutelam ſuſcipienda rogavit. Cuius petitioni adquieſcentes, pro amore Dei, et remedio animæ noſtræ, et avi noſtri Cunradi, et patris noſtri Heinrici Imperatoris, et aviæ noſtræ Giſilæ, et coniugis noſtræ Berthæ Imperatricis, pro ſtabilitate regni & imperii noſtri, ac filii noſtri regis Heinrici, ac petitione regni Principum, videlicet Brunonis Treverenſis, Frederici Colonienſis archiepiſcoporum, Iohannis Spirenſis, Burchardi Monaſterienſis, Adelberonis Metenſis, Albuini Merſeburgenſis, Cunonis Argentinenſis epiſcoporum, Stephani VVizeburgenſis abbatis, Friderici, Sigefridi Palatinorum Comitum, et aliorum fidelium noſtrorum, prædictam cellam cum univerſis bonis quæ jam acquiſita ſunt vel acquirenda ſunt, cum omnibus appenditiis, areis, ædificiis, pratis, paſcuis, agris, vineis, ſilvis, venationibus, aquis aquarumque decurſibus, piſcationibus, exitibus & reditibus, viis & inviis, quæſitis & inquirendis, ac cum omni utilitate quæ vel dici vel nominari poterit, in noſtræ defenſionis mundiburdium ſuſcepimus, ea ratione ut nullus ſucceſſorum noſtrorum Imperator vel Rex, Epiſcopus vel abbas, Dux vel Marchio, vel Comes, vel aliqua perſona magna vel parva, hanc eandem cellam in aliquo moleſtare vel inquietare, vel inde aliquid auferre præſumat: ſed monachi ibidem Deo ſervientes bonis præfatis quæſitis vel inquirendis liberè utantur. Et ut hæc noſtra defenſionis munitio firma & inconvulſa omni ævo permaneat, hanc cartam inde*

conſcri-

conſcriptam, et (ut infra videtur) propria manu noſtra corroboratam, ſigilli noſtri impreſſione juſſimus inſigniri. Signum Domini Heinrici tertii Romanorum Imperatoris invictiſſimi. Actum IIII. *Non. Martii. Anno ab incarnatione Domini* MCIII. *Indictione* XI. *regnante Heinrico tertio Romanorum Imp. Auguſto anno* XLIX. *imperante autem* XVIII. *Actum Spiræ in Chriſti nomine ad ſalutiferam memoriam Heinrici tertii Romanorum Imp. Auguſti, feliciter, Amen.*

Commutatio inter fratres Laurishamenſes, et fratres S. Stephani.

Sciat univerſitas Chriſti fidelium tam præſentium quàm futurorum, qualiter ego Diemo Laureshamenſis Dei gratia abbas, quorundam conſilio & generali fratrum noſtrorum conſenſu, quandam rerum noſtrarum commutationem fecimus, quæ utilior videbatur & nobis & eccleſiæ noſtræ & fratribus. Maioris igitur eccleſiæ fratres, ſcilicet Laureſham, vineam dederunt quam in villa Hanſcuesheim habebant; illam ſcilicet quæ vulgo vocatur Dalvvingart, quæ etiam per manus eiuſdem villæ villici colebatur, et in ſervitium eorundem fratrum impendebatur. E contrario fratres minoris Eccleſiæ, quæ vocatur Abrinsberg, ad ſanctum Stephanum, V. *hubas in villa Sahſſenheim maiore reddiderunt,* XVI. *videlicet uncias perſolventes, quas domnus Anshelmus piæ memoriæ abbas ex proprio ſuo exemit, et eidem eccleſiæ pro anima ſua contradidit. Hoc autem coram Domino teſtificamur, quod prædicta vinea quando tradebatur, in tantum fuerat annihilata & devaſtata, ut nec dimidia ama vini poſſet inde extorqueri. Ad hoc etiam ne fratres noſtri defectum præbendæ ſentiant, et ne villici quiddam querimoniæ amplius inferant, decimationis partem ex juſtitia noſtra in monte qui cognominatus eſt Mulenberg, addidimus: quæ ſingulis annis quando minus eſt, plusquam carradam, quando autem maius, plusquam duas vel etiam tres perſolvit. Quoniam verò decimatio eiuſdem vineæ ab anteceſſore noſtro Geroldo abbate fratribus, qui etiam ſunt in Abrinsberg in ſuperiori monaſterio prius beneficiata fuerat, ex alia quæ ad menſam noſtram adhuc pertinet vinea, ſcilicet Butenſtal, decimationem ſimili modo concambitam cum eiſdem fratribus aſſenſu eorum benigno extorquebamus, et ita omnia in unum contracta prænominatis fratribus (ut dictum eſt) dono donavimus. Vt hæc autem commutatio firma ſit & inconvulſa, primum confirmata eſt coram fratribus in Capitulo, deinde apud præfatam villam Hantſcuhesheim coram Advocato & univerſa familia in placito. Et quia commune fratrum fuerat conſilium, et ex utraque parte utilitas, placuit eandem confirmationem litteris per ordinem conſcribi, et ſigillo ſancti Nazarii inſigniri. Huius verò rei teſtes ſunt Diemo abbas, et de monachis Diemo camerarius, VVezel præpoſitus, Burkardus decanus, Erinbertus portarius, Marquardus, Gerlach, Diemarus, Ludevvicus, cæteríque per ordinem. De laicis autem Cunradus advocatus. De ſervientibus Arnoldus, Rumhardus, Gernod, Hartbertus. De familia Hildebertus, Marcolfus, Anshelmus, Ebbo, Reginbodo, item Marcolfus, Hildibertus, Bobbo, Diepoldus, et alii plures. Acta ſunt autem anno Dominicæ incarnat.* MCXXX. *regnante Lothario Romanorum Imperatore Auguſto. Marquardus ſolo nomine monachus ſcripſit hæc feliciter, Amen.*

f

Privilegium ALEXANDRI Papæ III.

ALEXANDER *epiſcopus ſervus ſervorum Dei, dilecto filio Sigehardo
abbati monaſterii ſancti Nazarii Laurishamenſi, eiusque fratribus tam
præſentibus quàm futuris regularem vitam profeſſis in perpetuum. Quotiens
illud à nobis petitur, quod religioni & honeſtati convenire dinoſcitur, ani-
mo nos decet libenti concedere & petentium deſideriis congruum ſuffragium
impertiri. Ea propter dilecti in Domino filii noſtri juſtis poſtulationibus cle-
menter annuimus, et præfatum monaſterium, in quo divino eſtis obſequio
mancipati, ſub beati Petri & noſtra protectione ſuſcipimus, et præſentis ſcri-
pti privilegio communimus. Inprimis ſiquidem ſtatuentes, ut ordo monaſti-
cus qui ſecundum domini & beati Benedicti regulam in veſtro monaſterio in-
ſtitutus eſſe dinoſcitur, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter obſerve-
tur. Præterea quaſcunque poſſeſſiones, quæcunque bona idem monaſterium
in præſentiarum juſtè & canonicè poſſidet, aut in futurum conceſſione Ponti-
ficum, largitione Regum vel Principum, oblatione fidelium, ſeu aliis juſtis
modis præſtante Domino poterit adipiſci, firma vobis veſtriſque ſucceſſoribus
& illibata permaneant. In quibus hæc propriis duximus exprimenda voca-
bulis: locum ipſum in quo præſcriptum monaſterium conſtructum eſt cum o-
mnibus pertinentiis ſuis, vetus monaſterium cum pertinentiis ſuis, Abrines-
berg cum pertinentiis ſuis, Michelſtat cum pertinentiis ſuis, Capellam cum
pertinentiis ſuis, Nuhenburg cum pertinentiis ſuis. Sanè novalium veſtro-
rum, quæ propriis manibus aut ſumtibus colitis, ſive de nutrimentis veſtro-
rum animalium, nullus omninò à vobis decimas vel primitias exigere præſu-
mat. Liceat quoque vobis clericos & laicos è ſeculo fugientes, liberos & ab-
ſolutos recipere ad converſionem, et in veſtro monaſterio abſque contradictio-
ne qualibet retinere. Prohibemus inſuper, ut nulli fratrum veſtrorum poſt
factam in loco veſtro profeſſionem fas ſit de eodem loco abſque licentia abbatis
ſui niſi obtentu artioris religionis diſcedere: diſcedentem verò ſine communi
litterarum veſtrarum cautione nullus audeat retinere. Cum autem gene-
rale interdictum terræ fuerit, liceat vobis clauſis januis, non pulſatis cam-
panis, excluſis interdictis & excommunicatis, ſubpreſſa voce divina officia
celebrare. Sepulturam quoque ipſius loci liberam eſſe concedimus, ut eo-
rum devotioni & extremæ voluntati qui ſe illic ſepeliri deliberaverint, niſi
forte excommunicati, vel interdicti ſunt, nullus obſiſtat: ſalva tamen juſti-
tia illarum Eccleſiarum, à quibus mortuorum corpora aſſumunt. Adhæc
vobis ex benignitate ſedis Apoſtolicæ indulgemus, ut ſine damno vicinarum
Eccleſiarum cellas in locis veſtris, vel oratoria conſtruendi cum aſſenſu dio-
ceſani Epiſcopi licentiam habeatis. Prohibemus inſuper, ne tu fili Abbas,
vel alius, poſſeſſiones, decimas, oblationes, ſeu alia bona ipſius monaſterii ad
menſam abbatis ſive ad victualia fratrum, juſtitias obœdientiarum, aut ad
præpoſituras pertinentia inbeneficiare, vendere, locare, vel alio modo quo-
libet ſine communi fratrum conſenſu vel majoris & ſanioris partis alienare
præſumat: quod ſi factum fuerit, juribus carere ſancimus. Præpoſituras cel-
larum veſtrarum & obœdientias monaſterii tantum monachis capituli veſtri
ſapientibus viris, ſalvis earum rebus, ſtatuimus committendas. Advoca-
tis etiam ipſius monaſterii ſub interminatione anathematis prohibemus, ne
cuiquam liceat in poſſeſſionibus ipſius monaſterii caſtella vel munitiones alias
conſtru-*

conſtruere, familiamque ſive colonos eccleſiæ novis & indebitis exactionibus fatigare, vel Abbati in juſtitiis eccleſiæ requirendis ſeu obtinendis auſu temerario contraire. Obeunte verò te nunc eiusdem loci abbate, vel tuorum quolibet ſucceſſorum, nullus ibi qualibet ſubreptionis aſtutia ſeu violentia præponatur, niſi quem fratres communi conſenſu vel fratrum pars conſilii ſanioris ſecundum Dei timorem & beati Benedicti regulam providerint eligendum. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat ſupradictum monaſterium temerè perturbare, aut eius poſſeſſiones aufferre, vel ablatas retinere, minuere, ſeu quibuslibet vexationibus fatigare; ſed omnia integra & illibata ſerventur eorum quorum gubernatione ac ſuſtentatione conceſſa ſunt uſibus omnimodis profutura, ſalva ſedis Apoſtolicæ auctoritate, ſub cuius jure & patrocinio conſiſtunt. Si qua igitur in futurum eccleſiaſtica ſeculariſve perſona hanc noſtræ conſtitutionis paginam ſciens, contra eam temerè venire temptaverit, ſecundo tertiove commonita niſi reatum ſuum digna ſatisfactione correxerit, poteſtatis honoriſq; ſui dignitate careat, reamque ſe divino judicio exiſtere de perpetrata iniquitate cognoſcat, et à ſacratiſſimo corpore ac ſanguine Dei & Domini redemtoris noſtri Ieſu Chriſti aliena fiat, atque in extremo examine diſtrictæ ultioni ſubiaceat. Cunctis autem eidem loco ſua jura ſervantibus ſit pax Domini noſtri Ieſu Chriſti, quatenus & hic fructum bonæ actionis percipiant, et apud diſtrictum judicem premia æternæ pacis inveniant, Amen. Ego Alexander Catholicæ eccleſiæ epiſcopus ſubſcripſi. Ego Hubaldus Hoſtienſis epiſcopus. Ego Cunradus Salzburgenſis eccleſiæ humilis miniſter & Sabinenſis epiſcopus, &c. Data Lateranis per manum Alberti S. Romanæ eccleſiæ presbyteri Cardinalis & Cancellarii. VII. Idus April. Indictione XII. Incarnationis Dominicæ anno MCLXXIX. Pontificatus verò domni Alexandri Papæ III. anno eius XX.

DE SYLVA OTTONICA HOC Documentum adiicere viſum.

Donatio Heinrici II. Imp. de banno foraſtis in Otenevvalt.

IN nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Rex. Si noſtræ pietatis aurem maximè in eccleſiaſticis rebus augendis præbemus petitionibus noſtrorum fidelium, divinæ pietatis ſuper nos reſpectum magis inde credimus affuturum, eosque circa nos ſagaciores ſerviendo efficimus ac devotiores. Quapropter omnium tam præſentium quam futurorum noſcat induſtria, quod Bobbo ſancti Laureshamenſis cœnobii venerabilis abbas noſtræ celſitudinis adiit culmen, ſibi ſuæque eccleſiæ in honore ſanctorum martyrum conſecratæ Naboris & Nazarii, exorans foreſtem bannumque ſilvarum concedi. Cui pium præbentes aſſenſum, foreſtem cum banno conceſſimus, ab Aquilone in Cunthichun tendentem, & inde ſurſum in longitudine in Orientalem ſcilicet plagam per medium ſaltum Nobbenhuſen dictum, et inde ſe habentem ad rivum qui dicitur Branbach, usque ad arborem Lachbuocha * dictam, inde verò in meridianam plagam ad Lutram, atque inde deorſum usque in fluvium Nekar dictum. inde autem usque ad

* i. fagi terminalis.

villam Nivvenheim, hinc verò deorſum ad villam Bikinbach dictam, iſtinc autem ad aliam villam Richinbach vocatam. et ſic quidem per deorſum usque ad locum Cunthichun primitus dictum: eo rationis tenore, ut ipſe prædictus abbas ſibique ſuccedentes in perpetuum habeant atque poſſideant, nullusque in ea ſine ipſius licentia venandi aut capiendi aliquid poteſtatem habeat. Hac ergò quo firmius atque inconvulſius per futura tempora poſſint perſiſtere, propria manu firmantes inſigniri juſſimus ſigilli noſtri impreſſione. Signum domni ſecundi Heinrici Regis invictiſſimi. Guntherius cancellarius vice Erchambaldi archicapellani recognovi. Data IIII. Id. Maii. Indict. X. anno Dominicæ incarnationis MXII. anno verò domni ſecundi Heinrici regnantis X. Actum Bauenberg feliciter; Amen.

Item de terminis eiusdem foraſtis.

SI quis verò ſcire deſiderat evidentius, quorſum tendat foreſtis bannus in ſilva Otenevvalt, Laureshamenſi eccleſia regia auctoritate conceſſus; ſubdeterminata loca vallium, montium, ſaltuum, rivulorum, fluminum, arborum diligenter conſideret. Tenet namque bannum in loco qui dicitur Getvvinc. inde ad montem Malſcum. inde extenditur ad Velisberg. deinde ad Betenkiricha, poſtea ad Luddera. Deinde ad VVintercaſtò. dehinc in Lutenhaha. inde in Eberbach. poſt in Gaſpenza. inde in Abbatisbach. Deinde ultra Cuningesbach. poſt in Birkunhart. tunc in Kincicha. Deinde ultra fluvium Mininingaha: poſt in VVidelabach. Deinde in Branbach; tunc in Aranbach, inde in VVallendenbrunno. Deinde ad magnam quercum, deinde per deſcenſum Bremaha. per VVllonobach aſcenſum, et per deſtructam VVllonoburg. Inde in fluvium Enteraha, tunc per eius deſcenſum in flumen Nekar. inde per deſcenſum Nekar usque Nuinheim. Inde in plateam montium, et per hanc usque ad ſupradictum locum Getvvinc. Quisquis igitur in his locis vel infra hos terminos quippiam venationis ſeu piſcationis absque licentia Laureshamenſis abbatis exercere præſumerit, ſciat ſe ipſi Abbati compoſiturum Imperialem bannum.*

* Hodie Bergſtraſſe.

DE HEIDELBERGA
& vicino agro,
IOHANNIS BASILII HEROLDI
Obſervatio
E libro, De ſtationib. legionum in veteri Germania, cap. XII.

MErcurium inter deos, Germanos præcipuè coluiſſe novimus, eique nomen illud quo divinam bonitatem effamur, indiderunt, Gůt ſive Gott illum appellantes: ſylvæ quoque Martianæ eam partem eidem dedicaru nt, quam hodie Gůdenwald ſive Odenwald dicimus. Ipſum verò Deum abſque ulla

ſpecie

ſpecie earum rerum quæ videntur, in ſecreto colebant, perſuaſi reverentia quadam loci, et mentis oculis ipſum videri: quod quidem apud primos Germanos, veri Dei verum cultum repræſentabat. Ob id quoque religio locum illum adeò nobilitarat, ut mons in quo illi à Druyde operabatur, der Heyligberg (quod nomen adhuc retinet) diceretur. Extat autem locus ille ſacer; ſpecu horrendo tremendus, Heydelbergæ oppoſitus. At maiores noſtri, qui armis Romanorumque potentiæ ceſſerant, ſive Imperatorum quorundam benevolentia devincti, et ritus & ſacra externa quoque nonnullis in locis recipiebant. Erat, de quo ſupra diſſeruimus, Antoninorum temporibus Iulianus Didius vir Conſularis, qui quidem ſub Pio Evocatorum ordines ducebat. Bello verò quod cum Marcomannis à Pio ſuſceptum erat, exercitus Rom. in acie iam procinctus & paratus, morbo, vulneribus, ardore Solis & ſiti divexabatur, adeò ut ipſe Imperator magna ſollicitudine diſtraheretur: cum Legio XII. (quæ ex eventu *Fulminatrix* poſteà dicta fuit) Chriſtianis ſacris imbuta, precibus ſuis magnum Dei Opt. Max. beneficium impetraret, tempeſtatem ſcilicet ac aëris horrendam perturbationem, in qua ad ſitim extinguendam imbres vehementiſſimi Romanis effundebantur, fulmina verò horrenda & tonitrua deferebantur in hoſtem. His parta victoria. Qui perſuaſioni Chriſtianæ adverſabantur, ii rem tantam Mercurio tribuebant, ac exoratum ab Arnulpho quodam Ægyptio pluviam demiſiſſe. Quapropter in periculo conſtituti, cum permulti (ut fieri ſolet) superûm auxilia votis interpellarent; Didius huic Mercurio, quem à vicinioribus Germanis colere didiciſſet, quod tum voverat, eo in loco ſignum poſuit, quo reverentia maxima & plurimum colebatur Deus. Signi verò poſiti monimentum adhuc extat; inſertum parieti ſpectanti ad occidentem, in æde quam nunc vocant *Omnium Sanctorum*, in ipſo monte de quo antea diximus. Quæque adhuc legi ex eo poſſunt, ita ſe habent:

MERCVRIO.
BASEM CVM SIGNO
IVLIAN. DIDIVS
EVOCATORVM DVX
V. S. L. L. M.

Evocati autem; ut de iis nonnihil dicam, à Dione lib. LV. ita deſcribuntur: *Batavorum equitum exprimere nequeo numerum, neque evocatorum: hi enim ingruente vi maiori, tumultu deligi ſolent: Horum opera uti cœpit Auguſtus, ſecundo contra Antonium bello. Erant autem milites qui ſub patre eius C. Iul. Caeſ. meruerant. hos etiam deinde alere cœpit. ordines habebant à cæteris diſtinctos. omnes quoque more Centurionum, cum vitibus incedebant.* Hæc ille. In ſequentibus annis in ordinum Evocatorum recipiebantur Equeſtris ordinis juvenes, qui circa Principem excubias agebant, loco militum, aut qui ex nobilioribus in Provinciis urgente hoſte, tumultuariò conſcribebantur, ſivè qui beneficio Principis in militiam legebantur; quibus homines ſago & toga clariores; item fortitudine aut gratia apud Principes valentiſſimi præficiebantur. Talis erat Julianus hic noſter, qui deinde Principis juſſu, et ſanctè & diu hanc regionem rexit, præfectus ſcilicet Legioni XXII. Antoninianæ. Quo tempore & ædiculam illam quæ ſupereſt, extruxiſſe eum puto: quam cum Romani *Sacellum* vocarent, noſtri ut in hiſce vocabulis fieri aſſolet, Zum Capelle dixerunt, deinde Romani iterum in *Capellatium* detorſerunt. Antoninus interim Philoſophus in Sarmatas exercitum parabat. Iulianus juris ſtudio clarus, et ſacrorum avitorum obſervantior, ſub monte Mercurio ſacro, Prætorium ædificat (ſolebant autem Romanis *Palatia* dici, ubicunque manſio ſive domus Imperatoris aut Præfecti erat) cuius veſtigia ampliſſima, et ædificia vetuſtiſſima viſuntur eo in loco, ubi nunc neſcio cuius ſodalitatis * domus magnificæ extant. Ab incolis igitur, quod in plano extructum erat, ædificium Die Palatz dicebatur; quod *Benedictinorum.*

Digitized by Google

deinde in Pfaltz commutatum fuit. Id quidem Ammianum minimè fugit. eius enim verba ſunt: *Ad regionem, cui Capellatii vel Palas nomen eſt.* Per eos etenim CC. annos, quæ Iuliani huius I. & Iuliani II. Imperatoris tempora interceſſerant, legionum Germaniam cuſtodientium Prætorium Palatinum, hoc in loco perduraſſe, conſentaneum eſt. Vnde fœlici ſydere Palatinatus jacta fundamenta fuiſſe prima, circa annum Chriſti CLXXVII. temporum certa ratione comprehendi eſt. Nomen quoque acceſſiſſe tractui illi, atque prærogativam, qua divina benignitate Principes noſtri in hunc diem usque ornantur, ut ſacroſancta poteſtate, à Principe, Præfecto Palatii nemo alius habeatur proximior.

Hunc totum Heroldi locum carmine expreſſit Bernhardus Mollerus in Deſcriptione Rheni lib. II.

DE MANHEIMIO

Ex eodem lib. cap. XV.

SOlebant equidem Romani, præcipuè iis in locis ubi fluviorum erant confluentes, ad tutandas res, propugnacula & munimenta erigere, eaque ad exornanda templa cultu & ſacris religioſiſſima extruere. Hoc ipſum confirmant Iuliani & Annii Veri, in Cantſtat ubi Rems Neccaro, in Manheym ubi Neccarus Rheno ſe infundunt, elogia reperta. qui quidem viri Conſulares, ad Imperium ambo evecti ſunt. At audiantur inſcriptiones:

IN. H. DD. IOVI ET
IVNONI. REG. ET.
GENIO. LOCI. ET. GRI-
ONIS. S. R. AN. VER-
VS. MIL. LEG. XXII.
ANTONINIANAE. BF.
COS. PRO. SVA ET.
SVOR. DIV. ANTON.

IN. H. DD. IOVI ET
IVNONI. REG. ET
GENIO. LOCI. ET. DD.
OMNIB. P. S. F.
DIDIVS. IVLIANVS.
LEG. VIII. AVG. AN-
TONINIANAE. BF.
COS. PRO. SAL. SVA.
ET. SVOR. STAT.
ITERATO. POSVIT.
IMP. D. ANTON. AVG.
PII. ET. VERI.

Legiones VIII. & XXII. cæteris in Germania prælatas fuiſſe, qui huiusmodi inſcriptiones judicio aliquo conſiderant, Germaniam quoque Antoninorum præſentia & majeſtate exornatam, intelligunt. Pius ſiquidem, Philoſophus, et nobis Germanis ſuper omnes commodus hanc unam provinciam, dignam exiſtimarunt, in qua & multum viverent, et exercitum nobis coniunctiſſimum ſplendidiſſimumque alerent.